

Körkép IV.

A Wlisslocki Henrik Szakkollégium hallgatóinak írásai

Körkép IV.

A Wlislócki Henrik Szakkollégium
hallgatóinak írásai

Szerkesztők: Trendl Fanni, Vezdén Katalin

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Neveléstudományi Intézet
Pécs, 2022

KÉSZÜLT AZ NTP-SZKOLL-20-0056 „TÁRSADALMI IGAZSÁGOSSÁG?”
CÍMŰ PROJEKT TÁMOGATÁSÁVAL.

Szerkesztők: Trendl Fanni, Vezdén Katalin

Szerzők: Csonka Dániel, Heindl Katica, Horváth Gergely, Kapás Réka,
Laboda Lilla, Rayman Judit, Turay Maryama

Olvasószerkesztő: Horváth Gergely

Angol nyelvű fordító: Heindl Katica

Lektorok: Andl Helga, Bálint Ágnes, Csovcsecs Erika, Jenei Dániel,
Orsós Anna, Serdült Sára, Varga Aranka

Nyomdai előkészítés: Kiss Tibor Noé

ISBN: 978-963-429-946-2

Készült a Bolko-Print nyomdájában
(7631 Pécs, Füzes dűlő 23., ügyvezető: Szabó Péter)

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar
Neveléstudományi Intézet
Cím: 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

Felelős kiadó: Híves-Varga Aranka

Tartalomjegyzék

Csonka Dániel

A szülőkkel való kapcsolattartás
a mentori eredményesség tükrében 9

Katica Heindl

The Role of Time Travel in Kurt Vonnegut's
Slaughterhouse-Five 23

Horváth Gergely

Itt tartunk most... – Egy mentorprogram
általános iskolai szakaszának végéhez érve 37

Kapás Réka

A kollektív áldozati tudat szerepe a cigány-nem-cigány
csoportközi viszonyok alakulásában 55

Laboda Lilla

A cigány/roma népesség és a területi szegregáció
összefüggéseinek vizsgálata István-akna településrészen . . . 69

Rayman Judit

Gyermekkori traumák utóhatása – függőség,
mentális betegségek és alternatív terápiás kezeléseik 85

Turay Maryama

A romani nyelv használata
a Gandhi Gimnázium tanulói körében 115

Előszó

Az olvasó ebben a pillanatban a Wlisslocki Henrik Szakkollégium diákjainak 2021 és 2022-ben született tudományos írásait tartja a kezében. Az elmúlt időszakban a szakkollégisták a saját érdeklődésükhöz, szakjukhoz tartozó tématerületeken végeztek egyéni kutatómunkát, melynek gyümölcsét tartja most a kezében. Éppen ezért a kötet sokszínű, ahogyan a diákok is azok.

Csonka Dániel egyetemi tanulmányai mellett mentorként is vállal feladatokat a Tanítsunk Magyarorszáért! programban. Mentorként szerzett tapasztalatait tudományos eszközökkel is megvizsgálta és a szülőkkel történő kapcsolattartás fontosságáról ír.

Heindl Katica Kurt Vonnegut egyik meghatározó regényében vizsgálja az időutazás szerepét, funkcióját és a szerző hozzájárulását a posztmodern tudományos fantasztikus műfaj változásaihoz.

Horváth Gergely szintén a Tanítsunk Magyarorszáért! programhoz kapcsolódóan végzett kutatást. Tanulmányának célja, hogy betekintést engedjen az elmúlt két év mentorálásának eredményeibe, a gyerekek továbbtanulási terveibe, illetve a diákok középiskolai mentorálással kapcsolatos elképzeléseibe.

Kapás Rékát azt érdekelte, hogy milyen mértékben határozzák meg a múlt történelmi eseményei a jelen viszonyait; mit jelent a kollektív áldozati tudat, és hogyan hozható összefüggésbe a kisebbségi csoportokkal szemben elkövetett diszkriminációval és kirekesztéssel. A tanulmány célja e kérdések körüljárása volt.

Laboda Lilla tanulmányának témája a cigány/roma népesség helyzetének vizsgálata a területi szegregáció és a társadalmi elszigeteltség összefüggéseinek tükrében. A vizsgálatot Pécs település egyik cigányok/romák által lakott szegregátumára összpontosított, István-aknára. A településrész Pécsnek a lakóhelyi szegregációval leginkább sújtott területei közé tartozik, így alkalmas a fentiekben jelzett téma adott településrészen keresztül történő átfogó bemutatását.

Rayman Judit főbb kérdése, hogy milyen formában és mennyire határozza meg a későbbi függőség kialakulását a korai gyermekkori traumák megtapasztalása, mindezt több nemzetközi tanulmány által körüljárva. Tanulmánya végén néhány alternatív és innovatív módszert mutat be a szenvedélybetegek jövőbeli kezeléseinek hatékonyságának növelése érdekében.

Turay Maryama kutatásának célja az volt, hogy felmérje a Gandhi Gimnázium két évfolyamán megvalósuló a romani nyelv használata, és ha igen, milyen mértékben jellemző, továbbá hogy a diákok hogyan viszonyulnak ehhez a nyelvhez. Célja volt, hogy komplex képet vázoljon fel adatközlői nyelvhasználati szokásairól és ehhez fűződő attitűdjeiről. Tanulmányából kiderül, hogy adatközlői értik-e, használják-e a romani nyelv valamely változatát az iskolán kívül is, illetve amennyiben igen, úgy milyen helyzetekben, kikkel, mely helyszíneken és mi célból teszik ezt.

Szerkesztőként sok szeretettel ajánlom az érdeklődő olvasók figyelmébe az írásokat, melyek mind témájukban, mind eredményeikben sokszínűek, mint az a közösség, melyben születtek.

Trendl Fanni

CSONKA DÁNIEL

A szülőkkal való kapcsolattartás a mentori eredményesség tükrében

Keeping in touch with parents in light of mentoring effectiveness

Bevezetés

Kutatásunk fókuszában a Tanítsunk Magyarorszáért Program (továbbiakban TMO) program áll. Ez egy olyan országos, államilag finanszírozott program, ahol hátrányos helyzetű települések, többségében hátrányos helyzetű 7-8. osztályos tanulóit támogatják egyetemi hallgatómentorok. Ez a támogatás kielégíti a mentorálás kereteibe tartozó tevékenységeket (DuBois & Karcher, 2013), tehát a mentorált tanulmányi, szellemi és személyiség fejlődését célzó munkát. Kiemelendő, hogy a mentori szerep nem tanári, nem is szülői, inkább kortársi, partnerségi alapokon fekvő rendeltetés, ahol a mentor egy olyan személy, akiben a mentorált tanuló kisebbségi érzés nélkül megbízhat. DuBois és munkatársai (2002) metaanalízise a programok felépítésének jellemzői és az elért hatás közötti összefüggéseket is vizsgálta. Elemzésük szerint azok a programok voltak hatékonyabbak, amelyekben a mentorok folyamatos képzésben részesültek, közös programokat szerveztek a mentorok és a mentoráltak

számára, elvárásokat fogalmaztak meg a mentorálás gyakorisága tekintetében, a mentorok a szülőkkel is kapcsolatban álltak, illetve a program végrehajtásának egészét monitoring kísérte (Fejes, Kasik & Kinyó, 2009). A mentori munka azért is szignifikáns segítség a mentoráltak részére, mert a hátrányos helyzetű tanulóknál gyakran tapasztalhatóak a tőke-birtoklásban rejlő differenciák mind szociális, mind kulturális szinten (Mogyorósi, 2009; Varga, 2015). Ezen különbségek kiküszöbölését a mentorálás nagyban segíti, hiszen az egyetemi hallgató magasabb tapasztalati szinttel rendelkezik, mint a mentorált, tanulmányi, szellemi, kulturális szinten egyaránt.

Jelen kutatásunk megkísérli a program keretein belül megvalósuló mentorálás aspektusai közül a mentoráltak szüleivel való kapcsolattartását vizsgálni. Mivel a szocializációs terek közül a szülői, családi tér az elsődleges (Nagy, 2013), ezért meghatározó szerepe van a mentoráltak életének haladásában. A szülők elsődleges feladata a gyermekeik családi keretekben való nevelése, a mindennapi életben való helytállásra való felkészítése (Kocsis, 2016; Ferenczi & Csákvári, 2019). Ezen tényekből kiindulva a mentori tevékenység során rendkívül fontos a mentor megfelelő viszonya a tanulók szüleivel, hiszen ők azok, akik a gyermekek korai fejlődésére a legnagyobb hatással bírnak. Ebből azt a következtetést vontuk le, hogy szükséges lenne minden mentornak, illetve minden fiatalokkal foglalkozó, segítő-szakmában tevékenykedőnek úgy foglalkoznia mentoráltjaival, hogy azok szüleivel legalább valamilyen minimális viszonyt fenntartsanak.

A mentori tevékenység során sok nehezítő tényezővel kell szembenézniük a hallgatóknak, hiszen rengeteg olyan hátráltató erő fennállhat, amely a szülők megismerését visszafogja. Ilyen tényezők közé sorolhatjuk az adott család zárkózottságát, a mentorált részéről való szégyenérzetet az otthoni körülmények miatt, illetve jelen esetben a legnagyobb ilyen visszafogó erőt, a pandémiát, hiszen a

vírushelyzet igencsak nehezíti a mentori munkát és akadályozza a családlátogatásokat is. Kutatásunkban többek között ezekre szeretnénk részletesen kitérni, illetve javaslatot tenni, hogy milyen módszerekkel lehet a leghatékonyabban kiküszöbölni a fent említett tényezőket, illetve milyen eszközök azok, amelyeket a TMO keretein belül jelenleg is tevékenykedő mentorok alkalmaznak. Szakirodalmak elemzése mellett az ő tapasztalataikra fogunk hagyatkozni, hiszen ezen területen a gyakorlati példákon át történő szemléltetés a legcélravezetőbb.

Introduction

The focus of our research is the Teach for Hungary Program (hereinafter TMO). It is a national, state-funded program where university student mentors support students from disadvantaged settlements, with a mentee student body mostly consisting of seven and eighth-graders. This support satisfies the activities within the framework of mentoring (DuBois & Karcher, 2013), and therefore the academic, intellectual, and personal development of the mentees. It should be emphasized that the role of the mentor is neither a role of a teacher nor a parent, but it is a relationship based coeval partnership, where the mentees can put their trust in their mentor without a sense of feeling like they are on a lower level in the hierarchy of the relationship. DuBois et al. (2002) also examined the relationship between the program's design characteristics and their impact. According to their analysis, the most effective programs were the ones where the mentors received continuous training, attended organized joint programs for mentors and men-

tees, set expectations regarding the frequency of the mentoring, and were also in contact with the parents, all while the whole program was monitored (Fejes, Kasik & Kinyó, 2009). Mentoring is also important for the mentees because disadvantaged students often experience differences in capital ownership at both social and cultural levels (Mogyorósi, 2009; Varga, 2015). Mentoring helps significantly in eliminating these differences as the university students have higher levels of adequate experiences than the mentees on an academic, intellectual and cultural level.

Our current research attempts to examine the relationship between the mentees and their parents in the context of mentorship. As the parental and family space is one of the primary spaces of socialization (Nagy, 2013), it plays a decisive role in the progress of the lives of the mentees. The primary task of the parents is to educate their children in the family setting and to prepare them for everyday life (Kocsis, 2016; Ferenczi & Csákvári, 2019). Based on these facts, the mentor's proper relationship with the students' parents is extremely important during the mentorship, as they are the ones who have the greatest impact on the children's early development. From this, we concluded that it would be necessary for all mentors, and all people working with the youth to work with their mentees in a way that maintains at least some kind of a minimal relationship with the mentees' parents.

Students have to deal with several difficulties during their mentorship, as there can be a lot of hindrances that prevent getting to know the parents better. Such factors include the isolation of the given family and the mentee's shame of their

circumstances at home. In our current case, the biggest deterrent is the pandemic, as the global situation makes maintaining a mentorship very difficult, and it makes it hard to visit the families. In our research, we would like to elaborate on these issues amongst other things, we would like to suggest effective ways to eliminate the above-mentioned factors, and we would like to suggest the use of tools that the mentors currently operate within the framework of TMO. In addition to analyzing the relevant literature, we will rely on the real-life experience of the mentors as in this field of study, illustration through practical examples is key.

Hipotézisek, kérdések

Hipotézisünk első blokkja arra a kérdésre kereste a választ, hogy mennyiben van kihatással a mentori munkára a családokkal fenntartott kapcsolat. Felvetésünk szerint egy ilyen kapcsolat hiánya csökkenti a mentori sikerességet, a gördülékeny munka végzését. Elsősorban a mentor-mentorált kapcsolatot érő negatív hatásokat feltételeztük, amelyek hátráltatják a mentorokat a gyerekek mélyebb megismerésében. Azt feltételezzük, hogy a mentoráltak közelebbinek érzik magukat a mentorhoz, ha már kiépült egy stabil kapcsolat közte és a családja között.

Továbbá szerettünk volna információhoz jutni, hogy mennyire volt a családlátogatások alkalmával hajlandóság a szülők részéről, hogy megismerjék a mentorokat. Ez egy kiemelten fontos kérdéskör, hiszen minden mentor számára releváns adatokat tárhatunk fel ezen a téren. Erre egy olyan feltételezésünk irányult, hogy a szülői hozzáállás eltérő lehetett, tehát vagy várták a mentorokat, vendégszerezők voltak, vagy kevésbé fogadták őket örömmel, inkább

elutasítással. Itt fontos kiemelni, hogy a fennálló előítéletek alapján az utóbbi magatartást igencsak valószínűnek találhatná bármelyik mentor. Sőt, akár ezzel kapcsolatban belső frusztráció is kialakulhat bárkiben, aki ebben a feltételezésben hisz. Ezek alapján rendkívül relevánsnak ítéltük ennek a második blokknak a lehető legteljeskörűbb feltárását, hiszen, ha az interjú elemzésekből kiderülne, hogy nem volt jelen semmiféle negatív attitűd a szülők részéről, abban az esetben talán mentortársaink is nyugodtabban, bizakodóbban vágnának neki a családlátogatásuknak.

A kutatás eszközei

Kutatásunk módszerei közé a szakirodalmak elemzése mellett olyan félig-strukturált interjúk készítését terveztük, amelyek a bevált mentori módszerek feltérképezését kívánták elősegíteni. A három interjúalany megválasztásánál kiemelt szerepet játszott, hogy különböző településhez tartozóak legyenek, illetve, hogy rendelkezzenek releváns mentori tapasztalattal, főképp a családokkal való tevékenykedés terén. Mivel kutatásunk csak a jól bevált módszerek feltérképezését tűzte ki céljául, ezért a mentor-család kapcsolat nemlétére, illetve annak csupán részleges fennállására, működésére konkrét hipotézisek, kutatói kérdések nem irányultak. A különböző településen való tevékenykedés pedig azért volt indokolt, mert területenként, mentor-csoportokon belül a mentori eszközök túlnyomó többsége megegyezik, ezért a többszörös, közel azonos adatok elemzése nem tárt volna fel további szignifikáns eredményeket.

Az interjú kérdései első körben alap adatokat mértek fel, amelyek főképp a mentori tevékenység folyamatára, időtartamára, illetve a mentor-mentorált kapcsolat mélységére irányultak. Ezek után következtek specifikusan a mentoráltak családjával történő viszony feltárására irányuló felvetések, amely a teljes kapcsolat feltárását céloz-

ták meg. Szerettük volna megtudni, hogy hogyan zajlott le kezdetekben a családlátogatás, milyen jó tapasztalatokkal rendelkeznek a mentorok, illetve, hogy milyen akadályok léptek fel. Ezekről a korlátokról feltételeztük, hogy főképp az előítéletekből eredeztethető negatívumokat foglalják magukba, de elképzelhetőnek véltük, hogy felléptek különböző technikai jellegű problémák is. Továbbá azt szerettük volna még megtudni, hogy mely személyek, szervezetek segítségével volt a legmeghatározóbb a folyamat során.

Eredmények

A továbbiakban a félig-strukturált interjúkra adott válaszok alapján fogjuk ismertetni eredményeinket. Az előre meghatározott kérdések mellett az interjú során további szempontokat is meghatároztunk, amelyek átfogóbban segítenek feltárni tanulmányunk problémakörét. A három interjú elemszáma elsőre nem tűnhet elégségesnek, viszont figyelembe kell vennünk, hogy ha a térségben tevékenykedő mentorcsoportok számát tekintjük mérvadónak, akkor az elkészített interjúk száma elégségesnek bizonyul. Abban az esetben lehetne bővíteni az elemszámot és eltérő eredményekre jutni, amennyiben más egyetemekhez tartozó térségek mentorait is megkérdeznénk. Erre sajnos eddig nem nyílt lehetőségünk, azonban tervezzük a kutatás kiterjesztését mind kontextusában, mind interjúk számában.

Az elsődleges alapinformációkat felmérő kérdésekből kiderült, hogy a mentorok valamennyien a program kezdete óta tevékenykednek a térségükben. Ez azért fontos, mert ennyi idő alatt rendelkezhetnek releváns tapasztalattal, hiszen ők kezdték el először a családokkal kialakítani a kapcsolatot a TMO-n belül. Továbbá azt is fontos kiemelni a mentorálás időtartama mellett, hogy nekik, első mentoroknak volt lehetőségük még a pandémia előtt szervezeten, iskolai segítséggel kapcsolatot kialakítani. Ha a pandémia

utáni időt nézzük, akkor bizony nagy hiányosságokat láthatunk a családlátogatások terén. Ezt az interjúk alapján okozhatja az is, ha nem kapnak megfelelő támogató háttérrel az iskola felől, ezért a mentoroknak főképp egyedül kell helytállniuk a mentoráltak szüleivel való megismerkedésben is. Míg a három interjú alanyunkból ketten számoltak be arról, hogy náluk az iskola, illetve az iskolai kapcsolattartó/osztályfőnök rendkívül segítőkész volt, segített mindennek a lebonyolításában, papírmunka rendezésében, tehát volt egy stabil támogató háttérük, addig ezzel ellentétben a harmadik interjúalanyunk elmondása szerint az iskola felől semmilyen segítséget nem kapott, ezért a csoportjával együtt önerőből kellett mindent megszervezniük, ami gyakran kimerítő is volt nekik. Ezért nem is tudtak minden családdhoz eljutni többnyire az iskolával való együttműködés hiányából adódóan. Látható, hogy nagyon hasznos, ha az iskolai kapcsolattartó, az iskola, illetve az kollektív iskolaközösség összetartó, mert úgy megy a lehető leggyorsabban a családlátogatás, illetve a mentorálás is.

További fontos eredményünk a szülőkkel való kapcsolat kiépítésének technikai jellegére tesz javaslatot a talált eredmények alapján. Ez a találkozási forma ellentmond némileg a hagyományos kapcsolatfelvételi és kapcsolattartási módnak, hiszen nem a mentorok mennek ki a szülőkhöz, hanem ha iskolai rendezvény van, vagy ha jönnek gyermekükért a szülők, akkor ott az iskola területén vagy annak közelében találkoznak egy rövid időre. Ez egy egyszerűbb, viszont nem kevésbé hatékony megoldás lehet a jövőben, hiszen sok szülő nem igényel mélyebb ismeretséget a mentorokkal, hanem beéri egy rövid találkozó által keltett benyomással. Így nem kell a mentoroknak, osztályfőnöknek, szülőknek szervezni találkozót, illetve semmilyen előzetes felkészültséget, többlet-időt vagy technikai ráfordítást nem igényel az alkalom. Ezt azért is fontos kiemelni, mert nem biztos, hogy minden szülő, mentorált kényelmesen érezné magát otthoni körülmények között, hiszen nem mindannyian élnek megfelelő

anyagi körülmények között. Sőt, inkább ennek az ellenkezője jellemző, amely szorongást, illetve a helyzet kényszerességét eredményezheti. Főképp nekik elég egy rövid találkozó a mentorokkal és természetesen ezután, amelyik család mélyebben megismerné a gyermekük mentorát, az meg tudja szervezni a találkozót náluk otthon, illetve egyéb helyen. Ennél a résznél fontosnak tartottuk kiemelni a gyakran fennálló előítéletek erejét, amikor a családlátogatás szóba kerül. Ezek főként azok az előfeltevések, hogy a szülők a megismeréskor valószínűleg nem fogadják el a mentorokat és nem „adják áldásukat” a mentorok munkájára, sőt akár verbális és fizikai agresszió is szóba jöhet. Ezen negatív előítéleteket szeretnénk cáfolni jelen tanulmányunkban az interjúk során a hallgatóktól kapott információkra alapozva. Nem történt semmilyen ehhez fogható, tehát a mentorok családlátogatásainak nem voltak negatív korlátjai. Ami említésre méltó lehet, hogy egyik esetben a család nem kívánta beengedni őket a házukba, mivel idegeneknek tilos belépnie hozzájuk vallási okokból. Emiatt az említett találkozó rövidebbre sikerült, viszont nem volt jelen ellenszenv a szülők részéről, nagyon is várták a mentorokat, volt hajlandóság felőlük a kapcsolat kialakítására. Természetesen nem kívánjuk kizárni a fent említett negatív kimenetek egyedi lehetőségét, csupán azt szeretnénk elérni, hogy ne az előítéletekre hagyatkozzanak a mentorok, sokkal inkább arra, hogy emberileg egyenlőnek tekintsék a családokat, mégha állnak is fenn kulturális vagy szokásbeli különbségek. Ezen problémakör zárásaként muszáj megemlítenem, hogy az alacsony eset-szám miatt a több tucat családlátogatás problémamentes lebonyolítása ellenére nem tudjuk kizárni ennek ellenkező kimenetelét sem. Ebből, illetve a tanulmány más aspektusaiból kifolyólag érdemesnek találjuk az elemszám kibővítést, további szempontok szerinti komplex vizsgálatát.

A fentebb említett látogatási módhoz kapcsolódik szorosán az az eredmény is, hogy mennyire volt gyakori a szülőkkel való kapcsolat. Kiderült, hogy a szülők, illetve

mentorok főképp akkor keresték egymást, mikor programot szerveztek. Előfordult persze, hogy tanulmányi, vagy egyéb okokból a mentorokhoz fordultak, de ezt az interjúk alapján nem találtuk jellemzőnek. Emiatt is emelnénk ki, hogy az interjúeredmények alapján a három mentor által leírt körülmények azt mutatják, hogy a szülők részéről nem volt elvárás a folyamatos, akár napi szintű kapcsolattartás. Ahogy említettük, a csoportos programszervezés alatt volt sűrűbb a telefonos kapcsolat szülő-mentor között, mivel az utazást, az utazás módját így tudták a lehető leggyorsabban lebeszézni. Mivel az ilyen programokon a mentor felelőssége a mentoráltak testi, lelki épsége, ezért kiemelten fontos, hogy megbízzon benne a szülő. Egy ilyen bizalmi kapcsolat elmulasztása esetén akadózhat a valamennyi mentorálttal való közös program szervezése, lebonyolítása.

A következő, általunk az egyik legfontosabbnak tartott kérdéskör a családlátogatásoknak a mentorálási folyamatra gyakorolt hatása. Itt az interjúk során ezt két részre bontottuk, hiszen beszélhetünk technikai jellegű előnyökről, amelyek főképp a programszervezésnél, tanulásnál, pályaválasztásnál jelennek meg. Emellett az általunk leginkább firtatott aspektus pedig az volt, hogy mennyiben változtatja meg a mentoráltak attitűdjét a mentorokkal szemben. Elsőként a technikai jellegű pozitívumokat mutatjuk be, amelyeket részben már fentebb is kifejtettünk a szülőkkel való kapcsolat gyakoriságánál. Itt főképp a programok lebonyolításában segítséget nyújtó támogatásokat vélik a mentorok a szülők számára jelentősnek, mint például az utazások kivitelezése, a buszút szervezése, hiszen a szülőknek könnyebbésséget jelent, hogy a mentorok úgy szervezik az utazást, hogy visszafelé hazavigyék a mentoráltakat a lehető legközelebb az otthonukhoz, ezért a szülőknek nem kell megoldaniuk a gyermekük hazautát. Emellett, ha bármi kérdése lenne a mentoroknak a szülők felé, akkor bármikor telefonon elérhetik őket. Ez többször is hasznosnak bizonyult az interjú eredmények alapján.

Másik aspektusunk a szülőkkal való jó kapcsolatnak a mentor-mentorált kapcsolatra gyakorolt általunk előzőleg is feltételezett pozitív hatása. A megkérdezett mentorok ezt a feltevést megerősítették, mivel mindannyian arról számoltak be, hogy a családokkal való találkozás után sokkal közelebbi személynek érezték a mentorokat a gyerekek. Több történet is elhangzott, hogy milyen változások következtek be ennek tükrében. Egy történetet szeretnénk csak kiemelni ezek közül.

„Miután megtörtént a családlátogatás, az utána adandó alkalmon megkönyékeztek a gyerekek. Először nem tudtam mire vélni, ezért rákérdeztem, hogy mi ez a felhajtás. Ekkor az egyikőjük meg is szólalt: most, hogy te voltál nálunk és találkoztál a szüleinkkel, akkor mi mikor megyünk hozzátok találkozni az otthoniakkal?”

Sajnos a gyerekek kíváncsiság kielégítetlen kellett maradjon egy rövid időre, hiszen nem lett volna kivitelezhető, hogy egy osztály meglátogassa személyesen a mentor családját. Azonban, a probléma orvoslására a gyerekek számára bocsatott néhány képet az otthonáról, illetve szüleiről, hogy legyen valami kapcsolatbeli kölcsönösség közöttük. Hiszen nem lett volna fair, hogy a mentor elmehet a gyerekek családjához, de ők nem nyerhetnek betekintést a mentor családjába.

Ebből kifolyólag hipotézisünk is beigazolódott, hogy igenis segíti a mentorálási folyamatot a szülőkkal fenntartott kapcsolat. Legyen ez technikai vagy szellemi jellegű támogató erő, a családokkal való kapcsolat szignifikanciája többszörösen megdőlt a pozitív, kiemelten szükséges irányba. Természetesen érdemes lenne további keretek között vizsgálni ezt a kérdéskört, hiszen előfordulhat, hogy bizonyos esetekben semleges vagy negatív visszhangot eredményez a családlátogatás. Azonban ez, az interjúk alapján elképzelhe-

tetlennek bizonyul. Továbbá, hangsúlyos limitációnak bizonyult, hogy nem telt el annyi idő a mentorok mentoráltakkal való találkozása és a családok látogatása között, hogy a családlátogatás utáni és előtti időtartamot egyértelműen össze lehessen hasonlítani. Tehát nem tudhatjuk biztosan, hogy a mentoráltakkal való viszonyt mennyire stabilan segítette a szülei megismerése, hiszen előtte is épp, hogy csak ismerték egymást. Ezért biztos eredményt csak az adhatna, ha a mentorálási fázisban elteltne annyi idő, hogy a mentoráltakkal a mentorok kialakítsanak egy stabil kapcsolatot, majd utána vizsgálni a családlátogatások hatását a mentoráltak mentorokhoz való viszonyulásának tükrében. Azonban fontos itt kiemelni, hogy feltételezésünk szerint a családokkal való mihamarabbi, stabil, jól működő kapcsolat kiépítése elejét veheti egy vélhetőleg hosszas, nehézkes és esetleges kudarccal végződő mentor-mentorált ismerkedésnek. A családokkal való kapcsolat egy biztos forrása a lehető legsikeresebb mentorálásnak, hiszen a szülők bevonásával a gyerekek közeleink érzik magukat a mentorokhoz, továbbá a kölcsönös kommunikáció segíti, hogy minél több információ álljon a mentor rendelkezésére a hatékony mentoráláshoz és a gyerekek valódi támogatásához.

Végezetül megkíséreltük feltárni a családokkal való kapcsolat, így a mentorálási folyamatot is érintő változásokat, illetve az azokkal járó következményeket. Itt elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy a pandémiás helyzet mennyire volt hatással a szülő-mentor kapcsolatra. Itt azt az eredményt kaptuk, hogy a fennálló korlátozásokból adódóan nem következett be szignifikáns minőségi változás. Sőt, arról számoltak be az interjúk során, hogy a mentorok közelebb is tudtak kerülni a mentoráltjaik szüleihez, mert miközben éppen gyermekeikkel beszélgettek vagy tanultak videóchat formájában, gyakran lehetőségük nyílt a szülőknek is, hogy kicsit beszélgessenek a mentorokkal, kérdéseket tegyenek fel vagy akár tanácsot kérjenek. Ezzel szemben a programszervezések korlátozottsága miatt kevésbé

fordult elő erre irányuló kapcsolatfelvétel, azonban ez nem hatott negatívan a mentorálásra, a tanulástámogatásra és a beszélgetésekre. Az interjú ezen részével kapcsolatos előérzeteink nem bizonyultak helytállónak, hiszen nem volt negatív befolyásoló ereje a pandémiás időszaknak a családokkal már kialakult jó kapcsolatokra.

Összegzés

Összegezve tanulmányunkat, kutatásunkat több olyan konklúziót is levonhatunk, amely nagy mértékben segíti a mentori munkát, nem csak a TMO keretein belül, de bármilyen más, ifjúsági mentorprogramban. A mentoráltak életkorára tekintettel kimondhatjuk, hogy nagy befolyással van rájuk a családi környezet. Ezáltal a mentor kapcsolata a mentorált szüleivel nagy jelentőséggel bír, hiszen így közelebb kerül egymáshoz a mentor és mentorált, ezáltal a ketjük együttműködését ez pozitívan befolyásolhatja. Fontos továbbá megemlíteni, hogy a szülők bevonása a mentori munkába a szervezést is nagyon megkönnyíti. Ezáltal javasolnánk minden mentornak, hogy alakítson ki és ápoljon stabil kapcsolatot a mentoráltak szüleivel, ezzel is segítve a mentorálási folyamatot. Ennek a pozitívumairól már fent tettünk említést.

Továbbá másik fontos eredményünk, hogy semmilyen negatív aspektust nem találtunk az interjúk kiértékelése közben a mentor-szülő kapcsolatáról, sem annak kezdetéről. Igyekeztünk a lehető legszélesebb perspektívában megközelíteni ezt a kérdéskört, viszont feltételezéseink ellenére sem volt jelen olyan probléma, ami jelentősebb kihatással lett volna akár rövid, akár hosszú távon a mentorokra. Ezáltal úgy véljük, hogy egy stabil megerősítést tudunk biztosítani a mentorok számára a családlátogatások terén.

Felhasznált irodalom

- B. Kocsis J. (2016). A családi nevelés és a szülői hivatás sajátosságai, feladatai. *Collegium DoCtorum*, 348.
- DuBois, D. L., & Karcher, M. J. (Eds.). (2013). *Handbook of youth mentoring*. Sage Publications.
- Fejes J. B., Kasik L., & Kinyó L. (2009). Bevezetés a mentorálás kutatásába. *Iskolakultúra*, 19(5-6), 40-54.
- Mogyorósi Z. (2009). A hátrányos helyzet öröksége. Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat 36. köt.). *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*= *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Paedagogica [A közoktatás méltányossági problémái és a tanárképzés]*, 7-39.
- Nagy Á. (2013). Szocializációs közegek. *REPLIKA*, (83), 95-108.
- Ferenczi C. Sz. & Csákvári J. (2019). Szülői szerepek, kompetenciák. *Szülői pszichoedukációs csoportok vezetése*. Katolikus Szeretetszolgálat, Budapest.
- Varga A. (2015). *Az inklúzió szemlélete és gyakorlata*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Wlilocki Henrik Szakkollégium, Pécs.

The Role of Time Travel in Kurt Vonnegut's
Slaughterhouse-Five

Az időutazás szerepe Kurt Vonnegut
Az ötös számú vágóhíd című regényében

Keywords: *science fiction, time travel, Slaughterhouse-Five, American literary fiction, Vonnegut*

Abstract: *This paper examines the role of time travel in Kurt Vonnegut's Slaughterhouse-Five. It examines the author in the context of science fiction; it finds that notwithstanding Vonnegut's ambivalent relationship with the science fiction genre, he was a significant figure of the "postmodernization" of science fiction. The paper addresses Slaughterhouse-Five as a postmodern science fiction novel. It demonstrates a wide array of the classical elements of postmodernism and science fiction in the novel. The paper further examines the notion of time travel in the context of science fiction and postmodernism and the issue of paradox regarding time travel. The paper finally concludes that time travel is the manifestation of the protagonist's PTSD and it suggests that it provides an escape for the protagonist from his trauma, nevertheless, his time travels and his unique perspective of time bound him to an indifferent and*

passive life. Although at the time of the publication of Slaughterhouse-Five the term PTSD was not yet coined, this paper uses it retroactively.

Kulcsszavak: tudományos fantasztikus, időutazás, Az ötös számú vágóhíd, amerikai irodalmi regény, Vonnegut

Absztrakt: Az alábbi tanulmány az időutazás szerepét vizsgálja Kurt Vonnegut Az ötös számú vágóhíd című regényében. A tanulmány megvizsgálja az író szerepét a tudományos fantasztikus kontextusában és arra a megállapításra jut, hogy bár az írónak ambivalens kapcsolata volt a tudományos fantasztikus műfajával, a művei szignifikáns szerepet játszottak a műfaj posztmodernizációjában. A munka rámutat a tudományos fantasztikus irodalom és a posztmodern elemeire a műben. A tanulmány arra következtetésre jut, hogy az időutazás a mű főszereplőjének PTSD-jének a manifesztációja, és felveti, hogy az időutazás menedéket nyújt a számára a traumája elől, azonban a főszereplő időutazásai és a sajátos időképe egy passzív és közömbös élethez láncolják őt. Bár a regény publikációjának idejében a PTSD terminus még nem volt része a tudományos lexikonnak, az alábbi tanulmány retroaktívan használja azt.

Introduction

Kurt Vonnegut in the Context of Science Fiction

Kurt Vonnegut was one of the most important science fiction writers of the 20th century. However, he had a very ambivalent relationship with the literary genre. Vonnegut pointed out that all writers should be knowledgeable and curious about modern science regardless of the literary genre. In *Slaughterhouse-Five* he writes: "(...) that every-

thing there was to know about life was in *The Brothers Karamazov*, by Feodor Dostoevsky. .But that isn't enough anymore.'" (Vonnegut, 1998: 48). Here, Vonnegut argues that modern life is so scientifically advanced that it is imperative for an author not to be technologically inept. Vonnegut also implies that the horrors of World War II are indescribable by classical fiction and the literary freedom science fiction provides is a necessity.

However, while many characteristics of science fiction can be found in Vonnegut's works, his books also possess postmodern and satiric elements. Vonnegut was an important figure in the "postmodernization" of science fiction. Science fiction broke through to modernist poetics in the 1960s with the "new wave" (McHale, 1991: 69). "Dating from the 'new wave', however, the pace of change in science fiction has accelerated, so that already by the late 1960s and early 1970s we can begin to discern (...) a tendency toward the 'postmodernization' of science fiction (McHale, 1991: 69). Vonnegut tends to refrain from the traditional order of storytelling; his experimental narratives are frequent postmodern elements of his works. Non-linear timelines are common in Vonnegut's works; both the novel *Slaughterhouse-Five* and *Breakfast of Champions* are good examples of this non-linearity. These novels are also great examples of another postmodern element that often appears in Vonnegut's stories: the author's self-insertion to the story. A further instance of postmodern elements in Vonnegut's writing is his obvious pursuit of subjectivity. Vonnegut's humanist philosophy is an important characteristic of his works, and the postmodern idea that the truth can only be subjective is strongly implied in most of his works (Marvin, 2002: 29). An example of this subjectivity is apparent in *Slaughterhouse-Five*. "I happened to tell a University of Chicago professor at a cocktail party about the raid as I had seen it... (...) And he told me about the concentration camps... All I could say was, 'I know, I know. I

know''' (Vonnegut, 1998: 9). Here, Vonnegut does not offer an objective assessment of the horrors of the war, and neither does he try to compare the Holocaust to the Dresden bombing. He freely admits that he has no answers for those who try to put the atrocities of the war into a gradation of bad and worse.

Vonnegut's novels tend to make fun of the fallible nature of human beings while also implying that humans are still good after all. In conclusion, Vonnegut's works can be considered satiric postmodern novels in the guise of science fiction, a genre that helps Vonnegut convey his intended political and humanist messages.

Slaughterhouse-Five, a Postmodern Science Fiction Novel

Slaughterhouse-Five possesses many characteristics of a classic science fiction novel. According to Adam Roberts, the formalist definition of science fiction describes the genre as "imaginative fiction based on postulated scientific discoveries or spectacular environmental changes, frequently set in the future or on other planets and involving space or time travel" (Roberts, 2006: 4-5). Roberts also writes that science fiction is "a literature of ideas predicated on some substantive difference or differences between the world described and the world in which readers actually live" (Roberts, 2006: 4-5). *Slaughterhouse-Five* is set in a spectacular environment, the planet of Tralfamadore, and its story involves its protagonist traveling through space and time. The protagonist's unbelievable time travel adventures tangle up the very harsh and realistic timeline of the story. All these elements create a substantive difference between the actual world of the 20th century and the world of Billy Pilgrim. All these considered, *Slaughterhouse-Five* undoubtedly operates with many of the dominant elements of classical fiction.

However, *Slaughterhouse-Five*, as most of Vonnegut's works, is not classic science-fiction; it is a postmodern sci-

ence fiction. Many common characteristics of postmodernism appear in the novel, such as parody, authorial self-reference, paradoxes, and dark humor (McHale, 1991). *Slaughterhouse-Five* is part of the aforementioned "postmodernization" of the science fiction genre. While the basis of the story itself is loosely autobiographical and is set in the reality of the 20th century, it also has many fictitious elements. *Slaughterhouse-Five* tells the story of Billy Pilgrim, an optometrist, who survives the Dresden firebombing as an allied prisoner of war. Billy Pilgrim is kidnapped on his daughter's wedding night by a flying saucer by extraterrestrial beings, the Tralfamadorians. His experience on the planet of Tralfamadore gives him a unique perspective on the linearity of time and it causes him to experience time travels; he is randomly and uncontrollably traveling in between all events of his life.

Alien abduction is a popular basis of plot in science fiction associated with science fiction. It appears in works such as *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy* by Douglas, in the televised science-fiction drama or *X-Files*, a political science fiction thriller of 2002. There is an important scene in the book which questions the diegetic level of all science fiction elements of the story. While recuperating in the hospital from his war injuries, Billy reads a book that describes his own story: "It was about an Earthling man and woman who were kidnapped by extra-terrestrials. They were put on display in a zoo on a planet called Zircon-212" (*S-F*: 91). However, at the time he found the book he had already started experiencing time travels (Bényei, 2001: 443). Time travel cannot exist in the realm of logic; it creates a paradox, and its existence in the story is a postmodern element of science fiction in and of itself. After this scene, all the elements of science fiction remain dubious, as the scene creates a narratological dichotomy: either all elements of science fiction in the novel are to be taken at face value... or Billy has gone somewhat conventionally insane.

The first idea that every science fiction element of the story is to be taken at face value does not need much elaboration. The second idea, however, raises some concerns regarding the novel's status as a science fiction novel. There is more than one occasion in the book where Billy's mental state is questioned by others conventionally perceived as normal around him. Even Billy's daughter questions his sanity when Billy publishes an article in the paper about his experiences on the planet Tralfamador. "Barbara was only twenty-one years old, but she thought her father was senile..." (Vonnegut, 1998: 16).

This second idea, that Billy has gone insane, also entertains the possibility that *Slaughterhouse-Five* uses the most hackneyed elements of the science fiction genre to absurdity to parody the genre itself while it also uses the most convenient and entertaining elements of the genre to write about deeper political and humanist messages (Bényei, 2001: 441). It also implies that *Slaughterhouse-Five* is a science-fiction metafiction. Both the science fiction elements of the plot and the use of metafiction strongly imply that *Slaughterhouse-Five* is indeed a postmodern science fiction novel. By employing the most overused elements of the genre and suggesting that all elements of the genre appearing in the story are part of the delusion of a mad man, Vonnegut's fiction constantly acknowledges itself. The postmodern element of constant self-acknowledgment counteracts the constant questioning of the diegetic level of the story caused by the time travels of the protagonist. While the time travels fictionalize the historic elements of the plot, the author's constant self-acknowledgments ground it to reality; Vonnegut finely balances its story in between the wicked reality of the 20th century and fiction.

The above-mentioned intentional transgression of the conventional limits of science fiction allowed *Slaughterhouse-Five* to become one of the most influential postmodern novels and ultimately allowed it to become part of the canonical high literature.

The Concept of Time Travel

The concept of time travel refers to the idea that it “involves a discrepancy between time and time. A common characteristic of postmodern novels is the use of paradox, and the concept of time travel in and of itself usually involves the issue of paradox. Paradoxes are, in most cases, inherent parts of the concept of time travel and they are to be taken as an axiom, and they are to be enjoyed without putting much thought into it. Science fiction does not need to be logical as it is fiction, or as Roberts describes it: “imaginative fiction” (Roberts, 2006: 4-5). It is science fiction because while it derives its ideas from science, it differs from the world in which the consumers of the genre live (Roberts, 2006: 4-5). Demanding perfect logic from science fiction is as useless as trying to understand the technicalities of magic in the genre of fantasy.

Slaughterhouse-Five, however, uniquely avoids the issue of paradox regarding time travel, as the protagonist does not purposefully travel between events of his life armed with the ability to change the past or the future; he simply experiences these events randomly and simultaneously at the same time due to his unique ability to experience the passage of time differently than other humans. Most importantly, in this particular novel, the concept of time travel is not only a literary device that entertains and furthers the plot, but it is a complex idea that represents something greater.

The Nature of Time Travel in *Slaughterhouse-Five*

Time Travel and Trauma

Kurt Vonnegut suffered significant trauma in World War II. During the war, Vonnegut was enlisted in the American army; he was captured by the German forces on December 22, 1945, and he was taken to Dresden as a prisoner of war. On the night of February 13, 1945, Dresden was tar-

geted by the Allied forces and was bombed to the ground killing mostly civilians, as Dresden was not considered to be a military target. Vonnegut survived the bombing and the firestorms by hiding in a meat locker of the slaughterhouse. When he and his peers resurfaced from their hiding place, the city had been destroyed and they were ordered to excavate the cadavers from the ground (Shields, 2011: 67-96). This horrific event changed Vonnegut forever and it influenced his writing immensely.

Vonnegut described the incredible difficulty of writing about the traumatic events in one of his interviews. "Well, it seemed a categorical imperative that I write about Dresden... (...) I had to say something about it." (Vonnegut & Allen, 1988: 257). A question must be asked here: why did Vonnegut find it so important to write about his Dresden experience? The answer to this question can be found in his feelings towards the biblical story of Lot's wife: "And Lot's wife, of course, was told not to look back... But she did look back, and I love her for that because it was so human" (Vonnegut, 1998: 14). Vonnegut is sympathetic towards Lot's wife because she looked back on the destruction of Sodom and Gomorrah; looking back, reflecting, and coping with trauma is what characterizes *Slaughterhouse-Five*.

This paper argues that in *Slaughterhouse-Five* Vonnegut uses time travel as a metaphor for unresolved post-traumatic stress disorder (PTSD). While traumatic experiences have always been part of the discussion concerning wars, the term PTSD used for this particular group of symptoms is only present in medical science since the 1980s; the term first appeared in the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, published by the American Psychiatric Association (Crocq & Crocq, 1970: 1). Earlier medical theories called this particular set of symptoms "combat neurosis" or "shell shock" as it is most commonly known (Vees-Gulani, 2003: 176-177). "PTSD is a psychiatric disorder that can develop after the direct, personal experiencing

or witnessing of a traumatic event, often life-threatening" (Institute of Medicine, 2006: 2). The psychological distress symptoms of this illness include flashbacks, a state of surrender, and difficulty of concentration (Sadjadi & Bahrami, 2018: 81). These symptoms appear throughout *Slaughterhouse-Five* in relation to Billy Pilgrim as well as the narrator.

Vonnegut's main characters can be interpreted as projections of certain parts of his innermost self (Hume, 1982: 177). This paper is based on the idea that Kurt Vonnegut, the author, inserts himself in *Slaughterhouse-Five* through two characters. He appears as himself, Kurt Vonnegut, the narrator, and he appears in the form of Billy Pilgrim as his real-life experiences of the war often overlap with Billy Pilgrim's experiences. Vonnegut explains the novel's relation to reality, saying "All this happened, more or less (Vonnegut, 1998: 5)." *Slaughterhouse-Five's* actual narrator is not Kurt Vonnegut the real-life author himself, but he is an implied author. Wayne C. Booth describes the implied author as the reader's perception of the author as he narrates the story. The implied author is a fictional character that the reader creates (Booth, 1991: 73-74.) According to Charles B. Harris, the narrator of *Slaughterhouse-Five* is very similar to Vonnegut, but he is still a character of *Slaughterhouse-Five*, and not Vonnegut himself (Harris, 1976: 230). It can be argued that there is a third Vonnegut in the story, a Vonnegut who appears as a character, not in the novel, but in Billy's life story, occasionally popping up during his experiences of the war. "I was there. So was my old war buddy, Bernard V. O'Hare" (Vonnegut, 1998: 33). On another occasion, this third Vonnegut also appears as a character in Billy's story actually referring to himself as the author of *Slaughterhouse-Five*. "An American near Billy wailed that he had excreted everything but his brains. (...) That was I. (...) That was the author of this book" (Vonnegut, 1998: 59). However, in this statement it is unsure whether Vonnegut refers to himself as the narrator or the actual real-life author. It seems that he intentionally

blurs the lines between all the Vonneguts and suggests the possibility of the existence of a third Vonnegut, one who is a character in the novel. Vonnegut's unique self-insertion to his novel through Billy Pilgrim, the narrator and possible another third Vonnegut is an example of metalepsis that allows Vonnegut, the author, to transgress the conventional forms of narratology; he is able to step inside the novel and interact with its characters creating a deeper sense of reality (Genette, 1980: 234).

Both Vonnegut, the narrator, and Billy Pilgrim suffer from similar symptoms of PTSD caused by their trauma, however, they have different attitudes towards it, and they have different personalities, a set of coping mechanisms, and a vastly different environment surrounding them. The narrator is an established writer, he has family and friends with whom he can discuss his experiences, and he can put his feelings and experiences into a narrative form. Billy seems to be unwilling to talk about his trauma to anyone close to him. He even hides his trauma from his wife, which shows that Billy does not have a similar understanding environment surrounding him. He does not have friends left from the war and he does not have strong bonds with those around him.

While Billy tries to escape his past and forget about it, the narrator seeks to talk about his feelings. Insomnia is just one of the many symptoms of PTSD. According to a study examining insomnia and PTSD over time in veterans, researchers have found that "Insomnia occurs in 66–90% of individuals with posttraumatic stress disorder" (Colvonen, et al. 2018: 1). Symptoms of insomnia are constant in both the narrator's and Billy's life. Billy is unable to sleep at his daughter's wedding and he is unable to sleep one particular night either, when he sees veterans roaming the streets selling magazines. The narrator has trouble falling asleep as well, and on those nights, he drinks alcohol and calls up old friends seeking to talk about the war. "I have this

disease late at night sometimes, involving alcohol and the telephone. (...) ... I ask the telephone operators to connect me with this friend or that one..." (Vonnegut, 1998: 6). Neither Billy nor the narrator can find rest in sleep, however, the narrator tries to take action and contact old friends to occupy himself trying to find a solution for his problems in personal connection, while Billy does not seem to do anything in regards to his insomnia. Billy's lack of coping mechanisms depicts a passive and indifferent life.

In the novel time travel serves both as a symptom and the solution of Billy Pilgrim's trauma. Dissociative episodes and flashbacks are two particular symptoms of PTSD that are pivotal when analyzing the role of time travel in *Slaughterhouse-Five*. These episodic symptoms of PTSD can be triggered anytime. A trigger can be an event, sound, sight, or anything that reminds the PTSD sufferer of their trauma causing them to relive their memories of a traumatic event (Brewin, 1996: 1). There is a scene in the book in which the sight of disabled veterans reminds Billy of a traumatic event of his life. "Billy went on weeping as he contemplated the cripples..." (Vonnegut, 1998: 32). The disabled veterans remind Billy of his companion, Ronald Weary's foot injuries, and he immediately and unwillingly travels back in time to the event when he experienced something similar and traumatic. "He was still weeping, but he was back in Luxembourg again. He was marching with a lot of other prisoners. (...) Weary was crying because of horrible pains in his feet" (Vonnegut, 1998: 32). This scene accurately describes a flashback caused by PTSD. On this occasion, Billy is triggered by a sight that reminds him of his trauma and it causes him to relive a traumatic experience. A perfect example of a dissociative episode is when Billy's daughter berates him for not taking care of himself. Billy does not seem to be able to handle this stress and soon, through time travel, he finds himself in the peaceful Tralfamadorian zoo in an enviable situation, with a beautiful movie star

brought to him by the Tralfamadorians. Sufferers of PTSD do not have control over their flashbacks and dissociative episodes; this lack of control characterizes Billy's relationship to time travel as well.

However, for Billy, time travel is not always a negative and traumatic symptom of PTSD. Being unstuck in time, he is often plucked from a certain peaceful time or place and brought to an event of trauma, but just as often he is removed from a traumatic event of his life to be brought to a peaceful event of it. He adopts the Tralfamadorian philosophy of time, which allows him to observe his life as a bystander. Due to his uncontrollable time travels, Billy ends up in calm and serene times of his life just as often as he does in its traumatic events. These dissociative episodes are simultaneously symptoms of his trauma, but they also provide an escape from his trauma that in the long run help him function. However, this form of escape also has negative aspects. Although time travel helps Billy escape his trauma, it tethers him to a passive and indifferent life that is still, at times, disturbed by recurring trauma (Vees-Gulani, 2003: 180). While the philosophy introduced by the Tralfamadorians prevents *Slaughterhouse-Five* from becoming a grueling recount of the life story of a PTSD-riddled veteran of the war, it prevents its protagonist to be able to process his trauma unable and unwilling to take action of any kind. He lives as a wealthy middle-class optometrist with a wife he does not particularly love and with children whom he is not particularly interested in. Billy has a conventionally successful life. Nevertheless, up until the end of his life, he never tries to take over the reins of his life or take accountability for his actions. However, with the death of his wife, Billy Pilgrim's conventional middle-class life falls apart. After the disintegration of his former home life, Billy indulges himself even further in the Tralfamadorian philosophy, publishing a letter in the local newspaper. By opening up about his rather unbelievable experiences, Billy seem-

ingly takes control over his life sharing his truth, rebelling against conventional society embodied by his daughter. However, he does not consider it an act of rebellion. He is aware of the fact that after his public speech about his Tralfamadorian experiences he is going to get shot, but he is unbothered. His death is the ultimate act of passivity of his life tangled up by time travel, flashbacks, dissociative episodes, and overall uncertainty.

In conclusion, regarding the nature of Billy Pilgrim's time travels, this paper offers two main ideas on the nature of time travel in *Slaughterhouse-Five*. The first idea is that Billy Pilgrim's time travels are a symptom of his PTSD, and they describe the symptomatic dissociative episodes and flashbacks caused by it. The second idea is that time travel provides Billy Pilgrim a form of escape from his trauma, however, it tethers him to a passive, indifferent, and ultimately uncontrollable life.

References

- Bényei, Tamás (2001). "Leakings: Reappropriating Science Fiction -The Case of Kurt Vonnegut." *Journal of the Fantastic in the Arts*, 11(4),(44), 432– 453.
- Brewin, C R et al. (1996). "A dual representation theory of posttraumatic stress disorder." *Psychological review*.. 103(4), 670-86. doi:10.1037/0033-295x.103.4.670
- Booth, Wayne C. (1991). *The Rhetoric of Fiction*. Penguin.
- McHale, Brian. (1991). *Postmodernist Fiction*. London: Routledge, Print.
- Colvonen, Peter J., Ellison, Jennifer, Norman, Sonya, et al. (2018). "Examining Insomnia and PTSD Over Time in Veterans in Residential Treatment for Substance Use Disorders and PTSD." *Behavioral Sleep Medicine*, 17, (4), 1.
- Crocq, M. A., & Crocq, L. (2000). From shell shock and war neurosis to posttraumatic stress disorder: a history of

- psychotraumatology. *Dialogues in clinical neuroscience*, 2(1), 47–55. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2000.2.1/macrocq>
- Genette, Gérard. (1980). *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Ithaca, N.Y: Cornell University Press.
- Harris, Charles B. (1976). "Time, Uncertainty, and Kurt Vonnegut Jr.: A Reading of *Slaughterhouse Five*". *Centennial Review*.
- Hume, Kathryn. (1982). "Vonnegut's Self-Projections: Symbolic Characters and Symbolic Fiction." *The Journal of Narrative Technique*, 12(3), 177.
- Institute of Medicine. "Posttraumatic Stress Disorder: Diagnosis and Assessment." *Diagnosis and Assessment: The National Academies Press*, 2006.
- Marvin, Thomas F. (2002). *Kurt Vonnegut: A Critical Companion (Critical Companions to Popular Contemporary Writers, 1082-4979)*. Greenwood Publishing Group.
- Roberts, Adam. (2006). *The History of Science Fiction*. Palgrave Macmillan.
- Sadjadi, Bakhtiar, and Nishtman Bahrami. (2018). "Post-Traumatic Stress Disorder Symptoms in Kurt Vonnegut's *Slaughterhouse-Five*." *International Journal of English Language and Translation Studies*, 6,(1), 177.
- Shields, Charles J. (2011). *And so It Goes: Kurt Vonnegut, a Life*. New York, N.Y: Henry Holt and Co.
- Vees-Gulani, Susanne. (2003). "Diagnosing Billy Pilgrim: A Psychiatric Approach to Kurt Vonnegut's *Slaughterhouse-Five*." *Critique: Studies in Contemporary Fiction*, 44,(2), 175–184.
- Vonnegut, Kurt, & William R. Allen. (1988). *Conversations with Kurt Vonnegut*. Jackson: University Press of Mississippi, Print.
- Vonnegut, Kurt. (1998). *Slaughterhouse-Five, Or, The Children's Crusade: A Duty-dance With Death*. Thorndike, Me.: G.K. Hall.

HORVÁTH GERGELY

Itt tartunk most...

– Egy mentorprogram általános iskolai szakaszának végéhez érve

That Is Where We Currently Are At

– Towards the end of the elementary school phase of a mentoring program

Bevezetés

A „Tanítsunk Magyarorszáért!” (a továbbiakban: TM) országos mentorprogram keretében a felsőoktatásban tanuló hallgatók mentorálásra való felkészítése 2019 tavaszán kezdődött meg. A mentorprogramba a Pécsi Tudományegyetem az elsők között csatlakozott, így az elméleti kurzus után 2019 őszén a jelentkező mentorok megkezdhatték a munkájukat a kistérségi iskolákban (Andl et al., 2021). A TM program célja, hogy a zömében hátrányos helyzetű, kistérségi iskolában tanuló diákoknak perspektívát mutasson az egyetemi hallgatók tapasztalatain és segítségével keresztül, akik kortárs mentori szerepben vesznek részt a folyamatban (Mayer, 2010). Az iskolai mentorálás során (Tamás, 2014) a célkitűzések között a tanulók általános iskolai teljesítményének növelése és a középfokú oktatásba való sikeres jelentkezés, a továbbtanulás áll.

A tanulmány célja, hogy betekintést engedjen az elmúlt két év mentorálásának eredményeibe, a gyerekek továbbtanulási terveibe, illetve a diákok középiskolai mentorálással kapcsolatos elképzeléseibe. A vizsgálat megerősíti, hogy a mentoráltak életútjának további segítésére lehet szükség ahhoz, hogy hátrányaikkal szemben rezilienssé válhassanak. A mentorálás sikerességének alapvető feltétele, hogy az inkluzív pedagógia szemlélete, és a diákok s mentoraik kölcsönös elfogadása érvényesüljenek (Varga, 2015b).

A vizsgálat reflektálni kíván a TM program mentorálásának aktuális kérdésfelvetésére: „Itt tartunk most, de hogyan tovább?” A program pilot jellegéből fakadóan, az első mentor-csoportok elérkeztek az általános iskolai mentorálás végéhez. Mivel a tanulmány keletkezésekor még nem körvonalazódtak a pontos irányelvek a folytatással kapcsolatban, érdemes áttekinteni a középiskolai mentorálás kontinuitásának lehetőségeit és a mentoráltak ezzel kapcsolatos elvárásait.

Introduction

The “Teach for Hungary!” (hereinafter TM) countrywide mentorship program was started in the spring of 2019 with the aim of preparing mentees for their studies in higher education. The University of Pécs was one of the first universities to join the mentorship program, so after a theoretical course in the autumn of 2019, the mentors could start their work in the micro-regional schools (Andl et al., 2021). The TM program aims to provide a perspective for students who are mostly from disadvantaged micro-regional schools through the experiences and assistance of university students who are working as coeval mentors with them (Mayer, 2010). The aim of

school mentoring (Tamás, 2014) is to increase the performance of the students at their primary school level studies and to help them successfully apply for further education.

The goal of this study is to provide insight into the results of the mentoring over the past two years, children's goals to pursue further studies, and some ideas on high school mentoring. The study confirms that mentees may need further assistance in their life to become resilient to their disadvantages. The basic condition for the success of mentorships is that the approach of inclusive pedagogy and mutual acceptance of students and their mentors should always prevail (Varga, 2015b).

The study seeks to reflect on the most current questions of the TM mentor program: "That is where we currently are at, but what's next?" Due to the pilot nature of the program, the first groups of mentors have already gotten to the end of elementary school mentoring. As at the time of the creation of this study the exact guidelines for the continuation of the program were not yet realized, it is important to note that it is worth reviewing the possibilities of continuity in high school mentoring and the expectations of the mentees in this regard.

Irodalomáttekintés

A TM program célja, hogy a kistérségi hátrányokból, a családi háttérből származó tőkehiányokat ellensúlyozza az egyetemista mentorhallgatók beavatkozásának segítségével. További cél, hogy a mentorprogram az iskolákban az egyetemista mentorok segítségével inkluzív gyakorlatként

valósuljon meg: „Az iskolák számára a méltányos tanulási környezet kialakítása nagy kihívást jelent, ebben segíthetnek az egyetemista mentorok jelenlétükkel, támogató attitűdjükkel” (Andl, 2020: 421). A mentorprogramba bevont iskolák térségi elhelyezkedésére és a gyerekek lakóhelyi környezetére jellemző az alacsony foglalkoztatottsági arány, illetve a szülők alacsony iskolázottsága, amelyek a hátrányos helyzet megállapításának alapvető aspektusai.

A programban résztvevő és a tanulmányban megkérdezett diákokra jellemző, hogy olyan tőkék hiányoznak (Bourdieu, 1978), amelyek középosztálybeli társaik számára evidensek. A mentorált diákokat a gazdasági-, emberi- és társadalmi tőkék hiánya jellemzi. A továbbtanulás kapcsolatában így a program résztvevő diákjainak többsége az anyagi javakban szenved hátrányt; jellemző, hogy a szülők kevés tapasztalatuk miatt nem tudnak középiskolai élményeikről mesélni; illetve nem rendelkeznek megfelelő kapcsolati hálóval, amely segíthetné őket a pályaperspektívák megismerésében. A mentorprogram ezekkel a deficitekkel szemben kíván adekvát választ adni és olyan kölcsönös befogadást segítő rendszert létrehozni (Varga, 2018), amelynek segítségével a diákok reziliens felnőtté válhatnak (Varga, Trendl & Vitéz, 2020). A reziliencia elérését a „kihívással teli életkörülményekkel” szemben számos tényező segítheti (Ceglédi, 2020: 69), amelyek közül a programban a mentor támogató attitűdje válhat fontos aspektussá.

A mentorálást vizsgáló irodalom feltárja, hogy a lemorzsolódás kapcsán veszélyben lévő – így a hátrányos- és halmozottan hátrányos helyzetű – diákok mentorálásának esetében felértékelődik a mentori beavatkozás, hiszen annak egyik pozitív hozadéka, hogy a bevont mentoráltak magabiztossá válhatnak, illetve személyiségük pozitív irányba változhat (Lakind, Eddy & Zell, 2014; Raposa et al., 2019; Rhodes, 2005; Spencer 2007; Nagy, 2014; Mayer, 2010). Az önbizalom, az optimizmus és a remény megjelenése a pozitív pszichológiai tőke megszerzéséhez vezethet (Luthans,

Luthans & Luthans, 2004). A sikerekkel kapcsolatos optimizmus (Seligman, 1998) hozzásegítheti a fiatalokat ahhoz, hogy merjenek a képességeiknek megfelelő középfokú intézményt választani, bizakodjanak sikereikben.

A mentori munka célja a TM program esetében, hogy a mentorok a fentiekben vázolt szerepet töltsék be, így támogatásukkal gátolják, hogy a társadalmi hátrányok a mentoráltak esetében újratermelődjének (Varga, 2015a), illetve elősegíthetik, hogy megvalósuljon a társadalmi mobilitás (Fehérvári, 2015). A reziliencia kialakulásának folyamatában fontos kiemelni a támogató személyek szerepét, hiszen a tehetséggondozás útján a diákok hátrányaikkal szemben sikeressé válhatnak (Trendl & Varga, 2018). Varga (2018), a társadalmi különbségeket vizsgáló, 20 év időtartamát bemutató kutatásában azt találta, hogy a társadalmi struktúrák átörökítése inkább jellemző, mint annak ellenkezője. A vizsgálat összehasonlítja a felnőtté vált diákok élethelyzetét, önmagukkal szembeni gyerekkori elvárásaikkal (Varga, 2018), mely metódus alapját képezi a jelen tanulmány keletkezési inspirációjának.

A mentorprogram két évének mentori tevékenységeiről (Boda & Horváth, 2021) és a diákok visszajelzéseiről szóló (Horváth & Boda, 2021) megelőző vizsgálataink kiegészítéseképp, a jelen kutatás célja, hogy a feldolgozott anyagok ismereteit mélyítse. Mindemellett a tanulmány rávilágít a diákok mentorálással kapcsolatos attitűdjeire és a folytatás igényére. A középiskolába való továbblépés olyan kritikus időszak lehet a diákok életében, amellyel támogató személy(ek) hiányában nem feltétlenül tudnak megküzdeni (Trendl & Varga, 2018), hiszen a középiskola első évében magas számban jellemző a lemorzsolódás (Varga, 2018).

A korai iskolaelhagyás veszélye miatt, a mentoroknak fontos felismerniük a bizalmi viszony adta lehetőségeket (Horváth & Boda, 2021), amelyek mentori felelősséggé is válnak. A program folytatása mellett szól, hogy a kialakult kapcsolatokra alapozva a bevont diákok rezilienciára való

esélye növelhető. Emellett az irodalom rávilágít a mentor-mentorált kapcsolat hosszával összefüggésben álló növekvő sikerességre is (Fejes, Kasik & Kinyó, 2009). Az esettanulmány betekintést enged az egyik mentorprogramban résztvevő intézmény, a Magyarmecskei Általános Iskola diákjainak történetébe, bemutatja a mentorált diákok folytatással kapcsolatos igényeit. A mentorok felelőssége éppen ezért az, hogy azokat a diákokat, akik a bizalmukba fogadták őket, lehetőségeikhez képest akár informális módon vagy más résztvevők bevonásával a továbbiakban is segítsék.

A vizsgálat célja és kutatói kérdései

A vizsgálat célja, hogy feltárja a programban részt vevő diákok középiskoláról alkotott képét és a mentorprogram folytatásának lehetőségeit, szükségességét. Kérdésként merült fel, hogy a diákok milyen pozitív és negatív képpel rendelkeznek a középiskoláról, illetve, hogy mennyiben igénylik a mentoruk segítségét a továbbiakban. A tanulmány arra is keresi a választ, hogy a kutatásban részt vevő diákok közül kik váltak kimutathatóan reziliensebbé, illetve éppen ellenkezőleg, kik azok, akik a mentori munkát, mint méltányos szolgáltatást a továbbiakban is igénylik.

Mintavétel és módszertan

A vizsgálat kvalitatív mélyinterjúk eredményeire alapoz, amelyek az intézmény diákjainak megkérdezésével készültek. A kutatás nem az egész mentorált osztály megkérdezésére fókuszált, hanem az interjúalanyok listája a mentorcsoport tagjainak javaslatai alapján készült el, a minta kiválasztásába első lépésben így az osztály négy mentora vett részt (N:18; n:7). A nyolcadikos, 14-15 éves fiatalokból álló mintába, öt fiú és két lány került be. A kutatásban ki zárólag azok a diákok vehettek részt, akiknek szülei/gond-

viselői írásos formában hozzájárultak a kutatásban való részvételhez. A vizsgálat adatait anonim formában közöljük. Jelen tanulmány a középiskolai életben való mentori segítségnyújtás lehetőségeire és a diákok rezilienciára való hajlamosságának kérdéseire keresi a választ, így az erre vonatkozó kérdések elemzését tartalmazza. A mélyinterjúk szövegének digitalizálása után az egyes szövegek kódolással, kvantitatív adatok megjelenítésére alkalmasak, amellet, hogy az interjúban elhangzott szövegek a tanulmányban változtatás nélkül kerülnek közlésre. Az idézetek után a válaszadók sorszáma a kettőskereszt szimbólum után jelenik meg.

Eredmények

Tartalomelemzés a középiskolával kapcsolatos elképzelésekről

A mélyinterjúk adatai rávilágítanak a mentoráltak vélekedésére a középiskolával kapcsolatban. Az interjúk elemzésének egyik szempontja, hogy vajon a továbbtanulásukkal kapcsolatban a diákok inkább pozitív vagy negatív képpel rendelkeznek. Az eredmények megmutatják, hogy a diákok mentorainak milyen kihívásokra kell válaszolniuk a mentorprogram középiskolai szakaszában. A különböző érzelmi töltetű nyilatkozatok megoszlását az 1. táblázat mutatja, az egyes válaszadók egyéni nézőpontjai szerinti lebontásban.

1. táblázat. *Milyen lesz a középiskola? – A pozitív, a semleges és a negatív értelmű említések szám szerinti megoszlása*

	Középiskolával kapcsolatos említések		
	Pozitív	Semleges	Negatív
Diák 1#	3	1	1
Diák 2#	5	0	2
Diák 3#	0	2	3
Diák 4#	2	1	5
Diák 5#	2	2	3
Diák 6#	5	1	0
Diák 7#	2	0	4
Összes (teljes elemszám: 44):	19	7	18

Az 1. táblázat adatai rávilágítanak arra, hogy a diákok viszonylag reális képpel rendelkeznek a későbbi középiskolai életükről, hiszen az interjúk során egyaránt kiemelték pozitív és negatív aspektusokat is a továbbtanulással kapcsolatban. A semleges említések a táblázatban az általános, érzelmi töltet nélküli megszólalásokra vonatkoznak.

A pozitív említések egyik csoportja a felvételi eredmények megismeréséhez kapcsolódott. A diákok többsége az első helyen megjelölt iskolába nyert felvételt, jellemző volt rájuk a lelkesedés: *„Sírtam, síkonyáltam, én mindent csináltam, ugráltam örömben, de szó szerint. (#6)”* Ezzel szemben két diák nem jutott be az első megjelölt intézménybe, esetükben jellemző volt a lehangoltság: *„Nem voltam elég jó. A tanulmányi eredményeim, meg szerintem a felvételi is hozzájárult. (#5)”*

A pozitív tartalmú megnyilvánulások közé másrésről a választott iskoláról való ismeretek tartoztak, amelyekben mindegyik diák az intézménybe járó ismerősök, barátok véleményére támaszkodott, illetve az interjú későbbi szakaszaiban kiemelték a mentoraikat, akik segítettek utána nézni az iskoláknak.

A társas kapcsolatok szerepe a diákok megszólalásaiban hangsúlyossá vált. Érdekes megfigyelni, hogy magas számban jelent meg a mintában a „jó és rossz társaság” közötti különbségtétel. A „nagyvárosról” alkotott véleményt a falubeli személyektől hallott és/vagy általuk tapasztalt élmények torzíthatták negatív irányba. A drogfogyasztás három válaszadó esetében is megjelent: *„próbálok megváltoztatni a jó társaságot, nem szeretnék rosszabb társaságba kerülni, akik belevisznek a rosszba. [...] Drogok, meg ilyenekbe beleviszik az embert. (#5)”* Ugyanakkor az egyik válaszadónál megjelent az ellenállással kapcsolatos önbizalom: *„engem nem tudnak befolyásolni (#2)”*; vélekedik a diák. A félelmekkel szemben a diákok az iskolákról pozitívan nyilatkoztak, ha ismertek ott valakit, aki megerősíti őket abban, hogy jó helyük lesz az intézményben: *„félek is tőle, de nem is, mert lesznek ott ismerőseim (#7)”*.

Az iskolával kapcsolatos vélemények egy aspektusa a környezetváltáshoz köthető. A megkérdezett diákok többsége félelemmel tekint a városi életformára – ezzel szemben szinte mindegyikük kiemeli, hogy izgalommal várja azt: *„jobban vonz a város, félek tőle, de jobban vonz a város. (#4)”* A diákok félnek attól, hogy eltévednek mind a városban, mind az iskolában. Kiemelték, hogy a választott iskolájuk sokkal nagyobb, mint a kistérségi intézmény, amelynek a tanulói voltak. Ezzel összefüggésbe hozták az iskolák létszámát is, amelyet szintén vegyes érzelmekkel színezték. A mintában négy diák kiemelte az iskolai zaklatást, mint a félelem egy forrását: *„nem szeretnék egy elnyomott lenni, hanem oszlopos tagja szeretnék lenni az osztálynak (#6)”*; *„Megvernek, leszúrnak mert ilyen a bőröm, vagy olyan vagyok. (#4)”* Megmutatkozik tehát az, hogy a diákok tartanak az új közegtől, hiszen egy viszonylag zárt közösség tagjaként éltek eddig, így a középiskolai váltást részben az ismeretlenbe ugrás élményeként élik meg.

A mintában a hatodik válaszadó mutatta a pozitív pszichológiai tőke birtoklásának legmagasabb fokát. A diák a középiskolai létet egészében szemléli, öröm és nehézség

kettősének teljes összhangjában. Az iskoláját reálisan látja, tudja, hogy nehezebb lesz a középiskola, azonban az akadályokat éppen belső személyiségjegyeiből fakadóan felméri és tudatosan készül a megküzdésre: „*Mindent megteszek, annak érdekében, hogy legyen ott helyem. (#6)*” Az ismeretlen osztálytársakkal kapcsolatban magabiztos nyilatkozatot tesz: „*én egy nyitott ember vagyok, szerintem meg lehet velem barátkozni. (#6)*”

Végezetül kiemelendő, hogy a harmadik válaszadó esetében a lemorzsolódás esélye igen magas a diák önbevétele alapján. „*Nem azért megyek, hogy tanuljak vagy mit tudjam én, csak betöltöm a tizenhatot aztán elmegyek melózni (#3)*”; állítja a válaszadó, majd később az erről való döntéshozásról így folytatja: „*öt hónap alatt jól kitapasztalom az iskolát (#3)*”, aztán dönt. A mentorprogram szerepének értékelése kapcsán a harmadik válaszadó szövegeihez érdemes a későbbiekben mélységében is visszatérni, hiszen értékelése szerint a mentorokkal való kapcsolattartás volt eddigi tovább haladásának oka.

A tartalomelemzés rávilágított arra, hogy a diákok számára a váltás nem egyszerű, sőt nehézségekkel, akadályokkal teli, amelyet különböző háttérváltozók befolyásolnak. A mentori munka folytatása a kritikus időszak, a középiskola (legalább) első évében való utánkövetés a váltással kapcsolatos vélekedések alapján önmagában is indokolt.

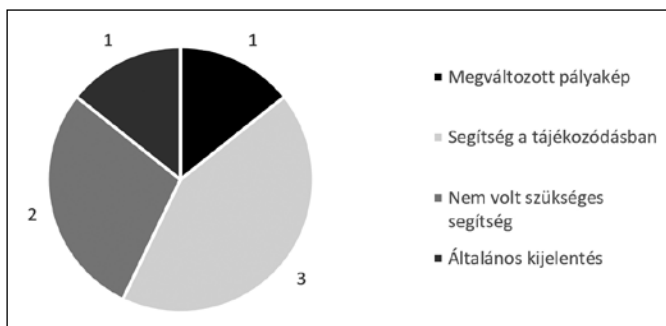
A diákok vélekedése a mentorprogram sikerességéről és folytatásáról

Megelőző feltáró vizsgálatunk kvantitatív módszerrel mérte fel a mentoráltak vélekedését a mentorprogram sikerességéről, amelynek eredményei között megjelent, hogy a diákok bizalommal fordultak mentoraik felé, illetve azok segítő szerepét kiemelten fontosnak tartották (Horváth & Boda, 2021).

A továbbtanulással kapcsolatban az interjúban a diákokat arról is megkérdeztem, hogy mennyiben érezték mentoraik segítségét fontosnak a pályaválasztás terén. A kutatás-

ban részt vevő tanulók a mentor segítő szerepének eltérő aspektusait emelték ki (2. ábra).

1. ábra. A mentorok szerepe a továbbtanulásban

Az 1. ábrán négy különböző tartalmú választ láthatunk. A legnagyobb hatásról az a diák számolt be, aki a mentorral való munka hatására teljesen megváltoztatta a pályaképét: „[...] eddig amúgy Mohácsra akartam hentesnek menni, aztán ez nem olyan jó szakma szerintem. (1#)” A pályaválasztásban történt változtatás az idézet alapján nem a mentor hatására történt kizárólag, maga a mentorált sem szívesen ment volna az említett intézménybe.

A tájékoztatásban való mentori szerepet az interjúban három diák említette. Ezekben a szövegekben mind a képzés jellegére, mind az intézmény elhelyezkedésére találunk utalásokat: „Nagy segítség volt, mert nem tudtam semmit az iskoláról, csak, hogy van és hogy mik vannak benne. A tájékozódásban segített. (7#)” Nem elhanyagolható ebben a mentori szerepben az sem, hogy feltétlen támogatást nyújtottak a mentorok a diákok számára: „Mondta, hogy ő csak tanácsot ad, de az lesz, amit mi szeretnénk, támogatott minket mindenben. (6#)”

A mintában két olyan diák volt, akik nem vették igénybe mentoruk segítségét a továbbtanulási döntés során. Esetük-

ben a családi háttér erőssége miatt nem volt szükséges, hogy a mentor is segítsen a tájékozódásban, választásban. Végül a mintában egy olyan interjúalany volt, aki nem fejtette ki a mentor szerepét a továbbtanulásban, azonban a következő állítást tette: „*Ha nem lett volna mentorom, megmondom az őszintét, nem is tudom hol lettem volna. Át se mentem volna a nyolcba.* (3#)”. Mindez előrevetíti annak a szükséges-ségét, hogy a mentoráltakat egyéni szinten is megvizsgáljuk a mentori munka kontinuitásának szempontjából.

A 2. táblázat célja, hogy számba vegye a rizikó-faktorokat és a rezilienciát erősítő tényezőket. A táblázatban található pontok a teljes interjúban megjelenő, kapcsolódó állításokat tartalmazzák. A negyedik oszlop, a diákok középiskolai mentorálással kapcsolatos véleményét összegzi. Az üresen hagyott rubrikák esetében az adott mentorált nem tett olyan nyilatkozatot, amely besorolható lett volna az adott kategóriába.

2. táblázat. A mentorálás folytatásának lehetőségei

Válasz-adó	Rizikó-faktorok	Rezilienciát erősítő tényezők	A diák mentorálási igénye
<i>Diák 1#</i>	• Kifejezi aggodalmát a kábítószer és a kortársnyomással kapcsolatban • Bizonytalanság a változással kapcsolatban	• Mentorát emeli ki, mint meghatározó személyt • Reális énkép	• Igen • Formálisan
<i>Diák 2#</i>		• Családja támogatja	• Igen • Informálisan • Tanulási segítség
<i>Diák 3#</i>	• Nem az elsőnek megjelölt helyre vették fel • Nyilatkozik az iskolaelhagyás szándékáról	• A mentorokat emeli ki, mint meghatározó személyeket	• Igen • Formálisan

Diák 4#	• Szorongás a környezetváltással kapcsolatban	• Pozitív, reális jövőkép • Családja támogatja	• Igen • Informálisan
Diák 5#	• Nem az elsőnek megjelölt helyre vették fel	• Pozitív, reális jövőkép • Családja támogatja	• Igen • Informálisan • Tanulási segítség
Diák 6#		• Pozitív pszichológiai tőke • Család támogatja	• Igen. • Bármilyen formában. • Tanulási segítség
Diák 7#	• Félelem a beilleszkedéstől	• Pozitív pszichológiai tőke; • Családja támogatja	• Igen • Bármilyen formában • Tanulási segítség

A rizikó-faktorok között különböző olyan állítások találhatók, amelyek a továbbtanulásban való sikerességet befolyásolhatják, a lemorzsolódást okozhatják. A rizikó-faktorok között jelentős elem a kábítószerhasználatról való félelem, amely a lemorzsolódáshoz vezethet, emellett az egyik diák explicit utalást tett arra, hogy a tankötelezettsége végével otthagyná az iskolát.

A rezilienciát erősítő tényezők között a családok támogató szerepére találunk a legmagasabb számban utalást, akik a kiválasztásban és a továbbtanulással kapcsolatos érzelmi támogatásban szerepet játszanak a diákok életében. A válaszadó diákok többségénél különböző nézőpontból, de megjelennek utalások az énkép és a jövőkép fontosságával kapcsolatban. Az első válaszadóra az énkép feltérképezése jellemző. Két válaszadót a pályaválasztási tervek szilárdsága, azok realitása jellemzi (#4; #5). Végül az utolsó két válaszadónál a tenni akarás, a személyiségükbe fektetett bizalom figyelhető meg.

A mintában megtalálható a mentorok rezilienciát elősegítő szerepe is, hangsúlyosan éppen a leginkább „veszélyben”

lévő diákok esetében (1# és 3# válaszadók). A két mentorált szövegeiben a mentorok kiemelt szerepet kaptak, nem véletlenül ők ketten voltak azok, akik a mentorálás formájának a változatlanul megmaradó, formális mentorálást tartották volna a legjövödelmezőbbnek. A harmadik válaszadóval a következő dialógus zajlott le a mentori szerepköréről:

„– Mert bennetek megbízok érted... és rátok hallgat az ember, érted. És veletek ilyen közvetlenek vagyunk és akármilyen baj van érted, elmondjuk.

– Hogyha hetente egyszer tartanád valamelyikünkkel a jövőben a kapcsolatot akkor az segítené? [a kérdező]

– Biztos. Erőtt adna, hogy több kedvem lenne az iskolához. (3#)”

A 3. táblázat adatai rávilágítanak arra, hogy mindegyik mentorált szeretné valamilyen formában folytatni a közös munkát, azonban vannak olyan diákok, akik ezt rugalmasabb formában képzelik el. Az informális mentorálást a hét megkérdezett diák közül öt fő tartaná teljesen elfogadhatónak, a fiatalok hangsúlyozták, hogy nekik az is elég lenne, hogyha a mentoruk ritkábban, mint jelenleg, de rendszeresen tartaná velük a kapcsolatot. A minta rávilágít arra, hogy a több rizikó-faktossal rendelkező mentoráltak vélhetően maguk is inkább igénylik a formális mentorálást. A nyolcadik osztályt befejező diákok mentorainak a TM programban javasolt, hogy valamilyen formában tartsák a gyerekekkel a kapcsolatot, hiszen így biztosíthatják a fiatalokat arról, hogy gondjaikkal és az iskolaváltással nincsenek egyedül.

Összegzés és javaslatok a mentori munka folytatására

A vizsgálat eredményei rávilágítottak arra, hogy a diákok tisztában vannak a rájuk váró akadályokkal. Mivel a velük két tanéve foglalkozó mentorukat a fiatalok a bizalmukba fogadták, így a középiskolai élet megpróbáltatásaival való szembenézés során szívesen folytatnák a közös munkát a mentorokkal. A felmérés korlátja, hogy egy intézményt és azon belül is a mentorált osztály felét érintette. A tanulmány megmutatta, hogy a diákok utánpótlása szükséges az általános iskolát követően is, alapozva a mentor és a mentorált közötti bizalmi kapcsolatra. A diákok rezilienssé válásában akár a kötetlen, informális kapcsolat fenntartása is szükségessé válhat. A TM programban gyakorló mentor-ként dolgozó egyetemista hallgatók számára megfontolandó, hogy hasonló felmérést végezzenek a mentoráltjaik körében, amely rávilágíthat a gyerekek igényeire.

Hivatkozott irodalom

- Andl Helga (2020). A kisiskolák és lehetőségeik, *Educatio*, 29(3), 409-424. DOI: 10.1556/2063.29.2020.3.6
- Andl Helga; Arató Ferenc, Orsós Anna & Varga Aranka (2021). Így fejlődünk MI - A Tanítsunk Magyarorszáért! program hatása az egyetemi hallgatókra. *Anyanyelv-pedagógia*, 14(1), 47-63. DOI: 10.21030/any.2021.1.4 http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/pdf/Any_14_2021_1_4.pdf
- Bandura, A. (1998). Personal and collective efficacy in human adaptation and change. In J. G. Adair, D. Belanger, & K. L. Dion (Eds.), *Advances in psychological science: Vol. 1. Personal, social and cultural aspects* (pp. 51-71). Hove, UK: Psychology Press.
- Boda Vivien Lilla & Horváth Gergely (2021). Az első egy

- év tapasztalatai a „Tanítsunk Magyarorszáért!” programban – Bevezetés a mentori munkánk alapjaiba. *Anyanyelv Pedagógia*, 14(1), 97-104. DOI: 10.21030/anyp.2021.1.11 <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=887>
- Bourdieu, P. (1978). *A társadalmi egyenlőtlenségek újratelődése*. Gondolat, Budapest.
- Fehérvári Anikó (2015). Társadalmi mobilitás és az iskola. In Varga Aranka (szerk.). (2015). *A nevelésszociológia alapjai*, (pp. 183-210). Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. Wlilocki Henrik Szakkollégium. Pécs.
- Fejes József, Kasik László & Kinyó László (2009). Bevezetés a mentoráláskutatásba. *Iskolakultúra*, (5-6), 40-55.
- Horváth Gergely & Boda Vivien Lilla (2021). Az egyéni mentorálás gyakorlata és a mentoráltak visszajelzései. *Tudásmenedzsment*, 22(1), 136-152. <https://journals.lib.pte.hu/index.php/tm/article/view/5065>
- Lakind, D., Eddy, J. M. & Zell, A. (2014): Mentoring Youth at High Risk: The Perspectives of Professional Mentors. *Child Youth Care Forum*. 43. 705–727.
- Luthans, F.; Luthans, K. W. & Luthans, B. C. (2004). Positive psychological capital: Beyond human and social capital. Management Department Faculty Publications, 145. *Business Horizons*, 47(1), 45-50.
- Mayer József (szerk.) (2010). *Mentorok könyve*. Raoul Wallenberg Humán Szakképző Iskola és Gimnázium. Budapest.
- Nagy Tamás (2014). A mentor szerepe a tehetséggondozásban. In. Gefferth Éva (szerk.) (2014). *Mentorálás a tehetséggondozásban*, (41-51). Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége.
- Raposa L. E. et al. (2019). The Effects of Youth Mentoring Programs: A Meta-analysis of Outcome Studies. *Journal of Youth and Adolescence*, 48, 423–443.

- Rhodes, J. E. (2005). A Model of Youth Mentoring. In DuBois, D. L. & Karchner, M. J. (Eds.): *Handbook of Youth Mentoring*. (pp. 30-43). Sage Publications.
- Seligman, M. E. P. (1998). *Learned optimism*. New York: Pocket books.
- Spencer, R. (2007). "It's Not What I Expected" A Qualitative Study of Youth Mentoring Relationships Failure. *Journal of Adolescent Research*, 22(4), 331-354.
- Tamás Márta (2014). Iskolai mentorálás. In: Gefferth Éva (szerk.) (2014): *Mentorálás a tehetséggyondozásban*. (pp. 140-148). Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége.
- Trendl Fanni és Varga Aranka (2018): Tehetséggyondozás a roma szakkollégiumban. *Romológia*, 15, 8–33.
- Varga Aranka (2015a). Esélyegyenlőség és inklúzió az iskolában. In: Varga Aranka, (szerk.): *A nevelésszociológia alapjai* (pp. 241–272). Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. Wlislöcki Henrik Szakkollégium. Pécs.
- Varga Aranka (2015b). *Az inklúzió szemlélete és gyakorlata*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. Wlislöcki Henrik Szakkollégium. Pécs.
- Varga Aranka (2018). *A rendszerváltás gyermekei. – Cigány/roma fiatalok életútja egy húsz évet felölelő kutatás tükrében*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. Wlislöcki Henrik Szakkollégium. Pécs.
- Varga, A.; Trendl, F. & Vitéz, K. (2020). Development of positive psychological capital at a Roma Student College. *HUNGARIAN EDUCATIONAL RESEARCH JOURNAL (HERJ)*. 10(3), 263-279.

Szakmapolitikai anyagok

105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A1500105.KOR&targetdate=&printTitle=>

Végjegyzetek

- 1 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről

KAPÁS RÉKA

A kollektív áldozati tudat szerepe
a cigány-nem-cigány csoportközi
viszonyok alakulásában

The role of collective victim consciousness
in the development of gypsy-non-gypsy
relations

Absztrakt: Milyen mértékben határozzák meg a múlt történelmi eseményei a jelen viszonyait? Mit jelent a kollektív áldozati tudat, és hogyan hozható összefüggésbe a kisebbségi csoportokkal szemben elkövetett diszkriminációval és kirekesztéssel? A tanulmány célja e kérdések körüljárása. A téma aktualitását a cigánysággal szemben hazánkban ma is tapasztalható kirekesztő bánásmód adja, amely által életük számos területén hátrányos megkülönböztetés éri őket a mindennapokban. Az elméleti kutatómunka a közös történelmi múlt segítségével feltárja, hogy milyen szociálpszichológiai mechanizmusok vezethettek a mai cigány-nem-cigány csoportközi viszonyok alakulásához, amelyeken belül a kollektív áldozati tudat társadalomra gyakorolt hatására helyezi a hangsúlyt.

Kulcsszavak: kollektív áldozati tudat, cigány-nem-cigány csoportközi viszonyok, versengő áldozatiság, duális szerepkoncepció

Abstract: *To what extent do the historical events of the past determine the conditions of the present? What is collective victim consciousness and how can it be linked to the discrimination against and the exclusion of minority groups? The aim of this study is to examine these issues. The topicality of the topic is obvious, as the exclusionary treatment of Gypsy people in Hungary is still prevalent, and they are still, on a daily basis, discriminated against in many areas of their lives. This theoretical research, with the help of the examination of the shared historical past, explores which socio-psychological mechanism could have led to our current situation of the Gypsy-Non-Gypsy relations, with an emphasis on the impact of the collective victim consciousness on our society.*

Keywords: *collective victim consciousness, Gypsy-Non-Gypsy intergroup relations, competing victimhood, the dual concept of role*

Téma bemutatása

Az identitás, mint társadalmat formáló konstruktum

Az identitás eredendően egy latin szó, amelynek jelentése: azonosság. Ez a fajta jelentéstartalom, valamint az állandóság fogalma nélkülözhetetlen alkotórészei a társadalom szintjén létrehozott valóságérzetnek (Csepeli, 1997).

A társadalmi identitás a valahova tartozás élményét adja, amelynek részeleme a nemzeti identitás (Csepeli, 1997). Utóbbinak kiemelkedő szerepe van abban, hogy az egyén milyen mértékben és módon képes a saját csoportjá-

val való azonosulásra (Liu & Hilton, 2005). Ez kihatással van arra, hogy a múltban megtörtént események hogyan kerülnek kiértékelésre (David & Bar-Tal, 2009), ami által eljutunk a kollektív emlékezet fogalmához.

A nemzet történelmének identitásformáló hatása

A kollektív emlékezet egy nép történelmének lenyomatait hordozza magában (Halbwachs, 1980; László, 2012). A csoport egy együtt átélt élmény által közös valóságot teremt tagjai számára, amely a szerepek kijelölésével a közös identitás kialakulásához vezet (Mészáros, Vámos & Szabó, 2017). A nemzeti identitás alakulásában jelentős szerepe van annak, hogy a kollektív emlékezetben milyen típusú élmények dominálnak leginkább. A múlt történetének két lehetséges átörökítési módja a társadalmi vagy makroszintű átadás a nemzeti ünnepek, megemlékezések, történelemkönyvek által, míg a mikroszintű a személyközi kommunikáció segítségével valósul meg (Adwan, 2001; Goodman & Mizrachi, 2008; László, 2005, 2012; Lomsky-Feder, 2004; Psaltis, Carretero, & Čehajić-Clancy, 2017; Tóth, Vincze & László, 2006). A történelmi narratíva a kollektív emlékezetben őrzött csoportközi agresszió és a választott traumák átöröklődésében is szerepet játszik (Staub & Bar-Tal, 2003). A választott trauma a nemzet közösen osztott mentális reprezentációja egy megrázó eseményről, amely a múltban nem került feldolgozásra, és ami ezáltal sérelmek formájában adódik tovább, generációkon átívelően (Volkan, 2001, 2006). Ez a csoport identitásának központi elemévé válik, és tudattalanul marad fent a közös emlékezetben (Volkan, 2001, 2006), ami később lenyomatot hagy a leszármazottak identitás-mintázataiban (Pennekamp, Doosje, Zebel & Fischer, 2007).

Egy hazai reprezentatív felmérés eredménye szerint a többségi, nem-cigány származású népesség elsődleges

választott traumája az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés (Csepeli, 2013). A magyar nép kollektív emlékezetének központi tényezője a más csoportok agressziójának való kitettség, amely visszatérő élményként az identitásfenyegetés, valamint a kollektív áldozati identitás kialakulásának okozója lehet (Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori & Gundar, 2009).

Ezzel szemben a Magyarországon élő, legnagyobb lélekszámmal rendelkező kisebbségnek, a cigányságnak legmeghatározóbb megrázkódtatását a Porajmos, vagyis a II. világháború alatt a Harmadik Birodalom által a cigánysággal szemben elkövetett népirtás jelenti, amely során áldozatainak becsült értéke 5000 és 30.000 fő közé esik (Fábiánné, 2015).

Az észlelt kollektív áldozati tudat

Az észlelt kollektív áldozati tudat (Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori & Gundar, 2009) egy identitásállapot, amely során egy csoport tagjai úgy érzik, hogy ártatlanul agresszor csoportok támadásainak elszenvedői, amely által kiszolgáltatottnak érzik magukat, és elveszítik a kontrollt az események irányítása felett. Az ilyen jellegű tapasztalatok során fontos szempont, hogy az élmény egyszeri, traumatikus vagy időben elhúzódó jellegű, valamint az agresszorok száma is meghatározó szempont (Vollhardt, 2012).

Az áldozati hiedelmek koncepciója

Az áldozati hiedelmek határozzák meg egy negatív élmény kiértékelésekor az elszenvedő, valamint az agresszor pozícióban lévőket (Noor, Brown, Gonzalez & mtsai, 2008; Noor, Brown & Prentice, 2008; Noor & mtsai, 2012). Az áldozati hiedelmek két fő csoportja szerint az eseményeket meg-

vizsgálhatjuk specifikus vagy globális, valamint exkluzív vagy inkluzív szempontból (Vollhardt, 2012). Azok a nemzetek, akiket az inkluzív áldozati tudat jellemez, elismerik más csoportok kihívásait és veszteségeit is a sajátjaik mellett, valamint a hasonlóságokat is kihangsúlyozzák a különböző valóságészlelésekben. Ezzel szemben az exkluzív áldozati nézőpont a saját csoport fájdalmanak egyediségét hangsúlyozza, amely által egy adott konfliktus áldozataként csakis az egyéni csoport megjelölhető, más csoportok traumáit leértékelve. Előbbi konstruktív, míg utóbbi destruktív csoportközi eredményekhez vezet (Mészáros, 2017).

Az inkluzív és az exkluzív áldozati koncepcióval szoros összefüggést mutatnak az azonosulás módjai, amely két dimenziója a glorifikáció és a kötődés. Az előbbi a saját csoport felsőbbrendűség-érzését jelenti más csoportokhoz viszonyítva, utóbbi pedig az egyén saját csoportja iránt érzett elköteleződéséről ad tanúbizonyságot (Roccas, Klar & Liviatan, 2006). Az exkluzív áldozati vélekedés legkiemelkedőbb prediktora a glorifikáció (Mészáros, 2017), amit ha a hazai helyzet kontextusába helyezünk, akkor arra következtethetünk, hogy akinek visszaveti a nemzeti identitásából származtatott kollektív önbecsülését a magyar történelemben domináló, ismétlődő elnyomottság-érzés és a szenvedések elismerésének hiánya, azon személyeknél nőhet a glorifikáló azonosulási mód, amely egyfajta morális felsőbbrendűséget is magával vonz (Balogh, 2015; Pfitzner, 2013; Volkan, 2001; 2006).

Az észlelt kollektív áldozati tudat érzelmi tényezői

Az észlelt kollektív áldozati identitást magukénak tudó csoportokra jellemző a tehetetlenség érzése, amely azt sugallja, mintha a csoport minden esetben pusztán passzív elszenvedője lehetne a történelemnek (Mészáros, 2017). Ezáltal egyfajta immunitás alakul ki az áldozati félben a

negatív élmények kapcsán, amely huzamos ideig fennálló fenyegetettség-érzés hozzájárul a csoportkohézió növekedéséhez, valamint az összetartozás érzésének fenntartásához (Ignatieff, 1993; Noor, Brown & Prentice, 2008; Ramanathapillai, 2006; Stern, 1995; Wohl, Branscombe & Reysen, 2010).

Az áldozati identitás érzelmekészletébe tartoznak olyan depresszív érzelmek, mint az önsajnálat és a szegény (Rice és Benson, 2005; Volkan, 2001); olyan ellenséges érzelmek, mint a düh és a harag (Manzi & González, 2007; Pennekamp és mtsai, 2007), amelyek által sokkal inkább a saját csoportra helyeződik a hangsúly; jellemzővé válhat az egocentrizmus a külső csoportokkal szemben, valamint az empátia hiánya is kialakulhat (Mack, 1990). Ezen kívül dominálhat a múltbeli traumák feldolgozatlansága miatt a csoport sérülékenysége által kialakuló szimbolikus vagy fizikai megsemmisüléstől való félelem (Halperin, Bar-Tal, Nets-Zehngut & Drori, 2008; Pettigrew, 2003), amely hozzájárulhat a kollektív szorongás érzéséhez (Wohl, Branscombe & Reysen, 2010). Egy csoport számára, amely külső erőttől válik kiszolgáltatottá, csökken az általános biztonságérzet és az igazságos világba vetett hit, valamint nő a másoktól való függőség érzése (Bar-Tal és mtsai, 2009).

A versengő áldozatiság koncepciója

Azok a csoportok, akik áldozati szerepük tekintetében, az általuk átélt traumák kapcsán versengenek egymással, azt kívánják elérni, hogy elismertessék mások által, hogy saját veszteségeik súlyosabbak voltak másokéhoz viszonyítva, ami által nagyobb áldozatai lehetnek az eseményeknek (Vollhardt, 2009, 2012). Ez az attitűd azonban mélyebbé teszi a már kialakult ellentéteket, mivel a magát nagyobb áldozatnak tartó csoport leértékelheti, megkérdőjelezheti a másik fél által átélt megrázkódtatások

súlyosságát. Ezen kívül a versengő áldozatiság növeli a saját csoporttal való azonosulást, csökkenti a másik csoporttal szemben tanúsított empátiát, valamint a bizalmat és a megbocsátásra való késztetést (Noor, Brown, Gonzalez és mtsai, 2008; Noor, Brown & Prentice, 2008). A versengő áldozati koncepció segíti az elkövető csoport másoknak okozott sérelmei által megrendült pozitív morális identitásának helyreállítását, míg az áldozati csoportot cselekvőképességeinek visszaszerzése motiválja (Nadler & Shnabel, 2008; Shnabel & Nadler, 2008).

A versengő áldozatiság azért lehet meghatározó a cigány-nem-cigány csoportközi viszonyok kapcsán, ugyanis ez is magyarázó oka lehet a fennálló ellentéteknek, ha feltételezzük, hogy a múltban bekövetkezett események függvényében mindkét csoport a körülmények áldozataként azonosítja önmagát.

A duális szerep fogalma

A magát áldozatnak tartó csoportban úgy megnőhet a revansra való feljogosítottság érzése, hogy végül ő is elkövetői szerepben találhatja magát, ami egy áldozat-agresszor körforgáshoz vezethet (Bar-Tal, 2003; Maoz & Bar-On, 2002; Staub, 1998). Ezt a jelenséget a duális szerep koncepciójának nevezzük.

A duális szerepben lévő csoport, aki korábban áldozat volt, majd ő maga is agresszorrá vált, jellemzően továbbra is áldozati identitást tud magáénak, ami által a negatív következmények válnak hangsúlyosabbá (Simantov-Nachlieli & Shnabel, 2014). Ezen csoportok feljogosítva érzik magukat a bosszúállásra, ezáltal még mindig a saját áldozati szerepüket és egyéni veszteségeiket hangsúlyozzák, mivel így felmentést nyerhetnek az általuk elkövetett negatív tettek következményei alól. Ez a fajta attitűd egyfajta agresszív körforgáshoz vezet (Mészáros, 2017). Ha egy duális

szerepben lévő csoport be tudja bizonyítani mások ellene elkövetett támadását, az erősítheti benne saját felelősségének elutasítását, ami a csoportalapú negatív érzelmek tagadásához vezethet (Simantov-Nachlieli & Shnabel, 2014). Így, mivel a csoport elkövetőként is áldozati identitást tud magáénak, a másik fél iránt érzett negatív érzelmek dominálnak túlnyomórészt a csoportközi érzelmekben. Ez vezet el odáig, hogy az agresszor nem képes megbánást kifejezni saját negatív tetteivel kapcsolatban, és szembenézni bűneivel (László & Fülöp, 2011).

Hazánkban a cigány és a nem-cigány többségi társadalom jelenben vagy múltban bekövetkezett kollektív traumatizáltsága magával vonzhatja a duális szerep meglétét mind a két csoportban, ami a társadalom szintjén tapasztalható nagymértékű empátiahiányra, a kiegyenlítetlen viszonyokra, valamint a fennálló ellentétekre magyarázatul szolgálhat.

A magyar társadalom jelene

A XX. században Magyarországon zajló szocializmus éveiben kialakult kép, amely szerint a cigányság csupán egy ledolgozható hátrány, hozzájárult az asszimilációs rezsim kialakulásához. Ez egy szabályozó apparátus, amely fenntartja a cigány-nem-cigány különbségtételt, és erősíti a fennálló hierarchikus viszonyokat (Kovai, 2017). E hatalmi rendszerben a többségi, nem-cigány népességhez köthető a domináns társadalmi helyzet és a hegemonia (Kovai, 2016). A szabályozó apparátus a cigány népet a család privátszférájába szorítja be, ami által ellehetetleníti megnyilvánulását a politikai és a nyilvános terekben. E jelenség a cigány kultúrához köthető viselkedésmódok és szokások megbélyegzéséhez vezet (Kovai, 2017). Mivel az idők folyamán a többségi, nem-cigány népesség normái váltak mérvadóvá, ezért a fennálló rendszer ezek átvételét követeli meg a cigány néptől. Az

asszimilációs kényszer az etnikai és az osztályalapú megkülönböztetés egymást erősítő hatása által képes huzamos ideig fennmaradni, amihez hozzájárul, hogy mivel a magyar társadalmon belül a cigányság kifejezéséhez általában az alacsony társadalmi pozíció megbélyegző jelentéstartalma társul, ezáltal a fennálló rendszer e létbizonytalanságot is igyekszik a periférián tartani (Kovai, 2016).

A cigányság mindennapjait átszövő diszkrimináció és szegregáció nagyban hozzájárul ahhoz, hogy ma átlagos élettartamuk 10 évvel rövidebb a nem-cigány népességhez képest. Többségük halmozottan hátrányos helyzetű, munkanélküli, szakképzetlenségük pedig infrastruktúrabeli hátrányokkal magyarázható. Nagy részük olyan térségben él, ahol a rendszerváltás után nem alakult ki mezőgazdasági vagy ipari-szolgáltatóipari fejlődés, valamint, ahol a szociális ellátórendszer sem működik kifogástalanul. Munkanélküliségük sok esetben gazdaságszerkezeti, településszerkezeti és strukturális hátrányok eredménye. A magyarországi szegregáció olyan méreteket öltött, hogy a cigányság közel fele telepen vagy gettószerű környezetben él. Az iskolai végzettség, a szegénység és a település szerkezete egymásra ható erőkként működnek, és mivel a szakképzetlen családoknak csekély esélyük van lakóhelyük megváltoztatására, így a hátrányok generációról generációra öröklődhetnek tovább (Babusik, 2007).

Irodalomjegyzék

- Adwan, S. (2001). Schoolbooks in the Making: From Conflict to Peace; A Critical Analysis of the New Palestinian Textbooks for Grades One and Six. *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics, and Culture*, 8(2), 57-69.
- Babusik F. (2007). Magyarországi cigányság—strukturális csapda és kirekesztés. *Esély: társadalom-és szociálpolitikai folyóirat*, 1, 3-23.

- Balogh L. L. (2015) A magyar nemzeti áldozatnarratíva változásai, *Korall*, 16(59), 36-53.
- Bar-Tal, D. (2003). Collective memory of physical violence: Its contribution to the culture of violence. In: E. Cairns & M. D. Roe (Eds.) *The role of memory in ethnic conflict*. UK: Palgrave Macmillan. 77-93.
- Bar-Tal, D., Chernyak-Hai, L., Schori, N., & Gundar, A. (2009). A sense of self-perceived collective victimhood in intractable conflicts. *International Review of the Red Cross*, 91(874), 229–258.
- Csepei Gy. (1997). *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Csepei, Gy. (2013). Nemzeti emlékezet, nemzeti felejtés. A Történelemtanárok Egylete által szervezett Mire emlékszünk? A közösségi memória szelektivitása Magyarországon és a nagyvilágban című konferencián elhangzott előadás bővített, írásos változata.
- David O., & Bar-Tal, D. (2009). A sociopsychological conception of collective identity: The case of national identity as an example. *Personality and Social Psychology Review*, 354-379.
- Fábiánné A. K. (2015). *Romológia*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Goodman, Y. C., & Mizrahi, N. (2008). "The Holocaust does not belong to European Jews alone": The differential use of memory techniques in Israeli high schools. *American Ethnologist*, 35(1), 95-114.
- Halbwachs, M. (1980): *The Collective Memory*. New York: Harper and Row.
- Halperin, E., Bar-Tal, D., Nets-Zehngut, R., & Drori, E. (2008). Emotions in conflict: Correlates of fear and hope in the Israeli-Jewish society. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 14(3), 233-258.
- Ignatieff, M. (1993). *The Balkan Tragedy*. The New York Review of Books, 40(9), 3-5.
- Kovai C. (2016). A „magyar” hegemonia és cigány stigmatizáció: Cigány-magyar különbségtétel hatása a cigány

- közegek szerveződésére. *Szociológiai Szemle*, 26(2), 90-117.
- Kovai C. (2017): *A cigány-magyar különbségtétel és a rokonság*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- László J. (2005). *A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába*. Pszichológiai Horizont 3. Budapest: Új Mandátum.
- László J. & Fülöp É. (2011). Nemzeti identitás és kollektív áldozati szerep. *Pszichológia*, 31(3), 295-315.
- László J. (2012). *Történelem-történetek. Bevezetés a narratív szociálpszichológiába*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Liu, J. H., & Hilton D. J. (2005). How the Past Weighs on the Present: Social Representations of History and their Role in Identity Politics. *British Journal of Social Psychology*, 44(4), 537–56.
- Lomsky-Feder, E. (2004). The memorial ceremony in Israeli schools: between the State and civil society. *British journal of Sociology of Education*, 25(3), 291-305.
- Mack, J. (1990). The psychodynamics of victimization among national groups in conflict In: V. Volkan, D. Julius & J. Montville (Eds) *The psychodynamics of international relationships* (vol. 1) Concepts and theories (Toronto, ON, Lexington Books), 119–129.
- Manzi, J., & Gonzalez, R. (2007). Forgiveness and reparation in Chile: The role of cognitive and emotional intergroup antecedents. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 13, 71–91.
- Maoz, I., & Bar-On, D. (2002). From working through the Holocaust to current ethnic conflicts: Evaluating the TRT group workshop in Hamburg. *Group*, 26, 29–48.
- Mészáros N. (2017). A magyarság észlelt kollektív áldozati identitásának hatása az aktuális csoportközi viszonyokra. *PhD értekezés*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Pszichológia Doktori Iskola.
- Mészáros N., Vámos E., & Szabó, Zs. (2017). Sérülékeny identitás. A kollektív áldozati tudat pszichológiai hatásai. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 72(3), 345–379.

- Nadler, A., & Shnabel, N. (2008). Instrumental and socioemotional paths to intergroup reconciliation and the needs-based model of socioemotional reconciliation. *The social psychology of intergroup reconciliation*, 37-56.
- Noor, M., Brown, R., Gonzalez, R., Manzi, J., & Lewis, C. A. (2008). On positive psychological outcomes: What helps groups with a history of conflict to forgive and reconcile with each other?. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 819-832.
- Noor, M., Brown, R., & Prentice, G. (2008). Prospects for intergroup reconciliation: Social-psychological predictors of intergroup forgiveness and reparation in Northern Ireland and Chile. *The social psychology of intergroup reconciliation*, 97-114.
- Noor, M., Shnabel, N., Halabi, S., & Nadler, A. (2012). When suffering begets suffering: The psychology of competitive victimhood between adversarial groups in violent conflicts. *Personality and Social Psychology Review*, 16, 351-374.
- Pennekamp, S. F., Doosje, B., Zebel, S., & Fischer, A. H. (2007). The past and the pending: The antecedents and consequences of group-based anger in historically and currently disadvantaged groups. *Group Processes and Intergroup Relations*, 10, 41-55.
- Pettigrew, T. F. (2003). Peoples under threat: Americans, Arabs, and Israelis. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 9, 69-90.
- Pfützner, R. (2013). Választott trauma, regrediált társadalom, a vezér szerepe. *Mérleg Online*.
- Psaltis, C., Carretero, M., & Čehajić-Clancy, S. (Eds) (2017). History Education and Conflict Transformation: Social Psychological Theories, History Teaching and Reconciliation. Palgrave Macmillan.
- Ramanathapillai, R. (2006). The politicizing of trauma: A case study of Sri Lanka. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 12, 1-18.

- Rice, C. A., & Benson, J. F. (2005). Hungering for revenge: The Irish famine, the troubles and shame-rage cycles, and their role in group therapy in Northern Ireland. *Group Analysis*, 38(2), 219-235.
- Roccas, S., Klar, Y., & Liviatan, I. (2006). The paradox of group-based guilt: modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 698-711.
- Shnabel, N., & Nadler, A. (2008). A needs-based model of reconciliation: satisfying the differential emotional needs of victim and perpetrator as a key to promoting reconciliation. *Journal of personality and social psychology*, 94(1), 116.
- Simantov-Nachlieli, I., & Shnabel, N. (2014). Feeling Both Victim and Perpetrator: Investigating Duality Within the Needs-Based Model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 40, 301-314.
- Staub, E. (1998). Breaking the cycle of genocidal violence: Healing and reconciliation. In Harvey, John H. (Ed). *Perspectives on loss: A sourcebook. Death, dying, and bereavement*. Philadelphia: Brunner/Mazel. 231-238.
- Staub, E., & Bar-Tal, D. (2003). Genocide, mass killing and intractable conflict: Roots, evolution, prevention and reconciliation. In Sears, David O. (Ed); Huddy, Leonie (Ed); Jervis, Robert (Ed), (2003). *Oxford handbook of political psychology*. New York, NY, US: Oxford University Press. 710-751.
- Stern, P. C. (1995). Why do people sacrifice for their nations? *Political Psychology*, 16, 217-235.
- Tóth J., Vincze O., & László J. (2006): Történelmi elbeszélés és nemzeti identitás. Az Osztrák–Magyar Monarchia reprezentációja osztrák és magyar történelemkönyvekben. *Educatio*, 15, (1), 174-182.
- Volkan, V. D. (2001). Transgenerational transmissions and

- chosen traumas: An aspect of large-group identity. *Group Analysis*, 34, 79–97.
- Volkan, V. D. (2006). Large-group identity, large-group regression and massive violence. *Group-Analytic Contexts*, 30, 8-26.
- Vollhardt, J. R. (2009). The role of victim beliefs in the Israeli-Palestinian conflict: Risk or potential for peace? *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 15(2), 135–159.
- Vollhardt, J.R. (2012). Collective victimization. In L. R. Tropp (Ed.), *The Oxford Handbook of Intergroup Conflict*. New York, NY: Oxford University Press. 136-157.
- Wohl, M. J., Branscombe, N. R., & Reysen, S. (2010). Perceiving your group's future to be in jeopardy: Extinction threat induces collective angst and the desire to strengthen the ingroup. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 36, 898–910.

LABODA LILLA

A cigány/roma népesség és a területi szegregáció összefüggéseinek vizsgálata István-akna településrészén

An Investigation of the Correlations Between the Gypsy/Roma population and Territorial Segregation in István-akna

Bevezetés

Korábbi kutatások bizonyítják, hogy a lakóhely erős összefüggést mutat az egyén társadalmi-gazdasági státuszával, melyben a területi egyenlőtlenségeknek meghatározó szerepük van Magyarországon (Kemény, Janky & Lengyel, 2004, Hajdú, Kertesi & Kézdi, 2014, Váradi & Virág, 2015, Tátra & Pásztor, 2018).

Szegregációnak tekintem azon jelenségeket, amikor különböző társadalmi rétegek, etnikai csoportok látványosan elkülönülnek egymástól, szegregátumnak pedig, amikor ez a lakóhelyben is megmutatkozik (Andorka, 2006).

Tanulmányom témája a cigány/roma népesség helyzetének vizsgálata a területi szegregáció és a társadalmi elszigeteltség összefüggéseinek tükrében. A vizsgálatot Pécs település egyik cigányok/romák által lakott szegregátumára összpontosítottam, István-aknára. A településrész Pécsnek a

lakóhelyi szegregációval leginkább sújtott területei közé tartozik, így alkalmasnak ítéltém a fentiekben jelzett téma adott településrészen keresztül történő átfogó bemutatását.

Vizsgálatom során kérdőíves vizsgálatot végeztem a szegregátumban élő cigány/roma családok körében. Fontosnak tartom, hogy a hivatalos Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH) 2011-es népszámlálási adatai mellett az általam készített kérdőív elemzése által valós képet kapjak a szegregátumról és a helyiek reményvesztett helyzetéből való kitörési lehetőségeiről.

Introduction

Previous research proves that the place of residence of an individual has a strong correlation with their socioeconomic status, in which territorial inequalities play a decisive role in Hungary (Kemény, Janky & Lengyel, 2004, Hajdú, Kertesi & Kézdi, 2014, Váradi & Virág, 2015, Péntes, Tátra & Pásztor, 2018).

I consider segregation to be the phenomenon of different social classes and ethnic groups being considerably separated from each other, and I consider „a place of segregation” to be a phenomenon that manifests itself in the place of residence (Andorka, 2006).

The topic of my study is the examination of the situation of the Gypsy/Roma population from the perspective of territorial segregation and social isolation. I focused my research on one of the segregated places of Pécs, István-akna. This part of the city belongs to those areas of Pécs that are most affected by residential segregation, so I considered it to be suitable to present the aforementioned topic through this part of the city.

During my research, I conducted a survey amongst families of Gypsy/Roma origin living in segregated places I find it to be important to get a real picture of the segregated places and the local's potential of breaking out of their desperate situation by analyzing the questionnaire I prepared along the official census data gathered by the Central Statistical Office (hereinafter: CSO) during the national census of 2011.

A kutatás kontextusa

Kutatásom alapjául szolgáló felvetésem szerint a területi szegregáció nagyban hozzájárul a többségi társadalomból való kirekesztéshez. A társadalmi kirekesztés a 2000. évi Nizzai Szerződés óta széleskörűen használt fogalomná vált Európában (Jász, 2004), azonban a jelenség nemhogy visszaszorulóban lenne, még erőteljesebben jelenik meg társadalmunkban. Az Európai Unió által létrehozott Eurostat, az Európai Bizottság egyik főigazgatósága, melynek fő célja, hogy megfelelő statisztikai információkat közöljön az Európai Unió intézményeinek. Az Eurostat felmérései alapján 2008-ban a magyarországi népesség 28%-a volt kitéve a szegénység és társadalmi kirekesztettség veszélyének. A 2011-ben mért adatok alapján ez a szám további 3%-kal növekedett. Definíciójuk szerint azokat veszélyeztetni leginkább a szegénység és a társadalmi kirekesztettség, akik alacsony jövedelmű vagy alacsony munkaintenzitású háztartás tagjai, vagy anyagi deprivációban élnek (Hege-düs & Horváth, 2013). Így a területi szegregáció és a társadalmi kirekesztődés egyik lényeges dimenziója abban nyilvánul meg, hogy a város térbeli társadalomszerkezete jelentősen elkülönül egymástól. A város központjában él a magasabban kvalifikált lakosság, itt helyezkednek el az infrastruktúra és a közszolgáltatások. Ahogy távolodunk a

város centrumától, úgy növekszik azon lakosság száma, akik életszínvonaluk alapján a rosszabb társadalmi helyzetű réteghez tartoznak. Ennek következményeként a települési, lakóhelyi szegregáció nemcsak térbeli, hanem társadalmi elkülönülést is jelent (Ladányi, 2010).

A szegregációra, mint jelenségre több megfogalmazás létezik, ám tanulmányomban a szociológiai megközelítést használom irányadó meghatározásként. Ily módon szegregációnak nevezzük azt a jelenséget, amikor egy-egy településen belül a különböző társadalmi rétegek, etnikai csoportok lakóhelye erősen elkülönül egymástól (Andorka, 2006: 131). A lakóhelyi elkülönültség megmutatkozik a városok leromló negyedeiben és az aprófalvas településeken egyaránt. Mindez együtt jár a jövedelmi viszonyok és a települési infrastruktúra lényeges egyenlőtlenségeivel, így eredményezve egy etnikai alapú társadalmi kirekesztést. A többségi társadalom tudatos kirekesztő törekvései és az önkormányzatok intézkedései (Havas, Kemény & Liskó, 2002) is hozzájárulnak a cigányok által lakott településekről vagy településrészekről a társadalmilag mobilabb állampolgárok elvándorlásához.

A szegregátum behatárolása a Központi Statisztikai Hivatal 2001-ben végzett népszámlálási adatai alapján azon terület, ahol az aktív korú népességben belül, a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya mindkét mutató esetében magasabb, mint 50 százalék. Azok a területek, ahol a lakosok számának legalább 40 százaléka a fent említett mutatók szerint alacsony státuszú, veszélyeztetett területnek minősülnek (Rácz, 2014). A 2011-es népszámlálást követően, felismerve az eltelt időszak változásait, a kormány új meghatározást fogalmazott meg, mely a 314/2012 (XI.8.) Kormányrendeletben meghatározottak alapján a 2011. évi népszámlálási adatok szerint, a KSH által került ki számításra. A 314/2012 (XI.8.) Kormányrendelet 10. és 11. számú melléklete nem köti nemzetiséghez a szegregátum

definiálását. A behatárolást egy bizonyos szegregációs mutató alapján lehet értelmezni. A szegregációs mutató jelentése: *„legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 év) belül”* (314/2012. (XI.8.) Kormányrendelet). Tehát a *„szegregált vagy szegregációval veszélyeztetett terület: szegregációs mutatóval lehatárolt olyan egybefüggő terület, amelyen az alacsony társadalmi státuszú családok koncentráltan élnek együtt vagy a társadalmi státuszcsökkenés jelei tapasztalhatók, ezért a területen közösségi beavatkozás szükséges”* (314/2012. (XI.8.) Kormányrendelet).

Jelen tanulmány részeként a szegregátumok és a cigányság kapcsolata között lévő összefonódást és annak ok-okozati tényezőit vizsgálom. Magyarországon a romák szétszóródva élnek. Területi összpontosulásuk főként Budapest és környéke, a Dél-Dunántúl, az Északi régió, a Keleti régió és az Alföld (Kemény, Janky & Lengyel, 2004). A 2014-2020 közötti időszakban az Emberi Erőforrások Minisztériuma stratégiát dolgozott ki a szegregátumok felszámolására. A *Telepszerű lakhatás kezelését megalapozó szakpolitikai stratégiá*-ban egy 2010-es adatgyűjtésre támaszkodó szakértői adatfelvételre hagyatkoznak. Ez a felmérés a szegregált falvakra nem terjedt ki, de a szakértői telepösszeírás szerint az ország területén 823 településen és Budapest 10 kerületében összesen 1633 szegény- és romatelep, településszövetbe ágyazódott szegregátum található. Ez azt jelenti, hogy a települések egynegyedében tapasztalható településen belüli lakóhelyi szegregáció (EMMI, 2015). A romák lakhatása és lakáskörülményei kapcsán az egyik legfontosabb kérdés, hogy a szélsőséges társadalmi és térbeli kirekesztettséggel párosuló és jellemzően rossz infrastruktúrával jellemezhető, telepszerű lakókörnyezet mennyire elterjedt. Telepeken, illetve telepszerű környezetben messze nem csupán romák élnek, de a romák esetében mindenképp fontos erről beszélni, hiszen ahogy Kemény István és munkatársai 2003-as

országos romakutatása is rámutat, a lakóhelyi szegregáció mértéke a romák körében nem csökkent, csak átalakult 1971-hez képest, amikor a cigányok kétharmada élt elkülönült telepeken (Kemény, Janky & Lengyel, 2004). Hazánkban a lakóhelyi szegregáció formái közül a cigányság és a szegénység szegregációja a leggyakoribb (Kopasz, 2004). A kettő között pedig erős összefüggés mutatkozik, ugyanis 2012-es adatok szerint a romák 76%-a él (a nem roma népesség körében ez a szám 12%) a szegénységi küszöb alatti szinten (Bernát, 2014). Minél nagyobb a cigány lakosság települési számaránya, annál valószínűbb az etnikai szegregáció kialakulása, illetve azoknak a településeknek az aránya, ahol a cigány lakosság szegregáltan él. Tehát átfedés van az etnikai és jövedelmi helyzeten alapuló szegregáció között (Kopasz, 2004). A *2014-2020 közötti időszakra vonatkozó, Telepszerű lakhatás kezelését megalapozó szakpolitikai stratégia* felmérései alapján a roma népesség 29%-a rossz lakhatási körülmények közé kényszerül, 30%-uk nem részesül közművesített vízellátásban 81%-uk fával fűt és a szennyvízelvezetés csak minden harmadik roma háztartásnál megoldott. (EMMI, 2015: 31). A romák több mint fele olyan ingatlanban tartózkodik életvitelszerűen, melynek fizetési elmaradása van. Továbbá az országos átlaghoz képest zsúfoltabban élnek: az egy főre jutó szobák száma 0,68 (nem roma háztartásoknál ez a mutató 1,3, tehát a duplája). (EMMI, 2015, p. 32)

A kutatás

A kutatás célja

A kutatás során célként határoztam meg a Pécssett, István-aknán lakó, elsősorban cigány/roma családok helyzetének vizsgálatát, kiemelten a lakhatási körülményeik és a lakóhelyi szegregáció szempontjából, továbbá a területen dolgozó segítő szervezetek tevékenységeinek bemutatását.

A kutatás hipotézisei

Hipotéziseim, hogy a területi szegregáció és a társadalmi elszigeteltség erős összefüggést mutat a szegregátumban élők iskolai végzettségével, gazdasági és társadalmi helyzetével, életminőségével. Valamint az István-aknán élő cigány/roma lakosság hozzáférése a különböző szociális, egészségügyi szolgáltatásokhoz korlátozott, lehetőségeiket meghatározza lakóhelyük.

A kutatás módszerei

Kutatásom módszerének a kvantitatív adatfelvételi módszert, kérdőíves felmérést választottam. A helyi közösséggel végzett kutatás a számszerű adatok eredményéhez járult hozzá, melyből statisztikai elemzést készíthettem. Kérdőívem 28 kérdést tartalmaz, 17 zárt és 11 nyitott, kifejtendő választ igénylő.

A kvantitatív kutatást Pécs István-akna településrészén végeztem. A kérdőívezést véletlenszerűen, hólabda módszerrel kiviteleztem. A kérdőívek lekérdezése probléma nélkül, zökkenőmentesen történt. A válaszadók együttműködők voltak, szívesen segítettek a kitöltésben. A kérdőív biztosította az anonimitás feltételeit. A kapott válaszokat kérdőívenként külön-külön, és összehasonlítva is megvizsgáltam, majd kiértékeltem. A KSH 2011. évi adatai alapján a szegregátum lakosainak száma 309 fő. A segítő szervezetek kollégáinak felmérései alapján 2011 óta jelentős csökkenés van a lakosság számában. A helyi lakosság számát 180-200 főre becsülik. Megítélésük alapján összesen 36 háztartás van István-aknán, melyből a roma háztartások száma 28. Kutatásom során 20 darab háztartási kérdőív került kitöltésre, amely a roma háztartások 71%-a, mindez 94 főt jelent a helyi közösségben.

Kutatási helyszín

A vizsgált terület István-akna, amely Pécs közigazgatási területéhez tartozik, de ténylegesen egy, a város határaitól

távol fekvő, erdős külterületi részen található. A várostól mintegy 4 kilométerre fekvő terület a Pécsét és Komlót összekötő főútról észak-keleti irányban leágazó rossz minőségű országúton közelíthető meg.

Választásom azért is esett erre a városrészre, mert tapasztalatom alapján István-akna még a többi pécsi szegregátumnál is elmaradottabb, nehezen megközelíthető, slumosodó terület, ami csak formálisan, közigazgatási-lag tekinthető Pécshez tartozó területnek.

Az István-aknán élő lakosok elsősorban önkormányzati bérlakásokban laknak, sok az adósságuk, még a minimálisnak mondható lakbért sem fizetik. Szintén probléma, hogy a terület nehezen megközelíthető és az infrastruktúra fejletlen. A területen többségében cigány/roma származású lakosok élnek.

Kutatási eredmények

A kérdőíves kutatás során kapott eredmények első adathalmazát a demográfiai adatok, az iskolai végzettség, a lakáskörülmények és a háztartási adatok adták. A kiértékelés második tematikus része a háztartásokban élők foglalkoztatottsága, gazdasági aktivitása, emellett szociális támogatottságuk. Mindezek után a segítők szerepének és a szociális munka jelenlétének témaköreit jártam körül a szegregátumban. Végül a válaszadók jövőképe adja a kutatás keretét. Jelen tanulmányban néhány kérdést emelnék ki, melyek betekintést adnak a kérdőívet kitöltők válaszaiba, így a fókuszban a területi szegregáció hatásaival és a mindennapi élet problémáival foglalkozom.

A visszajelzések alapján a területi szegregáció és az ebből eredő társadalmi elszigeteltség az István-aknai településrészen élő családok életére nagy hatással van. Befolyásolja mindennapjaikat és a különböző szolgáltatásokhoz való hozzáférésüket is. Általánosságban elmondható, hogy a háztartásokban a gyerekek számára biztosítva vannak azon eszközök (évszaknak megfelelő ruházat, játékok),

melyek elengedhetetlenek egy kiskorú gyermek számára. Azonban mégis előfordult a családoknál, hogy az elmúlt egy évben alapvető pénzügyi problémáik adódtak. A szülők erőforrásai alapvetően határozzák meg a gyermeket körülvevő környezetet. A háztartásokban a 49 felnőtt korú közül 39 fő (80%) nem rendelkezik 8 osztálynál magasabb iskolai végzettséggel, így először áldozatává, majd lehetséges alakitóivá válnak az alacsony iskolai végzettség – munkanélküliség – szegénység – alacsony iskolai végzettség ismétlődő jelenségének. Ennek következtében társadalmi mobilitásuk nehéz, olykor szinte lehetetlenné válik. Azok a családok, akik kevés erőforrással rendelkeznek, gyermekeik számára is csak egy szűkített létet tudnak biztosítani (Farkas, 2002). Mindennek következményében vizsgálatom is bizonyítja, hogy ezen családoknál előfordult, hogy nem mindig jutott elég pénzük a rezszi díjára, gyógyszerre vagy a gyerekek iskolai, óvodai költségeire.

A mindennapi életükben további problémaként a közlekedés jelent meg. A tömegközlekedés minimális, rendszeresen változtatják a menetrendet és arra is volt már példa, hogy az időjárási körülmények (hó, jég) miatt nem ment el a busz az István-aknai végállomásig. További problémának a helyben lévő orvos hiányát említették. Ahhoz, hogy a helyiek orvosi ellátást kapjanak, hosszú ideig buszon kell utazniuk Pécs belvárosába. Harmadik probléma az itt élők számára a helyi lakóközösség körében jelenlévő személyes konfliktusok. Sok a konfliktus és sokszor nehezen működik a nyugalmas együttélés. Emellett többször említették még a bűnözést, azon belül a betöréses lopást a közösségben, a bolt, az iskola, és az óvoda hiányát, valamint a közterületeken található szemetet, „rossz környezet” és az elhanyagolt szennyvízelvezetést és csatorna szagot.

Kérdésem volt, hogy egy asszociációs feladat által mi az első három szó, ami eszébe jut a kitöltőnek a szociális munkáról. Válaszként a közfoglalkoztatás, a kevés pénz és a sok munka érkezett. Összességében elmondható, hogy a kitöltők

nincsenek tisztában a szociális munka jelentésével, összemossák a közfoglalkoztatással és a karitatív (adományozó) tevékenységekkel. Emellett a szülők többségében nem is tudják, problémájukkal kihez fordulhatnak, nem ismerik a szociális segítséget nyújtó intézmények szolgáltatásait sem.

Jövőjüket tekintve határozatlanok, egyáltalán nem, vagy csak rövidtávra tudnak előre tervezni, így napról-napra élik életüket. A kitöltők válasza alapján nem rendelkeznek határozott jövőképpel, ami negatív hatással van a szegregátumból való kitörési esélyeikre.

Közösségfejlesztés, mint lehetséges megoldás társadalmi problémákra

A szegregátumok problémaköre nem új keletű, a történelem során számos törekvés volt ezek felszámolására, mindezek azonban kudarcba fulladtak, sok esetben csupán „tűzoltásra” voltak alkalmasak.

Kutatásom bizonyítja, hogy az István-aknai szegregátumban élők nagyon nehéz anyagi és társadalmi körülmények között élnek, a környezetük deprivált és depressziós, amely kihat mentális egészségükre is. Segítséget a helyben dolgozó szociális és segítő szakemberektől kaphatnak, azaz a szociális munkásoktól.

További tevékenység az István-aknai területen a közösségfejlesztés és a közösségi szociális munka. Mindezek olyan szakterületet képviselnek, amely az élet bármely területét érintő problémamegoldásba bevonja az érintetteket; igyekszik őket képessé tenni a közösségben történő cselekvésre. Lényegileg csak akkor beszélhetünk közösségfejlesztésről, ha maguk a közösség tagjai, szervezetei és intézményei fejlesztik a saját közösségüket. Nem a közösségfejlesztő fejleszteti tehát a közösséget, hanem a közösség építi önmagát. A közösségfejlesztő „csak” katalizálja és szakmailag segíti a folyamatot (Vercseg, 2018).

A település földrajzi felosztása is fontos lehet a vizsgálat szempontjából, ugyanis a terület három részre osztható.

A „lenti” rész (István-akna alsó), ahol ikerházak állnak, általában nem romák által lakott terület és az itt élők nem járnak a település másik felébe. A középső területen állnak a régi bányatiszti lakások, melyekben szintén a nem romák élnek nagyobb arányban. S végül a terület „hátsó” része (István-akna felső), ahol három „kockaház” található. Ezek többségében romák által lakott háztömbök. Az ezen a területen lakókra jellemző leginkább a szegénység és az István-aknán belüli kirekesztettség (Benák, 2007). Fontos lenne a településrészén belüli földrajzi elosztásban megnyilvánuló széthúzásokra való reagálás is, mellyel a közösség összetartó erejét lehet növelni.

Úgy gondolom, ahhoz, hogy István-aknán fejlődés induljon el, egy jól összekovácsolódott helyi közösségnek kell kialakulnia, akik hitelesen, átgondolva tudják képviselni saját érdekeiket.

Összegzés

Tanulmányom célja a Pécs, István-aknán lakó, elsősorban cigány/roma családok helyzetének vizsgálata volt, kiemelten a lakhatási körülményeik és a lakóhelyi szegregáció szempontjából.

Kutatásom hipotézise beigazolódott, mely szerint a területi szegregáció és társadalmi elszigeteltség erős összefüggést mutat a szegregátumban élők iskolai végzettségével, gazdasági és társadalmi helyzetével, életminőségével. Az István-aknán élő cigány/roma lakosság hozzáférése a különböző szociális, egészségügyi szolgáltatásokhoz korlátozott, lehetőségeiket meghatározza lakóhelyük.

Ma Magyarországon minden tíz településből legalább háromban találni olyan lakórészeket, ahol zömében cigányok élnek (Kopasz, 2004). A megoldás csakis egy jól összehangolt struktúra, amely reagál a problémákra és változást eredményez ezen településrészekén.

István-aknán jelenleg két civil szervezet működik. Mindkét egyesület felváltva a helyi Községi Házban dolgozik, mégis egymást erősítve, szerves egységben működve a helyi közösség segítése céljából. A Khetanipe a Romák Összefogásáért Egyesület és a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület is megvalósít különböző programokat annak érdekében, hogy minél komplexebben tudjanak reagálni a helyi nehézségekre. Munkatársaik minden hétköznap elérhetőek a közösség számára, így megvalósul a jelenlét alapú szociális munka. Odafigyelnek a gyermekek koragyermekei, gyermekkori és az iskolán kívüli fejlesztésére, emellett a napi szintű tanulássegítésre, korrepetálásra, tehetséggondozásra. Igyekeznek a tanulás fontosságát erősíteni a gyermekekben és ezáltal motiválni őket a továbbtanulásra, a szabadidő hasznos eltöltésére és az iskolai lemorzsolódás csökkentésére. Az aktív korú (16-64 év) lakosság számára munkaerőpiaci kompetencia fejlesztéseket valósítanak meg, mellyel kulcskompetenciáikat fejlesztik. Ennek célja, hogy sikeresebben tudjanak elhelyezkedni az elsődleges vagy másodlagos munkaerőpiacon. Továbbá önéletrajzok készítésében és munkahelyek keresésében is segítséget nyújtanak a hozzájuk fordulóknak. Fontos eleme a területen végzett munkásságuknak a közösségfejlesztés. A lokális közösség érdekében lépéseket kell tenni arra, hogy képesek legyenek önállóan képviselni érdekeiket, erősödjön a felelősségvállalásban való részvétel és a kezdeményező képesség közösségi szinten. Ezáltal képesek legyenek a térség döntéshozóival való együttműködésre a társadalmi problémák megfogalmazásában.

Összességében elmondható, hogy a szegregáció kialakulása jelentős problémahalmaz és nem egyszerűen etnikai kérdésről van szó. A társadalmi csoportok közötti távolság egyre növekszik. Megemelkedik a lemaradó és „szegregálódó” települések, településrészek aránya, kiterjedésük pedig egyre bővül, és a társadalmi-gazdasági problémák egyes területi gócpontokba koncentrálódnak (Boros,

2011). A város térbeli társadalomszerkezete jelentősen el-
különül egymástól, mindezt pedig csak fokozza a hátrányos
vagy halmozottan hátrányos helyzet és az előítéletesség a
cigány/roma származású emberekkel szemben.

Felhasznált irodalom

- Andorka R. (2006). *Bevezetés a szociológiába*. Budapest:
Osiris kiadó
- Benák M. (2007). Bonding, bridging, linking. A mikrotár-
sadalmi szolidaritás szintjén lévő kapcsolatok István-ak-
nán. *Pécs Szociológiai Szemle*, (2) 1., 57-63.
- Bernát A. (2014). Leszakadóban: a romák társadalmi hely-
zete a mai Magyarországon (pp. 246-264). In: Kolosi T.,
Tóth I. (szerk.). *Társadalmi riport*. TÁRKI
- Boros J. (2011). A települési szegregáció feltételezett okai és
következményei, Pécs, *Acta Sociologica*, (4) 1., 97-113.
- Emberi Erőforrások Minisztériuma Szociális Ügyekért és Tár-
sadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság. (2015).
A 2014-2020 közötti időszakra vonatkozó, A teletszerű
lakhatás kezelését megalapozó szakpolitikai stratégia.
[https://2015-2019.kormany.hu/download/e/4d/70000/
Lakhat_Strat.pdf](https://2015-2019.kormany.hu/download/e/4d/70000/Lakhat_Strat.pdf) (Letöltve: 2020.11.08.)
- Farkas Zs. (2002). Helyzetkép az Észak-Magyarországi szegény
gyerekek iskolai életéről. *Szociológiai Szemle* 2002/4.,
121-130.
- <https://szociologia.hu/dynamic/0204farkas.htm#01> (Letölt-
ve: 2021.04.01.)
- Hajdú T., Kertesi G. & Kézdi G. (2014). *Roma fiatalok a kö-
zépiskolában*. Magyar Tudományos Akadémia Közgaz-
daság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgaz-
daság-tudományi Intézete
- Havas G., Kemény I. & Liskó I. (2002). *Cigány gyerekek az
általános iskolában*. Budapest: Oktatókutató Intézet Új
Mandátum Könyvkiadó

- Hegedüs J. & Horváth V. (2013) *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2012*. Habitat for Humanity
- Jász K. (2004). A társadalmi kirekesztettség: A perifériára szorult társadalmi csoportok az átmenet időszakában. *Tér és Társadalom*. (18) 2004/3., 43-56.
- KSH. (2011). Központi Statisztikai Hivatal, 2011. évi népszámlálás. <http://www.ksh.hu/nepszamlalas/> (Letöltve: 2020.10.31.)
- Kemény I., Janky B. & Lengyel G. (2004). *A magyarországi cigányság 1971-2003*. Budapest: Gondolat - MTA Etikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet
- Kopasz M. (2004). Lakóhelyi szegregáció és társadalmi feszültségek a magyarországi településeken (pp. 414-424). In: Kolosi Tamás, Tóth István György & Vukovich György (szerk.). *Társadalmi riport*. Budapest: TÁRKI
- Ladányi J., Csanádi G., Gerő Zs., Liskó I., Szelényi I., Virág T. & Nemeskéry A. (2010). *Szociális és etnikai konfliktusok. Válogatott tanulmányok (1975–2010). A gazdasági élet szociológiája*. Budapest: Corvinus Egyetem
- Rácz A. (2014). *Szegregáció a fejekben, A statisztikai és a mentális társadalmi és térbeli elkülönülés vizsgálata Szegeden*, Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, Műhelytanulmányok 4.
- Tátra T. & Pásztor I. (2018). *A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. Területi Statisztika*, 58 (1), 3-26.
- Váradai M. & Virág T. (2015). *A térbeli kirekesztés változó mintái vidéki terekben. Szociológiai Szemle*, 25(1), 89-113.
- Vercseg I. (2018). *Közösségi jelleg–közösségi tevékenységek. Párbeszéd*. <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/6155> (Letöltve: 2020.11.11.)

Jogszabályok

- 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és

a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről 1. rész (Hatóly és értelmező rendelkezések), 2.§ (7a) bekezdés és 10. és 11. számú melléklete

147/1992. (XI. 6.) Korm. rendelet az önkormányzatok tulajdonában lévő ingatlanvagyon nyilvántartási és adatszolgáltatási rendjéről

RAYMAN JUDIT

Gyermekekori traumák utóhatása – függőség, mentális betegségek és alternatív terápia kezelésük

The Aftermath of Childhood Trauma – Addiction, Mental Illnesses, and Alternative Therapies

Absztrakt: Tanulmányom a függőség, mentális betegségek és traumák kapcsolatát járja körbe. Ehhez kezdetben tisztázom a függőség és a trauma fogalmát (ASAM, 2001; West, 2013; Covington, 2003; Cook et al, 2003; Nijenhuis & van der Hart, 2011), majd bemutatom korábbi tanulmányok alapján a traumák hatását a gyermekekre (Bhutta & Anand, 2002; Perry et al, 1995; Teicher et al, 2002) és későbbiekben a felnőttek mentális és fizikai egészségére (Ensink et al, 2013; Bebbington et al, 2004; Bebbington et al, 2011; Kelleher et al, 2013; Máté, 2012). Bemutatom röviden a függőség és egyéb mentális betegségek együttjárását is (Zlotnick et al, 2003; Ford & Smith, 2008; Brady et al, 2004; Langman & Chung, 2013; Lalanne et al, 2014). Főbb kérdésem, hogy milyen formában és mennyire határozza meg a későbbi függőség kialakulását a korai gyermekkori

traumák megtapasztalása, mindezt több nemzetközi tanulmány által körüljárva (Dube et al, 2003; Cuomo et al, 2008; Somer, 2003; Wu et al, 2010; Taplin et al, 2014; Lotzin et al, 2018; Garami et al, 2019). Összefoglaló tanulmányom alapján elmondhatjuk, hogy a gyermekkori traumák erős kihatással vannak a mentális betegségek és a függőségek kialakulására. Tanulmányom végén néhány alternatív és innovatív módszert mutatok be a szenvedélybetegek jövőbeli kezeléseinek hatékonyságának növelése érdekében (Allen, 1985; Hanes, 2007; Gordon et al, 2018; Mészáros, 2018; Bogenschutz et al, 2015).

Abstract: *My study revolves around the relationship between addiction, mental illness, and trauma. To understand it, one must clarify the concepts of addiction and trauma first (ASAM, 2001; West, 2013; Covington, 2003; Cook et al, 2003; Nijenhuis & van der Hart, 2011). In my paper I present the effects of trauma on the mental and physical health of children (Bhutta & Anand, 2002; Perry et al, 1995; Teicher et al, 2002) and adults (Ensink et al, 2013; Bebbington et al, 2004; Bebbington et al, 2011; Kelleher et al, 2013; Máté, 2012) based on previous studies, and I also briefly present the association between addiction and other mental illnesses (Zlotnick et al, 2003; Ford & Smith, 2008; Brady et al, 2004; Langman & Chung, 2013; Lalanne et al, 2014). An important question of mine is that in what form and to what extent the development of later addiction is determined by the experience of early childhood trauma; I put this in the context of several international studies (Dube et al, 2003; Cuomo et al, 2008; Somer, 2003; Wu et al, 2010; Taplin et al, 2014; Lotzin et al, 2018; Garami et al, 2019). Based on my study, one can state that childhood traumas have a strong impact*

on the development of mental illnesses and addictions. At the end of my study, I present some alternative and innovative methods that aim to increase the effectiveness of future treatments of addicts (Allen, 1985; Hanes, 2007; Gordon et al, 2018; Mészáros, 2018; Bogenschutz et al, 2015).

Bevezetés

Tanulmányunkban a korai gyermekkori traumák hatását vizsgáljuk a függőségek és egyéb mentális betegségek kialakulásában. A függőség, egy erősen jelenlévő probléma nem csak hazánkban, de világszerte is, ezért a témáról való diskurzus indítása és fenntartása fontos a stigmatizáció csökkentésében, illetve a probléma hangsúlyozásában.

A függőség alapvetően egy krónikus állapot, mely sok összetevőből áll össze. Jellemző viselkedéses megnyilvánulása a folytonosan ismétlődő, erős motiváció egy jutalmazó viselkedésben való részvételre (ASAM, 2001; West, 2013). A függőség nem feltétlen valamilyen szerhasználathoz kötött, a jutalmazó viselkedés lehet akár szerencsejáték, evés, sportolás vagy vásárlás is (APA, 2013) – ezzel szemben mi főként a szerhasználattal kapcsolatos (illegális szer- vagy alkohol-orientált) problémáról tárgyalunk a továbbiakban.

A trauma eredetileg sebet vagy sérülést jelent, amely sokféle pszichológiai, biológiai, szociális és egyéb környezeti faktorok hatására alakul ki (Nijenhuis & van der Hart, 2011). A traumák hatása nagyon erősen megmutatkozik mind pszichológiai, mind fizikai tekintetben, gyermekekben és felnőttekben egyaránt (Perry et al, 1995; Teicher et al, 2002; Ensink et al, 2013; Bebbington et al, 2004; Bebbington et al, 2011; Kelleher et al, 2013; Etain et al, 2010; Fowke & Ashcroft, 2012; Watson et al, 2013; Carvalho et al, 2014; Máté, 2012).

Kutatói munkám célja a gyermekkori traumák felnőttkori hatásainak bemutatása, főbb fókusszal a függőségre és

mentális betegségekre. Mindehhez korábbi nemzetközi tanulmányok eredményeinek összefoglalását és összegzését végeztem. Kutatási kérdésem az, hogy milyen tekintetben van kihatással a gyermekkorban átélt traumatikus események a későbbi életszakaszokra, mindez milyen mélyen gyökerezik a függők életútjában és milyen alternatív mód-szerekkel érdemes klinikai szakembereknek ehhez a problémához fordulni.

Diszkusszió

Függőség fogalma

A függőséget sokféleképpen definiálhatjuk, attól függően milyen szakterület szemszögéből tekintünk rá. Az egyik legelterjedtebb és legelfogadottabb magyarázat a következő: a függőség egy krónikus állapot, melyben az érintett személyt egy ismétlődő, erős motiváció hajtja olyan jutalmazó viselkedésben való részvételre, melynek jelentős potenciálja van arra, hogy nem szándékos kárt okozzon. A függőségnek különböző fokozatai vannak. Ezt többek között három főbb pillér alapján határozhatjuk meg. Elsőként, hogy az érintett személynél milyen súlyosan jelenik meg szubjektív késztetés vagy sóvárgás a tevékenység iránt. Továbbá pedig milyen gyakorisággal és intenzitással jelenik meg az a viselkedés, mely kárt okoz. Végezetül milyen gyakorisággal és intenzitással lehetünk szemtanúi a káros tevékenység limitálására vagy megszüntetésére való próbálkozások kudarcának (West, 2013).

A függőség egy elsődleges, krónikus, neurobiológiai betegség genetikai, pszichoszociális és környezeti faktorokkal, melyek befolyásolják fejlődését és megnyilvánulását. Jellemző viselkedéses megjelenései a következők: sérült kontroll a szerhasználat felett, kényszeres szerhasználat, folytatólagos használat károk ellenére, illetve sóvárgás (ASAM, 2001).

A DSM-IV (1994) hét kritériumot sorol fel a függőség definiálásaként. Akkor már függőségről beszélünk, ha a hét

szempontból három vagy több megjelent az egyén életében az elmúlt egy évben. A hét feltétel a következő: 1. tolerancia, 2. elvonási tünetek, 3. gyakran több mennyiség fogyasztása, mint amennyit szándékozott, 4. kitartó vágy vagy sikertelen próbálkozások a fogyasztott szer mennyiségének csökkentése érdekében, 5. szerrel kapcsolatos tevékenységekben való aktív és rendszeres részvétel, 6. olyan szociális, foglalkozással kapcsolatos vagy szabadidős tevékenységek feladása, melyek fontosak az egyén életében, 7. fogyasztás folytatása fizikai vagy pszichológiai károk ellenére is (APA, 1994).

A DSM-V (2013) mindezt tovább fejlesztette, mivel elkülönítették a függőséget a szerhasználati rendellenességtől (substance use disorder – SUD). Ezzel helyet adtak annak, hogy külön definiálható legyen az a fajta függőség is, mely nem szerhasználattal kapcsolatos (például szerencsejáték- vagy internetfüggőség). A DSM-V-ben emellett átalakult és kibővült a szerhasználati rendellenesség (korábbi kiadásban: függőség) definiálására használt hét kritérium is – az ötödik kiadásban már tizenegy feltételt soroltak fel mely összefüggésben állhat a szerhasználati rendellenességgel. Ezt a tizenegy tételt pedig négy kategóriába csoportosították, első: sérült kontroll, második: szociális károsodás, harmadik: kockázatos használat, negyedik: farmakológiai kritériumok. Az első kategóriában négy, a másodikban három, a harmadikban és a negyedikben kettő-kettő feltétel került. Ezeket a következőkben fogjuk röviden, felsorolás szerűen összefoglalni.

Kategória	Kritérium
Sérült kontroll	1. Az egyén nagyobb mennyiségű szert fogyaszt vagy hosszabb ideig, mint ahogy eredetileg tervezte
	2. Az egyén többszörösen kitartóan vágyakozott és próbálkozott a szerhasználat mennyiségének csökkentésére vagy a használat mellőzésére, mindezt mindig sikertelenül
	3. Az egyén sok időt tölt el a szer megszerzésével, használatával és hatásaiból való felépüléssel
	4. Sóvárgás, mely a szer iránti intenzív vágyban vagy fogyasztásának készletében jelenik meg
Szociális károsodás	5. Kudarca a munkahelyi, iskolai, otthoni kötelezettségek elvégzésében
	6. Szerhasználat folytatása a kitartó vagy visszatérő társadalmi és interperszonális problémák jelenlétének ellenére
	7. Az egyén számára fontos szociális, foglalkozással kapcsolatos vagy szabadidős tevékenységek feladása vagy mennyiségének csökkentése a szerhasználat miatt
Kockázatos használat	8. Visszatérő szerhasználat fizikailag kockázatos, veszélyes szituációkban
	9. Szerhasználat folytatása annak ellenére, hogy az egyénnek tudomása van olyan korábban bekövetkezett kitartó vagy visszatérő fizikai vagy pszichológiai problémáról, melyet nagy valószínűséggel a szer váltott ki
Farmakológiai kritériumok	10. Tolerancia, mely abban nyilvánul meg, hogy az egyénnek nagyobb dózisu szerte van szüksége ahhoz, hogy elérje a kívánt hatást vagy markánsan csökkent hatás észlelése a szokásos dózis elfogyasztásával
	11. Elvonási tünetek, melyek a szer csökkenő vér- vagy szövetkoncentrációjakor következnek be olyan egyénben, aki hosszabb ideig fenntartott egy súlyos szerhasználatot

A sérült kontroll kategória elemei a következők: 1. az egyén nagyobb mennyiségű szert fogyaszt vagy hosszabb ideig, mint ahogy eredetileg tervezte, 2. az egyén többszörösen kitartóan vágyakozott és próbálkozott a szerhasználat mennyiségének csökkentésére vagy a használat mellőzésére, mindezt mindig sikertelenül, 3. az egyén sok időt tölt el a szer megszerzésével, használatával és hatásaiból való

felépüléssel, 4. sóvárgás, mely a szer iránti intenzív vágyban vagy fogyasztásának késztetésben jelenik meg (ez bármikor előfordulhat, de leggyakoribb olyan környezetben, ahol korábban a szert megszerezte és használta).

A szociális károsodás kategória elemei a következők: 5. kudarc a munkahelyi, iskolai, otthoni kötelezettségek elvégzésében, 6. szerhasználat folytatása a kitartó vagy visszatérő társadalmi és interperszonális problémák jelenlétének ellenére, 7. az egyén számára fontos szociális, foglalkozással kapcsolatos vagy szabadidős tevékenységek feladása vagy mennyiségének csökkentése a szerhasználat miatt.

A kockázatos szerhasználat kategória elemei a következők: 8. visszatérő szerhasználat fizikailag kockázatos, veszélyes szituációkban, 9. szerhasználat folytatása annak ellenére, hogy az egyénnek tudomása van olyan korábban bekövetkezett kitartó vagy visszatérő fizikai vagy pszichológiai problémáról, melyet nagy valószínűséggel a szer váltott ki.

Végül a farmakológiai kritériumok kategória elemei a következők: 10. tolerancia, mely abban nyilvánul meg, hogy az egyénnek nagyobb dózísú szerre van szüksége ahhoz, hogy elérje a kívánt hatást vagy markánsan csökkent hatás érzelése a szokásos dózis elfogyasztásával, 11. elvonási tünetek, melyek a szer csökkenő vér- vagy szövetkoncentrációjakor következnek be olyan egyénben, aki hosszabb ideig fenntartott egy súlyos szerhasználatot. Az elvonási tünetek után az egyén nagy valószínűséggel szert fog fogyasztani, hogy enyhítse tüneteit.

A diagnózis súlyosságát az alapján állapítjuk meg, hogy hány felsorolt tünet jelentkezik az egyénben. Két-három kritérium megjelenésekor enyhe, négy-öt kritériumnál mérsékelt, hat vagy annál több kritériumnál súlyos szerhasználatról beszélünk (APA, 2013).

Tanulmányomban a könnyen követhetőség és értelmezhetőség érdekében továbbiakban a függőség terminust fogom használni, mint a szerhasználat Magyarországon legelterjedtebb leírását.

Trauma fogalma

Maga a trauma sebet vagy sérülést jelent. Ezáltal a traumát nem eseményként, hanem egy pszichobiológiai sebként értelmezzük, ami sokfajta pszichológiai, biológiai, szociális és egyéb környezeti faktorok összekapcsolódása folyamán alakul ki az egyénben. Ezek a pszichobiológiai faktorok főként az egyén integratív kapacitásának korlátozásait takarja, ami például a disszociatív reakciókban, nem megfelelő érzelemszabályozásban és a traumatikus emlékek kitartó elkerülésében nyilvánul meg. A különböző környezeti faktorok alatt például jelenlegi vagy korábbi hátrányokat, potenciálisan traumatizáló eseményeket, a gondozó diszfunkcióját vagy elérhetetlenségét és a hátrányok integrálásában fontos szociális támogatás hiányát értünk (Nijenhuis & van der Hart, 2011).

A traumatikus eseményeknek való kitétel következtében tapasztalt pszichológiai distressz megnyilvánulása igen változó. Néhány esetben ezek a viselkedéses jegyek könnyen értelmezhetőek egy szorongás- vagy félelembázisú kontextusban. Ezzel szemben sok traumatikus eseménynek kitett egyénnél tapasztalható egy olyan fenotípus, mely a korábban említett szorongás- vagy félelembázisú tünetek helyett agresszív vagy disszociatív tüneteket externalizál (APA, 2013).

A komplex traumatikus eseményeket olyan krónikus, interperszonális traumákként definiálhatjuk, melyek korai életszakaszokban kezdődnek. A komplex traumák jellemzői a biztonságos kötődéssel kapcsolatos jelentős problémák, érzelemszabályozás, biológiai szabályozás, disszociáció, viselkedéses szabályozás, megismerés és én-koncepció (Cook et al, 2003). A komplex traumákról tipikusan kötődési/gondozói kontextusban tárgyalunk, mely során a gondozó, akinek fő feladata a gyermek védelme és a vele való törődés, ezzel egyidőben a gyermek számára a szorongás, fenyegetettség, elhanyagoltság és/vagy abúzus forrása (Asnes & Leventhal, 2011).

Gyermekkori traumák pszichés hatásai

A hagyományos felfogás évekig hangoztatta, hogy a csecsemők és kisgyermekek nem képesek kognitíve emlékezni a krónikus stresszre vagy a traumára. Ennek köszönhetően a szakemberek szintén azt feltételezték, hogy a gyermekekben nem okoznak hosszútávú problémát azok a traumatikus események, melyek a kognitív memóriájuk funkcionálása (körülbelül három éves kor) előtt következtek be. Mindez a 90-es években megváltozott, mivel azóta a kutatók hatalmas lépéseket tettek annak érdekében, hogy ezt a hiedelmet feloszlassák. Napjainkban már pontosabb képünk van arról, hogy milyen fiziológiai hatásokat fejt ki a krónikus stressz és a traumatikus események a fejlődő szervezeten (Bhutta & Anand, 2002).

Az emberi agy az első öt életévben háromszorosára nő, melyeket a neuronok és szinaptikus összekapcsolódásaikból állapíthatunk meg. A genetika határozza meg az alap agyi szerkezetet, viszont a végső formáját a tapasztalatok és a környezet alakítja ki. Ha egy csecsemőnek vagy kisgyermeknek abnormális, nem odafigyelő, nem gondoskodó, traumatikus és/vagy krónikusan stresszel teli tapasztalatai alakulnak ki abban az életszakaszában, amikor az agyi fejlődése óriási változásokon megy keresztül, akkor mindezek a benyomások permanens lenyomatot hagyhatnak az agy szerkezetén, illetve működési stratégiáin. Ekkor élethosszig tartó, empirikusan vizsgálható, visszafordíthatatlan elváltozásokról beszélünk. A fejlődő szervezetben ezek az állapotok olyan neurális rendszereket szerveznek, melyek különböző jellemvonások kialakulását okozzák. A traumára adott neurális válaszok nagy eséllyel internalizálódnak (Perry et al, 1995; Teicher et al, 2002).

A korai életszakaszban tapasztalt traumák többféle mentális betegség kialakulásában játszanak szerepet a későbbi életszakaszokban, ezeket a következőkben fogjuk tárgyalni.

Ha a traumák által létrejött mentális zavarokról beszélünk muszáj elsőként említést tennünk a PTSD-ről. A PTSD

(Poszttraumás Stressz Szindróma) egy traumákhoz köthető szorongásos zavar. Jellemzője egy vagy több traumának való kitétel után kialakuló karakterisztikus tünetek fejlődése, melyek változó módon jelentkeznek a zavarral küzdő egyénben. A megnyilvánuló tünetek a következők lehetnek: a trauma félelem alapú újratapasztalása/újraélése, érzelmi vagy viselkedéses változások, negatív/depresszív érzelmi állapot, erős distressz, disszociatív tünetek. A PTSD-t megelőző traumatikus eseményei lehetnek például a következőkben felsorolt élethelyzetekben való részvétel vagy azoknak vizuális megtapasztalása: fizikai bántalmazás, szexuális abúzus, elrablás, terrortámadás, rablás, gyilkosság, öngyilkosság, kínzás, természetes vagy emberi katasztrófa, bal eset, betegség (APA, 2013).

A PTSD-vel kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy kialakulása nem csak felnőttkorban tapasztalt traumákhoz köthető. Egy tanulmány igazolta a gyermekkori traumák, a PTSD és a jelenlegi pszichotikus állapot közötti erős kapcsolatot (Powers et al, 2016), míg egy másik tanulmány a gyermekkori traumák, a PTSD kialakulásának, illetve a problémás szerhasználat megjelenésének összefüggését is tárgyalta (Khoury, 2010).

Ensink és munkatársai egy 2013-as tanulmány során azt találták, hogy a szexuálisan bántalmazott gyermekek szignifikánsan több disszociatív, depresszív tünetről, illetve több externalizáló- és szexualizált viselkedéses nehézségekről számoltak be a kérdőívekben, mint az összehasonlító kontrollcsoport (Ensink et al, 2013).

Több tanulmány (Bebbington et al, 2004; Bebbington et al, 2011; Kelleher et al, 2013) is igazolja a gyermekkori traumák szerepét a későbbi pszichózis, pszichotikus állapot kialakulásában, emellett pedig több tanulmány (Etain et al, 2010; Fowke & Ashcroft, 2012; Watson et al, 2013) szintén sikeresen bemutatta, hogy a bipoláris I és bipoláris II zavarban szenvedő páciensek magasabb arányban számolnak be gyermekkori traumák jelenlétéről, mint az „egészséges” kontrollcsoport.

A korábban említett bipoláris zavarral szenvedőkkel végzett tanulmányok közül kettőben (Etain et al, 2010; Watson et al, 2013) érdekes módon nem találtak szignifikáns különbséget a szexuális abúzus skálán a bipoláris páciensek és a kontrollcsoport között.

Egy másik tanulmány (Larsson et al, 2013) különböző mentális zavarokkal (skizofrénia, pszichózis, bipoláris I és II zavar, depresszió) küzdő páciensekkel végzett egy vizsgálatot, amiben azt találta, hogy a bipoláris zavarral küzdő páciensek traumákról szóló beszámolóiban legkevesebbszer a szexuális abúzust tüntetik fel. A bipoláris zavarnak emellett nagyon erős összeköttetése van a függőségekkel is.

Cassidy és munkatársai 392 bipolárisként diagnosztizált személlyel végeztek egy kutatást, melyben a bipolaritás és a szerhasználati rendellenesség összefüggéseit vizsgálták. Ebben 48,5%-os életprevalenciát találtak az alkoholizmusra, 43,9%-os életprevalenciát az egyéb droggal való visszaélésre, illetve 59,4%-os életprevalenciát az alkoholizmusra vagy droggal való visszaélésre. A megfigyelt epizódok során való aktív szerhasználattal kapcsolatban 28,6% élt vissza aktívan alkohollal, 28,6% élt vissza aktívan egy vagy több droggal, illetve 39,3% élt vissza aktívan vagy drogokkal vagy alkohollal, amely nagyon magas arálynak számít (Cassidy et al, 2001).

A korábban már említett Larsson és munkatársai által végzett norvég tanulmány (Larsson et al, 2013) alapján elmondhatjuk, hogy mentális zavar kategorizációjától függetlenül az összes (305) vizsgált személy közül 82%-uk számolt be valamilyen gyermekkori traumáról. A leggyakrabban feljegyzett traumák a következők voltak (csökkenő sorrendben): érzelmi elhanyagolás (65%), érzelmi abúzus (60%), fizikai elhanyagolás (40%), szexuális abúzus (32%) és fizikai abúzus (25%). A mentális zavarok összehasonlításakor azt találták, hogy a skizofréniával küzdő páciensek magasabb arányban (skizofrénia: 85%, affektív zavarok: 77%) jelezték gyermekkori traumák jelenlétét életük során, mint az affektív zavarokkal küzdők, de fontos meg-

jegyezni, hogy mindkét százalékos eredmény nagyon magasnak számít.

Egy 2014-es német tanulmányban (Carvalho et al, 2014) a kutatók korábbi tanulmányokhoz (Molnar et al, 2001, Zanarini et al, 1997) hasonlóan azt találták, hogy a borderline személyiségzavarral és a depresszióval küzdő páciensek magasabb szintű gyermekkori abúzusról vagy elhanyagolásról számoltak be, mint az „egészséges” kontrollcsoport. Összehasonlításuk alapján elmondhatjuk, hogy a borderline személyiségzavarosok még a depressziósoknál is több gyermekkori traumát éltek meg. Emellett a tanulmány sikeresen alátámasztotta hipotézisüket, mely szerint kauzális kapcsolat áll a gyermekkori rossz bánásmód (különösen az érzelmi abúzus vagy elhanyagolás kapcsán) és az érzelmi regulációkkal kapcsolatos nehézségek között (Carvalho et al, 2014).

Traumák, függőség és egyéb mentális zavarok kapcsolata

Most, hogy részletesen bemutattam a gyermekkori traumák súlyos hatásait a felnőttkori mentális zavarok kialakulására, a továbbiakban a függőségek és egyéb mentális betegségek összefüggéseit mutatnám be.

Egy 1993-as tanulmányban (DeJong et al, 1993) a kutatók összefüggést kerestek a függőségek és egyéb mentális zavarok között. Vizsgálatuk során összesen 178 alkoholistát és 86 „polydrug user”-t (tehát olyan függőket, akik többféle szert használnak egyszerre) figyeltek meg, akik mind egy addikciós intézet páciensei voltak. Vizsgálataik során azt találták, hogy az alkoholizmussal küzdő páciensek 78%-ánál találtak minimum egy másik mentális zavart is, közöttük az egy emberre leosztott átlag mentális betegség száma 1,8 volt. A „polydrug” csoportban a páciensek 91%-a küzdött függőségén kívül minimum egy másik mentális betegséggel is, náluk az átlag mentális zavar száma páciensenként 4,0 volt.

A függőségek leginkább traumával összefüggésben álló mentális betegségekkel mutat kapcsolatot, ezáltal a mentá-

lis betegségek és függőségek kialakulásában mélyen gyökeröző szerepe van a traumatikus eseményeknek.

Több tanulmány (Triffleman et al, 1995; Sharkansky et al, 1999; Zlotnick et al, 2003; Jacobsen et al, 2001; Brady et al, 2004; Ford & Smith, 2008) is igazolta az évtizedek folyamán, hogy a függőség és a poszt-traumás stressz szindróma (PTSD) gyakran együtt járnak és jelennek meg diagnózis-ként egymással.

Ezek közül Jacobsen és munkatársai azt találták, hogy azok az egyének akik szerhasználati rendellenességgel kérnek kezelést különböző intézményekben, különösen magas PTSD prevalenciával rendelkeznek. A szerhasználati rendellenesség vizsgálatai során a PTSD életprevalenciája 36% és 50% között van, míg a jelenlegi, kurrens prevalenciája 25% és 42% között helyezkedik el (Jacobsen et al, 2001).

Brady és munkatársai a következőt írták tanulmányukban: a szerhasználati rendellenességgel és PTSD-vel diagnosztizált egyéneknél leggyakrabban megjelenő traumák interperszonálisak, nőknél általában szexuális bántalmazás, férfiaknál fizikai bántalmazás vagy erőszak formájában nyilvánul meg. Szintén sokszor számolnak be a szerhasználattal és PTSD-vel szenvedő páciensek gyermekkori érzelmi és fizikai elhanyagolásról vagy bántalmazásról, szexuális zaklatásról vagy megerőszakolásról, családon belüli erőszakról, gyilkosság általi közeli családtag elvesztéséről és egészségtelen környezetről. Emellett fontos megemlíteni, hogy a legtöbb egyén, aki ezzel a két mentális betegséggel rendelkezik általában nem egy, hanem több traumatikus eseményt tapasztal meg élete során (Brady et al, 2004).

Több tanulmány (O'Connor et al, 1994; Meehan et al, 1996) is igazolja, hogy a szenvedélybetegeknél nagyon gyakran megjelenik a szégyen-, illetve vétkeességérzet saját magukkal és betegségükkel szemben. Rendszerint előfordulhat depresszió, szorongásos zavar, illetve poszttraumás stressz szindróma is a függőséggel küzdők körében (Langman & Chung, 2013; Lalanne et al, 2014).

Függőség és gyermekkori traumák

Végül eljutottunk a tanulmány fő témájához, a gyermekkori traumák és a függőség kapcsolatához. A függőség kialakulásában résztvevő gyermekkori traumákról lesz szó a továbbiakban.

Egy korai amerikai tanulmányban (Heffernan et al, 2000) a szerzők 763 pszichiátriai pácienssel végeztek vizsgálatot, melyben a gyermekkori traumák és az ópíát használat életprevalenciájának kapcsolatát vizsgálták. Eredményeik alapján az ópíát használók 2,7-szer nagyobb eséllyel mutatnak fel gyermekkori szexuális és/vagy fizikai bántalmazást, mint a nem ópíát használók.

Egy 2003-as tanulmányban (Dube et al, 2003) Dube és munkatársai egy hátrányos gyermekkori tapasztalatokkal (Adverse Childhood Experiences – ACE) kapcsolatos kérdőívvel való kutatás során azt találták, hogy az ACE kérdőív mind a tíz kategóriája összekapcsolható a 14 éves kor előtt történő illegális szerhasználat kétszerestől négyszeresig megnövekedett valószínűségéhez, illetve a felnőttkori használat megnövekedett veszélyéhez.

Ez a tíz kategória a következő: 1. érzelmi-, 2. fizikai-, 3. szexuális abúzus; 4. érzelmi-, 5. fizikai elhanyagolás; háztartásban tapasztalt diszfunkciók (6. szerhasználat/függőség; 7. mentális betegség; 8. sérült anya; 9. bebörtönzött családtag; 10. nyílt szülői, házastársi konfliktus). Ha a felsorolt kategóriák közül az egyén minimum egyet megtapasztalt gyermekkorában, akkor a későbbiekben a szerhasználat kockázati faktorai magas eredményeket mutatnak, a kockázati faktorok és a szerhasználat megjelenése ekkor százalékos arányban 56% és 64% között mozog.

Emellett vizsgálták az első szerhasználat és a hátrányos gyermekkori tapasztalatok kapcsolatát is, mely során különböző korcsoportokra bontották a vizsgálatban résztvevőket – 14 éves kor alattiak, 15-18 év közöttiek, 19 év felettiek, továbbá életprevalenciát is figyeltek. Az összes csoportban megfigyelhető jelenség, hogy minél több pontot ért el az

ACE teszten, tehát minél több hátrányos gyermekkori tapasztalatot élt meg, annál magasabb a százalékos valószínűsége az illegális szerhasználat kipróbálásának. Például 14 éves kor alatt 0 pontos ACE teszttel 0,7% valószínűséggel jelenik meg az első szerhasználat, míg 5 pontnál magasabb eredménnyel mindez felugrik 9,9%-ra. Összesítve a korcsoportok életprevalencia vizsgálatakor 0 pontos ACE teszttel 9,4% valószínűséggel próbálnak ki az egyének először illegális szert, ez 5 pontnál magasabb eredménnyel 37,4%. (Dube et al, 2003).

Egy nagyon érdekes 2003-as olasz börtönben végzett tanulmány (Cuomo et al, 2008) során a szerzők függő és nem függő foglyokat vizsgáltak, összehasonlító szempontként érintve például az előéletben szereplő korábbi bebörtönzéseket, illetve mentális betegségeket. Eredményeik alapján elmondhatjuk, hogy a szerhasználó raboknak átlagosan súlyosabb bűnügyi előéletük volt, gyakran számoltak be kiskorúként ért többszörös elítélésről, illetve átfogóan halmozódó nagyszámú elítélésekről. Emellett több gyermekkori traumáról számoltak be, azon belül is érzelmi abúzusról és fizikai elhanyagolásról.

Egy 2003-as izraeli tanulmányban (Somer, 2003) a szerző összesen 102 felépülő heroinfüggővel készített vizsgálatot, melyben a gyermekkori traumákat, disszociációt és stresszszintet vizsgált. Eredményeiben megmutatkozik, hogy a felépülő heroinfüggők disszociáció szintje erősen hasonlít a disszociatív zavarral- vagy PTSD-vel küzdők Somer egy korábbi tanulmányában (Somer et al, 2001) mért szintjeire. A függők felelevenített traumáinak súlyossága közvetlenül befolyásolta a jelenlegi disszociációs szintjüket.

Min és munkatársai Amerikában végeztek egy tanulmányt (Min et al, 2007), melyben a gyermekkori traumák, pszichológiai distressz, oktatás, káros szerhasználat és elkerülő megküzdési stratégiák összefüggéseit vizsgálták. Eszerint azt találták, hogy a gyermekkori traumák össze-

függésben álltak a pszichológiai distresszel és a káros szerhasználattal, melyből arra következtettek, hogy a pszichológiai distressz és függőség, mint társbetegségek együttes erőssége egy harmadik faktor által vannak meghatározva. Eredményeik alapján a gyermekkori traumákra következtek harmadik faktorként. Emellett azt találták, hogy az elkerülő megküzdési stratégia közvetítő egységként szerepelt a gyermekkori traumák, káros szerhasználat és pszichológiai distressz kapcsolata között. Végül pedig a gyermekkori trauma (érzelmi- és fizikai elhanyagolás, érzelmi abúzus) szignifikánsan kapcsolódott az alacsonyabb szintű oktatással, ami pedig megnövekedett elkerülő megküzdési stratégia alkalmazásával járt együtt (például iskolakerülés, alkohol- és droghasználat). Mindez nemi eloszlásban a lányoknál járt magasabb eredménnyel, tehát az érzelmileg elhanyagolt és bántalmazott lányok nagyobb eséllyel alkalmaztak elkerülő stratégiát a traumákkal való érzelmi megküzdés érdekében.

Enoch és munkatársai tanulmányukban (Enoch et al, 2010) afrikai-amerikai függő férfiakat vizsgáltak, mely során azt találták, hogy a heroin-, alkohol- és kokainfüggők mind szignifikánsan több gyermekkori traumát éltek meg fiatalkorukban, mint a kontrollcsoport. Emellett azt is kimutatták, hogy minél nagyobb a trauma súlyossága, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy az egyének többféle szerrel is kialakítanak függőséget.

Wu és munkatársai tanulmányukban (Wu et al, 2010) szintén függőkkel végeztek vizsgálatot, melynek fókusza a gyermekkori traumák hatása a felnőtt élethelyzetre. A vizsgált személyek 95%-a számolt be egy vagy több gyermekkorban átélt traumatikus eseményről, továbbá erős kapcsolatot találtak a gyermekkori traumák, a felnőttkori egészségügyi problémák és a pszichoszociális működés között. 1,2-1,5-szörös emelkedett kockázat mutatkozott meg a PTSD, dohányzás, alkoholizmus, intravénás szerhasználat, szexmunka, szexuális úton terjedő betegségek, hajléktalan-

ság, fizikai egészségproblémák és összességében alacsonyabb életminőség tekintetében.

Egy 2014-es kanadai tanulmányban (Taplin et al, 2014) a szerzők intravénás ópiáthasználókat vizsgáltak, összefüggésben a családban látott szerhasználók és a gyermekkori traumák hatásaival. Ebben azt találták, hogy a krónikus intravénás szerhasználók 72,9%-a tapasztalt gyermekkorában valamilyen típusú bántalmazást vagy elhanyagolást. Eredményeikben az anyai alkohol- és illegális szerhasználat szignifikánsan társul a gyermekkori szexuális- és érzelmi abúzzsal, továbbá a fizikai elhanyagolással. Ezzel szemben az apai alkohol- és illegális szerhasználat szignifikánsan társul a gyermekkorban tapasztalt fizikai abúzzsal. Emellett bármilyen gyermekkori trauma megnövekedett erőssége összefüggésben állt az első intravénás szerhasználat korábbi életkorban való alkalmazásával. Az eredményeik alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a gyermekkori bántalmazás és elhanyagolás, az apai vagy anyai szerrel való visszaéléssel karöltve egy erős prediktora a későbbi szerhasználat kezdetének.

Egy friss német tanulmányban (Lotzin et al, 2018) Lotzin és munkatársai 347 alkoholistával végeztek egy függőségek és gyermekkori traumák összefüggésével kapcsolatos vizsgálatot, ehhez ötféle gyermekkori traumát vettek alapul (szexuális-, fizikai-, érzelmi abúzus, érzelmi- és fizikai elhanyagolás). Ezekkel összefüggésben azt vizsgálták, hogy mennyire súlyos problémák (pszichiátriai státusz, családi kapcsolatok, szociális kapcsolatok, szerhasználat) vannak jelen a függők életében, tehát a traumák mennyisége/súlyossága mennyire befolyásolja a később kialakuló élethelyzetbeli problémákat.

Eredményeikben azt találták, hogy a legsúlyosabb gyermekkori traumákkal rendelkező pácienseknek voltak a legsúlyosabb pszichiátriai tüneteik és legnehezebb családi kapcsolataik. Ezzel szemben a korábban szexuálisan bántalmazott és emellett érzelmileg elhanyagolt pácienseknél

találták a legsúlyosabb problémákat családon kívüli szociális kapcsolataikban. Ezáltal arra következtethetünk, hogy a gyermekkorban bekövetkezett szexuális bántalmazás egyéseite a súlyos érzelmi elhanyagolással kifejezetten komoly interperszonális funkcióbeli károsodást okozhat a későbbi életszakaszban. A szexuálisan bántalmazott és emellett érzelmileg elhanyagolt páciensek sokkal súlyosabb szerhasználati problémákkal küzdöttek, mint például az érzelmileg és fizikailag elhanyagolt, vagy csak érzelmileg elhanyagolt páciensek (Lotzin et al, 2018).

Egy 2019-es ausztrál tanulmányban (Garami et al, 2019) a szerzők ópiátfüggőket és kontrollcsoportot vizsgáltak, azon belül is témajukként a traumák, a stressz és a függőségek kölcsönhatását választva. Ehhez három kérdőívet használtak, egy gyermekkori traumákkal (Childhood Trauma Questionnaire – Short Form, CTQ-SF), egy élethosszig tartó traumákkal (Lifetime Trauma Survey – LTS) és egy észlelt stresszrel (Perceived Stress Scale – PSS) kapcsolatosat.

Eredményeik alapján a függőknél jóval magasabb arányban fordult elő komolyabb fizikai-, szexuális- és érzelmi bántalmazás, illetve érzelmi- és fizikai elhanyagolás gyermekkorukban. Emellett a kontrollcsoport sokkal kevesebb interperszonális- és nem interperszonális traumákról és jelenleg tapasztalt stresszről számolt be. Az észlelt stressz minden típusú gyermekkori traumával és élethosszig tartó traumával pozitívan korrelált. Fontos megemlíteni, hogy a gyermekkori traumák súlyossága jobban bejósolta az addikciót, mint az észlelt stressz, továbbá pedig az élethosszig tartó trauma eredmények mutatták a legerősebb kapcsolatot a függőséggel. Ez arra utalhat, hogy a gyermek- és élethosszig tartó trauma halmozott kihatással van a függőségekre (Garami et al, 2019).

Máté Gábor szerint a gyermekkori trauma – akár direkt módon bántalmazással kapcsolatos traumaként, akár indirekt módon érzelmi veszteséggel összefüggő traumaként – veszélyezteti a függőségek kialakulását, mivel a gyermek-

ben egy olyan alapvető fizikai és szellemi fájdalmat alakít ki, mely elől később majd megpróbál elmenekülni – akár szerhasználatlalt (Máté, 2013).

A korai fejlődéskor tapasztalt traumák, illetve a stressznek való kitétel számos neurobiológiai abnormalitást alkotnak. Ezek között szerepel például a neurális hálózati funkcióban bekövetkezett változások, ami függőségek és szerhasználat kialakulásában manifesztálódhat. A gyermekek elhagyása, elhanyagolása és abúzáása (érzelmi, fizikai vagy szexuális), mind megváltoztathatja a fizikai stressz mechanizmusokat, ezáltal a traumának kitett gyermekek gyakran sokkal erősebben reagálnak az életükben megjelenő stresszre. A szerekekkel való visszaélés és a függőség, a stressz válaszhoz köthetőek, ezáltal a tevékenységgel a függő valójában egy próbálkozást tesz az ön-nyugtatasra. A gyermekkori érzelmi veszteségek és traumák a későbbi életszakaszban egy kísérleti, pszichoemocionális és fiziológiai alapot nyújtanak a függőségek kialakulásában (Máté, 2012).

A hátrányos gyermekkori tapasztalatok (Adverse Childhood Experiences – ACE) kérdőív megalkotói egy átfogó tanulmányt írtak azzal kapcsolatban, hogy különböző kutatások milyen eredményeket mutattak be az említett kérdőív alkalmazásával. Ezek között szerepelt például a szerekekkel való visszaélés, függőség, öngyilkosság, agresszió, inszomnia, szexuális úton terjedő betegségek, szív- és érrendszeri megbetegedések, rákos megbetegedések. Az összegzés szerint létezik egy általános ok-okozati összeköttetés és egy kibontakozó társbetegségekkel kapcsolatos útvonal, ami egy élethossz alatt négy stádiumban lehelhető fel: 1. a gyermekek szocio-érzelmi tapasztalatai, 2. korai tapasztalatok kihatása az agyi biológiai szerkezetre és annak fejlődésére a serdülőkorig, 3. pszichiátriai-, káros szerhasználati- és impulzív viselkedések megjelenése fiatal felnőttkorig, 4. agyi és belsőszervi toxikológiai károk és sérülések folyamatosan növekvő és széleskörűen rosszabbodó hatá-

sa, mely másodlagosan felhalmozódik a mögöttes mentális betegségekben és függőségekben (Zarse et al, 2019).

Konklúzió

Tanulmányomban kutatói kérdésem arra irányult, hogy a gyermekkorban tapasztalt traumatikus életesemények, történészek milyen módon fogják befolyásolni a későbbiekben a problémás szerhasználat, függőség kialakulását. Bevezetésként felvázoltam a függőség és a trauma fogalmát, viselkedés jellemzőit, majd bemutattam a gyermekkori traumák negatív hatását a gyermekek fejlődésére és a későbbi felnőttkorban kialakuló különböző mentális betegségekre. Ezután röviden felvázoltam a függőség és egyéb mentális betegségek együttjárásait, kapcsolódási pontjait, végül elértünk témámhoz és annak főbb fókuszához – részletesen tárgyaltam a gyermekkori traumák hatását a függőségek kialakulásában, ennek mélyebb megértéséhez számos nemzetközi tanulmányt mutattam be és értelmeztem eredményeiket. Kutatói kérdésem egyértelműen megválaszolásra került a dolgozat végére, miszerint a korai gyermekkori traumáknak hatalmas szerepe van nem csak a fizikai és mentális egészségre, de az erősen káros szerhasználatra is. A témáról fontos beszélni, mivel ezzel is felhívjuk a figyelmet a gyermekbántalmazások súlyos hatásaira, illetve oldjuk a stigmát a függőségek és mentális betegségek körül.

Kitekintésként szeretném bemutatni, hogy milyen alternatív terápiás módszereket lehet alkalmazni a függőségek és káros szerhasználat segítésében. Ennek oka, hogy a gyermekkori traumák nehezen hozzáférhető tartalmak, melyek gyakran feldolgozás nélkül későbbiekben kóros szerhasználatként manifesztálódnak. Mivel ezek a tartalmak nem- vagy nehezen hozzáférhetőek, ezért a velük való munka is nehézségekbe ütközik. A következőkben bemutatott módszerek alternatívaként segítséget nyújthatnak a

nehezen hozzáférhető, gyermekkori traumákhoz köthető tartalmakhoz. Ezzel összefüggésben most röviden bemutatom a művészetterápiát, drámaterápiát, meseterápiát, illetve különböző illegális szerekkel (MDMA és pszilocibin) való terápiát a szenvedélybetegekkel való munka során.

A művészetterápia a terápiás foglalkozások egyik kötetlenebb, mégis sokszor hatásos módszere, mely által a páciensek kifejezhetik érzelmeiket nem-verbális úton. A művészet által az egyén képes enyhíteni intenzíven megélt érzéseit, integrálni a külső és belső valóságot, illetve csökkenteni a magány érzetét. A művészetterápia megnöveli a páciensekben a perspektívaérzetet, emellett pedig csökkenti a pszichológiai vagy akár gyógyszeres kezeléssel szembeni ellenállást (Allen, 1985).

Egy 2007-es tanulmányban (Hanes, 2007) a szerző önarcképeket készítettett szenvedélybetegekkel különböző művészetterápiás csoportokban. Ezzel a szenvedélybetegek saját magukkal, illetve addiktív természetükkel való frontális szembenézést próbálta elősegíteni nem-verbális módon. Az önarcképek valószínű betegséggel kapcsolatos reprezentációt nyújtottak a pácienseknek önmagukkal kapcsolatban, ami a foglalkozás végére képessé tette őket arra, hogy átdolgozzák azokat a védekező mechanizmusait, melyek eltorzítják saját magukhoz és életkörülményeikhez való hozzáállásukat.

Egy nemrég kidolgozott, nagyon izgalmas, innovatív drámaterápiás módszer a bohóc terápia a fantázianeveket viseli. Ebben a szenvedélybetegséggel küzdő klienseknek kell mélyebben felfedezniük saját bohócukat drámaterápiás technikákkal. A csoportfoglalkozások során minden résztvevő meg tapasztalhatja és szemtanúja lehet saját- és a többiek bohócainak megjelenésének és formálódásának. A terápiás munka során a bohócaikat később egész testükön keresztül kell a csoport felé bemutatniuk. A módszer célja a páciensek kétféle személyiségének (domináns és ellenzéki) felfedezése, megnyilvánulása és későbbi elfogadása meg-

testesítés által, amiből születik a bohóc. A bohóc, valójában az ambivalencia megszemélyesítése, továbbá egy normalizáló stratégia a felépülés és rehabilitáció folyamatában jelenlévő paradoxonhoz. Egy hidat szimbolizál a személyiség antagonistái felei között, a bohóccal való találkozás és szembenézés segíti a pácienseket abban, hogy tolerálják és együtt éljenek a paradoxonokkal (Gordon et al, 2018).

A mesék az egyént a tudatos jelenlétre és cselekvésre szólítják fel, amely a szenvedélybetegek életében különösen fontos lehet, mivel a külső dolgok, például az általuk használt szer általi irányítottság, esetükben kiemelkedő szerepet kapnak, látványosabban mutatkoznak meg, mint a nem szenvedélybetegek esetében. A meseterápia hatásszösségében szerepet kap a mesék alapvető üzenete – a reménytelennek tűnő helyzetek sikeres átfordítása és átkeretése által az egész történet reménytelivé válik, a cselekvés fontosságát kiemelve. Nyelvezete szintén hozzájárul ahhoz, hogy a páciensek is pozitív konnotációjú és cselekvésorientált beszéddel tudják kifejezni érzéseiket, gondolataikat szemben a közbeszédben érzékelhető negatív előjelű kifejezésekkel (például: nincs semmi probléma, ne ijedj meg).

A mese lehetőséget ad a kliensnek, hogy életük fontos állomásaira és eseményeire egy egységes, összefüggő térképként tekintsen, ezáltal pedig egy bizonyos távolságból képes figyelni traumáira. A terápiás munka során a következő kérdésekkel képes a kliens saját élethelyzetét, szerepét, egyéniségét belehelyezni a történetbe és ezáltal építkezni belőle: ki a mese hőse? Ki vagy te a mesében? Melyik helyszínen vagy éppen a mesében? Mi a konfliktus a mesében? Ki a segítő és ki az ellenfeled? Melyik tárgyat hoznád el a meséből? (Mészáros, 2018).

Az MDMA, más néven ecstasy egy stimuláns, tehát serkentőszer. Hatását a központi idegrendszerre fejt ki, növeli az éberségi szintet és az aktivitást, csökkenti a fáradtság- és éhségérzetet (Demetrovics, 2011). Emellett megnövekedett szerotonin aktivitást tapasztalhatunk a corpus

striatumban, amitől a használók eufórikus állapotokról számolnak be (Shankaran & Gundelsky, 1998). Az MDMA-val való több üléses terápia hatékonynak bizonyult a PTSD kezelésében (Oehen et al, 2012). Emiatt az MDMA-val való terápiás kezelés a szer hatásai miatt hatékonynak bizonyulhat a függőségek kezelésében is – a lelki traumákról való nyílt és félelemmentes párbeszéd a gyógyulás útjának első lépése lehet.

A pszilocibin egy hallucinogén szer, mely természetesen fordul elő úgy nevezett „mágikus gombák” (magic mushrooms)-ban (Demetrovics, 2011). A szer hatását klinikai keretek között vizsgálták súlyosan rákos betegekkal és hatékonynak bizonyult a szorongás és depresszió csökkentésében (Griffiths et al, 2016; Ross et al, 2016). Egy 2015-ös tanulmány során alkoholistákkal végeztek pszilocibin vizsgálatot, melynek eredményei alapján a vizsgálati személyek absztinenciájában magas növekedés lépett be a terápia után (Bogenschutz et al, 2015).

Az utóbbi két említett terápiás módszer nyilvánvaló akadályokba ütközik a szerek illegálitása miatt, viszont érdemes innovatív terápiás módszerekkel előállni a szenvedélybetegség gyógyításának érdekében. Az MDMA terápian kívül minden felsorolt terápiás módszer kipróbálásra került a szenvedélybetegekkel való munka során és kifejezetten hatékonynak bizonyult abban, ezért érdemes lehet a kevésbé megszokott, kötetlenebb módszerek alkalmazása a továbbiakban.

Irodalomjegyzék

- Allen, P. B. (1985). Integrating art therapy into an alcoholism treatment program. *American journal of art therapy*.
- Asnes, A. G., & Leventhal, J. M. (2011). Connecting the dots in childhood and adolescent trauma. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 165(1), 87-89.

- Bebbington, P. E., Bhugra, D., Brugha, T., Singleton, N., Farrell, M., Jenkins, R., Lewis, G., & Meltzer, H. (2004). Psychosis, victimisation and childhood disadvantage: evidence from the second British National Survey of Psychiatric Morbidity. *The British Journal of Psychiatry*, 185(3), 220-226.
- Bebbington, P., Jonas, S., Kuipers, E., King, M., Cooper, C., Brugha, T., Meltzer, H., McManus, S., & Jenkins, R. (2011). Childhood sexual abuse and psychosis: data from a cross-sectional national psychiatric survey in England. *The British Journal of Psychiatry*, 199(1), 29-37.
- Bhutta, A. T., & Anand, K. J. S. (2002). Vulnerability of the developing brain: neuronal mechanisms. *Clinics in perinatology*, 29(3), 357-372.
- Bogenschutz, M. P., Forcehimes, A. A., Pommy, J. A., Wilcox, C. E., Barbosa, P., & Strassman, R. J. (2015). *Psilocybin-assisted treatment for alcohol dependence: A proof-of-concept study*. *Journal of Psychopharmacology*, 29(3), 289–299.
- Brady, K. T., Back, S. E., & Coffey, S. F. (2004). Substance abuse and posttraumatic stress disorder. *Current directions in psychological science*, 13(5), 206-209.
- Carvalho F. S., Beblo, T., Schlosser, N., Terfehr, K., Otte, C., Löwe, B., Wolf, O. T., Spitzer, C., Driessen, M., & Wingefeld, K. (2014). The impact of self-reported childhood trauma on emotion regulation in borderline personality disorder and major depression. *Journal of Trauma & Dissociation*, 15(4), 384-401.
- Cook, A., Blaustein, M., Spinazzola, J., & van der Kolk, B. A. (Eds.) (2003). Complex trauma in children and adolescents. National Child Traumatic Stress Network.
- Cuomo, C., Sarchiapone, M., Di Giannantonio, M., Mancini, M., & Roy, A. (2008). *Aggression, Impulsivity, Personality Traits, and Childhood Trauma of Prisoners with Substance Abuse and Addiction*. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 34(3), 339–345. doi:10.1080/00952990802010884

- DeJong, C. A., Van den Brink, W., Harteveld, F. M., & van der Wielen, E. G. M. (1993). Personality disorders in alcoholics and drug addicts. *Comprehensive psychiatry*, 34(2), 87-94.
- Demetrovics, Zs. (2011). Addiktológiai alapfogalmak. In: *Gyermekvállalás és droghasználat*. Szerk: Kaló, Zs., Oberth, J. Magyar Emberi Jogvédő Központ Alapítvány, Budapest.
- Dube, S. R., Felitti, V. J., Dong, M., Chapman, D. P., Giles, W. H., & Anda, R. F. (2003). Childhood abuse, neglect, and household dysfunction and the risk of illicit drug use: the adverse childhood experiences study. *Pediatrics*, 111(3), 564-572.
- Enoch, M.-A., Hodgkinson, C. A., Yuan, Q., Shen, P.-H., Goldman, D., & Roy, A. (2010). *The Influence of GABRA2, Childhood Trauma, and Their Interaction on Alcohol, Heroin, and Cocaine Dependence*. *Biological Psychiatry*, 67(1), 20–27. doi:10.1016/j.biopsych.2009.08.019
- Ensink, K., Maheux, J., Normandin, L., Sabourin, S., Diguier, L., Berthelot, N., & Parent, K. (2013). The impact of mentalization training on the reflective function of novice therapists: A randomized controlled trial. *Psychotherapy Research*, 23(5), 526-538.
- Etain, B., Mathieu, F., Henry, C., Raust, A., Roy, I., Germain, A., Leboyer M., & Bellivier, F. (2010). Preferential association between childhood emotional abuse and bipolar disorder. *Journal of traumatic stress*, 23(3), 376-383.
- Ford, J. D., & Smith, S. F. (2008). Complex posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults receiving public sector outpatient substance abuse disorder treatment. *Addiction Research & Theory*, 16(2), 193-203.
- Fowke, A., Ross, S., & Ashcroft, K. (2012). Childhood maltreatment and internalized shame in adults with a diagnosis of bipolar disorder. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 19(5), 450-457.
- Garami, J., Valikhani, A., Parkes, D., Haber, P., Mahlberg, J.,

- Misiak, B., Frydecka, D., & Moustafa, A. A. (2019). Examining perceived stress, childhood trauma and interpersonal trauma in individuals with drug addiction. *Psychological reports*, 122(2), 433-450.
- Gordon, J., Shenar, Y., & Pendzik, S. (2018). *Clown therapy: A drama therapy approach to addiction and beyond. The Arts in Psychotherapy*, 57, 88–94.
- Hanes, M. J. (2007). "Face-to-Face" With Addiction: The Spontaneous Production of Self-Portraits in Art Therapy. *Art Therapy*, 24(1), 33-36.
- Heffernan, K., Cloitre, M., Tardiff, K., Marzuk, P. M., Portera, L., & Leon, A. C. (2000). *Childhood trauma as a correlate of lifetime opiate use in psychiatric patients. Addictive Behaviors*, 25(5), 797–803.
- Kelleher, I., Keeley, H., Corcoran, P., Ramsay, H., Wasserman, C., Carli, V., Sarchiapone, M., Hoven, C., Wasserman, D., & Cannon, M. (2013). *Childhood Trauma and Psychosis in a Prospective Cohort Study: Cause, Effect, and Directionality. American Journal of Psychiatry*, 170(7), 734–741. doi:10.1176/appi.ajp.2012.12091169
- Jacobsen, L. K., Southwick, S. M., & Kosten, T. R. (2001). Substance use disorders in patients with posttraumatic stress disorder: a review of the literature. *American Journal of Psychiatry*, 158(8), 1184-1190.
- Khoury, L., Tang, Y. L., Bradley, B., Cubells, J. F., & Ressler, K. J. (2010). Substance use, childhood traumatic experience, and posttraumatic stress disorder in an urban civilian population. *Depression and anxiety*, 27(12), 1077-1086.
- Lalanne, L., Ayranci, G., Kieffer, B. L., & Lutz, P. E. (2014). The kappa opioid receptor: from addiction to depression, and back. *Frontiers in psychiatry*, 5, 170.
- Langman, L., & Chung, M. C. (2013). The relationship between forgiveness, spirituality, traumatic guilt and post-traumatic stress disorder (PTSD) among people with addiction. *Psychiatric Quarterly*, 84(1), 11-26.

- Larsson, S., Andreassen, O. A., Aas, M., Røssberg, J. I., Mork, E., Steen, N. E., Barrett, E. A., Lagerberg, T. V., Peleikis, D., Agartz, I., Melle, I., & Lorentzen, S. (2013). High prevalence of childhood trauma in patients with schizophrenia spectrum and affective disorder. *Comprehensive Psychiatry*, 54(2), 123-127.
- Lotzin, A., Haupt, L., von Schönfels, J., Wingenfeld, K., & Schäfer, I. (2016). *Profiles of Childhood Trauma in Patients with Alcohol Dependence and Their Associations with Addiction-Related Problems. Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 40(3), 543–552.
- Máté, G. (2012). Addiction: Childhood trauma, stress and the biology of addiction. *Journal of Restorative Medicine*, 1(1), 56-63.
- Máté, G. (2013). *Postscript—Psychedelics in Unlocking the Unconscious: From Cancer to Addiction. The Therapeutic Use of Ayahuasca*, 217–224.
- Meehan, W., O'Connor, L. E., Berry, J. W., Weiss, J., & Acampora, A. (1996). Guilt, shame, and depression in clients in recovery from addiction. *Journal of psychoactive drugs*, 28(2), 125-134.
- Mészáros, P. (2018). Sorsfonó. Metamorphoses Meseterápia az addiktológián. In: *Felépülés a függőségből: szerencsejáték és szerhasználat*. Szerk: Petke Zs., Tremkó M., Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest.
- Min, M., Farkas, K., Minnes, S., & Singer, L. T. (2007). *Impact of childhood abuse and neglect on substance abuse and psychological distress in adulthood. Journal of Traumatic Stress*, 20(5), 833–844.
- Nijenhuis, E. R., & Van der Hart, O. (2011). Dissociation in trauma: A new definition and comparison with previous formulations. *Journal of Trauma & Dissociation*, 12(4), 416-445.
- O'Connor, L. E., Berry, J. W., Inaba, D., Weiss, J., & Morrison, A. (1994). Shame, guilt, and depression in men and women in recovery from addiction. *Journal of substance abuse treatment*, 11(6), 503-510.

- Perry, B. D., Pollard, R. A., Blakley, T. L., Baker, W. L., & Vigilante, D. (1995). Childhood trauma, the neurobiology of adaptation, and “use-dependent” development of the brain: How “states” become “traits”. *Infant mental health journal*, 16(4), 271-291.
- Powers, A., Fani, N., Cross, D., Ressler, K. J., & Bradley, B. (2016). Childhood trauma, PTSD, and psychosis: Findings from a highly traumatized, minority sample. *Child abuse & neglect*, 58, 111-118.
- Shankaran, M., & Gudelsky, G. A. (1998). Effect of 3, 4-methylenedioxymethamphetamine (MDMA) on hippocampal dopamine and serotonin. *Pharmacology Biochemistry and Behavior*, 61(4), 361-366.
- Sharkansky, E. J., Brief, D. J., Peirce, J. M., Meehan, J. C., & Mannix, L. M. (1999). Substance abuse patients with posttraumatic stress disorder (PTSD): identifying specific triggers of substance use and their associations with PTSD symptoms. *Psychology of Addictive Behaviors*, 13(2), 89.
- Somer, E., Dolgin, M. and Saadon, M. (2001). Validation of the Hebrew version of the dissociative experiences scale (H-DES) in Israel. *Journal of Trauma and Dissociation*, 2(2), 53–66.
- Somer, E. (2003). *Prediction of Abstinence from Heroin Addiction by Childhood Trauma, Dissociation, and Extent of Psychosocial Treatment*. *Addiction Research & Theory*, 11(5), 339–348.
- Taplin, C., Saddichha, S., Li, K., & Krausz, M. R. (2014). *Family History of Alcohol and Drug Abuse, Childhood Trauma, and Age of First Drug Injection*. *Substance Use & Misuse*, 49(10), 1311–1316.
- Teicher, M. H., Andersen, S. L., Polcari, A., Anderson, C. M., & Navalta, C. P. (2002). Developmental neurobiology of childhood stress and trauma. *Psychiatric Clinics of North America*.

- Triffleman, E. G., Marmar, C. R., Delucchi, K. L., & Ronfeldt, H. (1995). Childhood trauma and posttraumatic stress disorder in substance abuse inpatients. *Journal of nervous and mental disease*.
- Watson, S., Gallagher, P., Dougall, D., Porter, R., Moncrieff, J., Ferrier, I. N., & Young, A. H. (2013). *Childhood trauma in bipolar disorder*. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 48(6), 564–570. doi:10.1177/00048674135-16681
- West, R., és Brown, J. (2013). *Theory of addiction*. John Wiley & Sons.
- Wu, N. S., Schairer, L. C., Dellor, E., & Grella, C. (2010). Childhood trauma and health outcomes in adults with comorbid substance abuse and mental health disorders. *Addictive behaviors*, 35(1), 68-71.
- Zarse, E. M., Neff, M. R., Yoder, R., Hulvershorn, L., Chambers, J. E., & Chambers, R. A. (2019). *The adverse childhood experiences questionnaire: Two decades of research on childhood trauma as a primary cause of adult mental illness, addiction, and medical diseases*. *Cogent Medicine*, 6(1).
- Zlotnick, C., Johnson, D. M., Yen, S., Battle, C. L., Sanislow, C. A., Skodol, A. E., ... & Shea, M. T. (2003). Clinical features and impairment in women with borderline personality disorder (BPD) with posttraumatic stress disorder (PTSD), BPD without PTSD, and other personality disorders with PTSD. *The Journal of nervous and mental disease*, 191(11), 706-713.

TURAY MARYAMA

A romani nyelv használata
a Gandhi Gimnázium tanulói körében

The use of the romani language
in the context of the students
of the Gandhi Highschool

Absztrakt: *A tanulmányban egy pécsi cigány/roma¹ közösség romani nyelv használatával kapcsolatban végzett kutatásom eredményeit szeretném bemutatni. A kutatásom helyszínéül szolgáló intézmény a pécsi cigány/roma nemzetiségi gimnázium, a Gandhi Gimnázium, amelynek kilencedik, illetve végzős évfolyamát látogató tanulóival végeztem el személyesen kérdőíves kutatásom. Az adatfelvétel során valamennyi adatközlő számára biztosítottam az anonimitást és az önkéntes részvételi lehetőséget, a kutatás változói között a nem, az életkor és a lakóhely szerepelt. Az iskolába az egész ország területéről (döntő többségben a dél-dunántúli régióból) érkeznek diákok, így feltételeztem, hogy az intézményben mindhárom magyarországi cigány/roma csoport (Kállai, 2015: 28) reprezentálva van, így tanulói jelentős része a romani nyelv ismeretének is birtokában vannak. Kutatásom célja az volt, hogy felmér-*

jem, hogy a megkérdezettek körében megvalósul-e a romani nyelv használata, és ha igen, milyen mértékben jellemző, továbbá ők maguk hogyan viszonyulnak ehhez a nyelvhez. Céлом az volt, hogy komplex képet kapjak adatközlőim nyelvhasználati szokásairól és ehhez fűződő attitűdjeiről. Tanulmányomból kiderül, hogy adatközlőim értik-e, használják-e a romani nyelv valamely változatát az iskolán kívül is, illetve amennyiben igen, úgy milyen helyzetekben, kikkel, mely helyszíneken és mi célból teszik ezt.

Kulcsszavak: nyelvhasználat, attitűdök, nyelvcseré

Abstract: *In my paper, I intend to present the findings of my research conducted in a Gypsy/ Roma² community in Pécs regarding the use of the Romani language amongst the members of the community. I conducted my research in a Gypsy/ Roma high school in Pécs called Gandhi Highschool, and the subjects of it were nine graders and twelve graders, amongst whom I distributed a questionnaire. During the voluntary research progress, I provided anonymity to the subjects, and the variables of the research were the genders, the ages, and the places of living of the subjects. Students come to the school from all over the country (mostly from the South Transdanubia region), so I assumed that all three Hungarian Gypsy/ Roma groups (Kállai, 2015: 28) are represented in the school, and therefore possess the ability to speak the Romani language. The aim of my research was to assess whether and to what extent the use of the Romani language is realized amongst the students and how they themselves relate to the language. My goal was to get a complex picture of the language use habits and attitudes of the students towards the Romani language. My study explores whether its subjects understand and use the Romani language*

outside of the school setting, and if so, in what situations, with whom, in what locations, and for what purpose.

Keywords: *language use, attitudes, language exchange*

Bevezetés

Tanulmányomban szakdolgozatom rövidített változatát szeretném bemutatni, mely egy pécsi középiskola diákjai körében végzett kutatásom eredményeiről, tapasztalatairól számol be. A dolgozatban és jelen tanulmányban a Pécssett tanuló, cigány/roma nemzetiségi gimnáziumot látogató tanulók romani nyelvhasználatáról, nyelvválasztási szokásairól értekezem. Az adatfelvételre a nyelvi kisebbségben élő közösségeket feltételezhetően érintő kétnyelvűséget taglaló szakirodalmak tanulmányozása, valamint személyes tapasztalataim inspiráltak, melyek jelentős motivációval szolgáltak számomra a kutatás megtervezésére és megvalósítására.

Dolgozatomban a megkérdezettek kétnyelvűségének feltételezése mellett nagy hangsúlyt fektetek a nyelvcsere (language shift) vizsgálatára, azaz arra a folyamatra, amikor a többnyelvű, legalább két nyelvet, a számbeli kisebbségben lévő közösség tagjai által beszélt nyelv mellett a környezetükben élő, a többségi társadalom által megkövetelt nyelv használatát egynyelvű állapot váltja fel, ebből adódóan a többségnek alárendelt közösség nyelvének használata jelentősen csökken a formális és informális beszédhelyzetekben egyaránt, majd teljesen megszűnik (Bartha, 1999: 123, 2001: 18-19). Úgy vélem, napjainkban sok helyütt felgyorsult a nyelvcsere, s ez a Magyarországon számbeli kisebbségben élő cigány/roma nemzetiség túlnyomó többségét érinti, melyet a mintámban szereplő egyénektől kapott válaszok alapján fontosnak tartottam vizsgálni.

A kutatásom középpontjában álló, az újind nyelvcsaládba tartozó romani nyelv Magyarországon elsődlegesen az oláh cigányok³ által beszélt nyelv. A romanit Európában egy jelentősebb tömbben – az államok összklakosságához viszonyított cigány/roma népességének arányára vonatkozó adatok alapján –, pontosítva a Balkán, illetve Közép- és Kelet-Európa országai területén beszélik. A nyelv a felsorolt területeken kívül a kontinensen elszórtan lelhető fel (Cserti Csapó, 2015: 87). A romani nyelv nem nevezhető egységesnek, rendkívüli mértékű változékonyságot mutat, melyben kétségbevonhatatlanul szerepet játszik, hogy a cigányság diaszpórában él a Földön. Magyarországon a legelterjedtebb változat, a lovári örvend a legnagyobb közismeretiségnek, tekintélye ennek a nyelvváltozatnak van (Lakatos, 2012: 14, 22). Álláspontom szerint a többi változathoz képest egyedülállóságát annak köszönheti, hogy beszélői elszórtan élnek az ország vidéki régióiban, valamint a főváros területén, illetve a romaniból tehető nyelv- és érettségi vizsga is a lovári dialektus szabályait követi.

A kutatás témája és hipotézise

A kutatásom helyszínéül szolgáló gimnázium, a Gandhi Gimnázium 1994 óta működik, különlegessége, hogy Európa első, érettségit adó cigány/roma nemzetiségi intézménye, ahol képzésük idején az opcionálisan választható angol és német mellett kötelezően beás és romani nyelvek oktatásában is részesülnek a tanulók. Az iskolát zömmel cigány/roma tanulók látogatják, döntő többségben a dél-dunántúli régióból, azonban az egész ország területéről érkeznek ide diákok, így feltételezem, hogy az intézményben, bár eltérő arányban, de mindhárom magyarországi cigány/roma csoport reprezentálva van. A gimnázium tanulói a tanév idején több időt töltenek az iskolában, kortársaikkal, mint otthonukban, családi körben, mely kétségkívül hatással

van hétköznapi nyelvhasználatukra. Megítélésem szerint a bemutatott gimnázium megfelelő helyszíne lehet a romani nyelv megértésére és használatára vonatkozó szokásoknak, a nyelvhez fűződő attitűdök felmérésének. Célom annak felmérése volt, hogy a megkérdezettek körében megvalósul-e a romani nyelv használata, ha igen, milyen mértékben, továbbá a beszélők maguk hogyan viszonyulnak ehhez a nyelvhez. Mindemellett vizsgáltam, hogy adatközlőim értik-e, használják-e a romani nyelv valamely változatát az iskolán kívül, illetve amennyiben igen, úgy mekkora intenzitással, milyen helyzetekben, mely helyszíneken és mi célból teszik ezt. A felsoroltak mellett fontosnak éreztem annak vizsgálatát is, hogy a megkérdezettek miként identifikálják önmagukat. Meglátásom szerint mindezeknek lényeges szerepe van a nyelvhasználati szokások alakulásában, ezért erőteljesen befolyásolhatják, hogy a mindennapi kommunikációs helyzetekben mely nyelvre/nyelvekre esik az adatközlők választása.

Feltételezésem szerint a Magyarországon élő cigány/roma közösség tagjai között találhatunk bilingvis (kétnyelvű), azaz Grosjean megfogalmazása alapján mindennapi érintkezései során két vagy több nyelvet használó nyelvhasználókat, akik birtokában vannak a romani nyelv ismeretének is. Ezek alapján arra következtetek, hogy a cigányok/romák esetében napjainkban erőteljes nyelvi asszimiláció figyelhető meg, a családokban a generációk között a romani nyelv átadásának folyamata többségüknél megszakadni látszik. Következésképpen a fiatalabb generáció már nem, alig, vagy csak nehézkesen érti meg és beszéli, használja ezen nyelveket. Ennek eredményeképpen a hazánkban számszerűen is kisebbségben élő cigány/roma nyelvhasználók kommunikációs szokásai megváltoznak, anyanyelvükről, a romani nyelvről egy másik, a többségi társadalom anyanyelvének használatára térnek át mindennapi érintkezésük során.

A kutatásban részt vett tanulók

Kutatásom célcsoportja a gimnázium néhány, nappali képzési rendszerben tanuló diákja volt, az intézmény kilencedik, illetve tizenkettedik évfolyamának tanulóit kérdeztem nyelvhasználati szokásaikról. Céljaim között szerepelt az általános iskolát – a gimnázium többi évfolyamához viszonyítva – épp-hogy elhagyó, bemeneti osztályba járó tanulók nyelvhasználati szokásainak összevetése a végzős, az iskolát a kutatás elvégzése után már csupán néhány hónapig látogató társaik válaszaival, akik addigra alapfokú tanulmányaik lezárását követően több évet eltöltöttek az intézmény falain belül. Véleményem szerint az intézmény bizonyos mértékben hozzájárul a diákok szerzett vagy tanult bilingvizmusának megerősödéséhez, vagy visszaszorulásához. Ebből kiindulva fel-tételezem, hogy az iskolai nyelvtanulás nagyobb hatást fejt ki a végzős tanulók nyelvhasználatára.

Az adatfelvétel során összesen huszonkilenc fő választát sikerült rögzítenem. A kutatási mintámba került tanulók létszáma és nemi megoszlása mind osztályonként, mind együttesen nagyjából kiegyenlítettnek tekinthető: a kilencedik osztályban nyolc lány és kilenc fiú, a tizenkettedik osztályban hét lány és öt fiú, összesen tehát tizenöt lány és tizennégy fiú szolgált számomra válaszokkal. A legfiatalabb tanuló 15, a legidősebb 21 éves volt.

A megkérdezett tanulók Baranya, Tolna, Somogy, továbbá Fejér és Győr-Moson-Sopron megyében élnek. Ez az adat megmutatja, hogy az iskolaválasztásnál nem elhanyagolható szempont a lakhely közelsége, hiszen a megkérdezettek többsége Baranyában, az iskoláéval megegyező, illetve a szintén a dél-dunántúli régióhoz tartozó Somogy és Tolna megyében lakik. A tanulók lakhelyére vonatkozó kérdésnél négy város, Pécs, Szekszárd, Siklós és Simontornya nevével találkoztam, kisebb részük lakik tehát városi ranggal rendelkező településen, többségük községekben és aprófalvas településeken él, úgy, mint Hőgyész, Babarcsvő-

lős, Egyházasharaszti, Kétújfalú, Pécsdevecser. A megkérdezett tizenkettedikes diákok közül egy fő sem él a baranyai megyeszékhelyen, ennél fogva hétvégeente valamennyien ingáznak az iskola és lakhelyük között.

Az adatokat kérdőíves módszert alkalmazva vettem fel, az összeállított kérdőívek összesen tizenegy kérdést tartalmaztak: nyelvismereti, nyelvhasználati szokások, a már meglévő vagy a későbbiek folyamán megszerzendő nyelvtudás kamatoztatását szolgáló (emelt szintű, azaz középfokú komplex nyelvvizsgálóval egyenértékű érettségi vizsga tétele) tervek. Álláspontom szerint ezek a válaszok segítségével szolgálhatnak számomra annak feltérképezéséhez és a lehetséges okok feltárásához szociolingvisztikai aspektusból közelítve, hogy az adatfelvételben résztvevő tanulók életében jelen van-e a romani nyelv. Ezek mellett a tanulók identitásának vizsgálata is lehetővé vált.

A kutatás megvalósítása, az adatfelvétel menete

A kérdőíveket az iskolában volt alkalmam kitöltetni a kutatásban részt venni szándékozó tanulókkal. A kilencedikes tanulókkal 2019 decemberében, egy romani és beás nyelvóra keretében töltöttem ki a kérdőíveket. A tanteremben tartózkodó tanulók közül egyik sem ódzkodott a kérdőív kitöltésétől, így a fiatalabbik korosztály válaszaránya 100 százalékos volt. A kérdések kiosztását megelőzően néhány mondatban beszámoltam a diákoknak arról, hogy vizsgálatom elsősorban a magukénak érzett, egyedüli vagy többes identitásukra; nyelvhasználatukra; a romani nyelvvel kapcsolatos későbbi terveikre irányul. A végzős diákok válaszait közel egy évvel később, 2020 novemberében rögzítettem. Az ő esetükben a gimnázium kollégiumának épületében történt meg az adatok felvétele. A végzős diákok esetében a válaszarány 54 százalék körüli volt. Visszajelzéseik alapján egyik osztály sem érezte túlságosan hosszúnak és fárasztó-

nak a kérdőívet, mely megerősített koncentrációt igényelt volna. A válaszadás egyik adatközlőm esetében sem vett igénybe öt-tíz percnél több időt.

A kutatás eredményei, a hipotézis vizsgálata

A válaszadók identitására vonatkozó információk szerint a 29 megkérdezett közül 28 fő cigány/roma származásúnak vallotta magát, kettős identitást senki sem tüntetett fel közülük. Válaszaik alapján a végzős diákok mindegyike a cigány/roma identitást tudja magáénak, ezzel szemben a kilencedik évfolyam tanulói közül egy fő határolódott el a kérdésben feltüntetett cigány/roma származás vállalásától.

Úgy hiszem, a tanulók magukénak érzett és környezetük előtt akár nyíltan is felvállalt identitása nem elhanyagolható a vizsgálat tárgyát képező romani nyelvhez való viszonyulások szempontjából sem, mellyel iskolájukban nap mint nap találkozunk. Kérdőívemben az adatfeldolgozás közepette világosan láthatóvá vált, hogy a tanulókat érintő elsődleges, családi szocializáció⁴ során, tehát még a nemzetiségi intézménybe való bekerülésük előtt megvalósuló, a bevezetésben röviden bemutatott cigány/roma csoportokhoz fűződő interiorizáció/internalizáció⁵ (belsővé tétel) erőteljes hatással van az otthoni közösségben elfogadott nyelvhez való kötődésre. Ezt alátámasztja, hogy a valószínűsíthetően oláh cigány és romungró származású tanulók között négyen készülnek a közösségük által beszélt romani nyelvből középfokú nyelvvizsgát adó érettségire.

A tanulók romani nyelvhez kötődő nyelvtudását vizsgálva kitűnik, hogy a tanulók nagyobb része nem beszéli ezt a nyelvet. A kilencedikes tanulók közül 8, a tizenkettedikesek közül pedig 5 diák van a romani nyelv legalább alapszintű, egyszerű társalgáshoz elegendő tudásának birtokában. Ez azonban korántsem vitathatatlanul azonos a romani nyelv aktív hasz-

nálatával, különösképpen a nyelvhasználat professzionális, anyanyelvi szinten megvalósuló művelésével nem.

A két osztályban együttesen 13 romani nyelvet beszélő személyt találhatunk, mindkét évfolyam tanulói romani nyelvhasználatának helyszíneit tudakoló kérdésre adott válaszai azt mutatják, hogy a diákok többsége csak az iskolában használja a romani nyelvet. A kilencedik évfolyam tanulói közül ötten csak az iskolában beszélik a romanit, három személy esetében pedig az otthoni környezetben, a családtagokkal folytatott kommunikációs helyzetekben is jelen van még ez a nyelv. Ezzel szemben a végzős tanulók közül már egyetlen válaszadó sem beszéli az intézmény falain kívül más helyszínen a romanit. A megjelölt színtereket tanulmányozva vélhetően a kötelező nyelvórákra korlátozódik a nyelv használata. Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a gimnáziumi tanulmányaik végéhez közeledve a diákok nyelvhasználatából egyre inkább kiszorul a romani nyelv. Ez félreérthetetlenül szemlélteti számunkra, hogy annak ellenére, hogy a végzős tanulók legalább négy⁶ évet töltenek el a cigány/roma nemzetiségi gimnáziumban, ahol minden héten akaratlanul kapcsolatba kerülnek a romani nyelv szóbeli és írott változatával, ez nem képes megakadályozni a többségi társadalom tagjai által beszélt magyar nyelv egyre nagyobb térnyerését, majd egyedülivé válását kommunikációjukban. Ebből következően elmondható, hogy a gimnázium önmagában nem képes a romani nyelvet érintő nyelvcserevel ellentétes irányú nyelvmegtartás⁷ (language maintenance/ language retention) megvalósítására, a tanulók egynyelvűvé válásának megállítására vagy legalábbis lelassítására.

A kapott eredményekre visszatekintve úgy gondolom, hogy a hipotézisben megfogalmazott, az adatközlőkre vonatkozó előfeltételezések igaznak bizonyultak, akár a tanulók kétnyelvűségének jelen pillanatban való fennállása mellett is észlelhetően zajló folyamat, a romani nyelv mindennapi használatának drasztikus visszaesése, akár a családon belüli nemzedékek közötti nyelvtadás-nyelv-

elsajátítás folyamatának félbeszakadása. Ezen feltevések realitását igazolja többek között az adatközlők romani nyelvhasználatának háttérbe szorulása, mely az életükben felfedezhető nyelvi asszimiláció egyre nagyobb mértékűvé válásának jele. Ezek mellett a diákok romani nyelvtudása, valamint a szüleikkel, nagyszüleikkel folytatott beszélgetések alkalmával a romanihoz képest elsöprő többségű vagy kizárólagos magyar nyelv választás is alátámasztja, hogy a kutatás hipotézise helytálló.

A kutatás tapasztalatainak összegzése

A kutatás eredményeit összefoglalva a megkérdezettek közléseiből az látható, hogy figyelemre méltóan kiugró többségben a cigány/roma nemzetiséghez tartozónak vallják önmagukat és zömmel kétnyelvűek. Balansz (kiegyenlített) kétnyelvűségről viszont egyikük esetében sem beszélhetünk, ugyanis kommunikációjukban a romani nyelvtudás a magyarnak van alárendelve. A romani nyelv ismerete, használata többször fordul elő a fiatalabb évfolyam tanulói körében, a végzős diákoknál még inkább számottevő a magyar és a romani nyelvhasználat gyakorisága közötti különbség.

Véleményem szerint sikerült elérnem kutatásom célját, ezért a vizsgálat eredményesnek tekinthető. Adekvát válaszokat kaptam a romani nyelv, iskolán belüli és azon kívüli használatáról, a tanulók identitására és az ezzel mélységesen összefüggő romani nyelv iránt tanúsított habitusára vonatkozó kérdéseimre. Mindezekből a romani nyelvhasználat résztvevőit, azaz a cigány/roma közösségek tagjait, így a felkeresett nemzetiségi gimnázium tanulóit érintő és egyre nagyobb mértékben beteljesedni, lezárulni látszó nyelvcsere folyamat előrehaladottságának felmérésére vonhattam le következtetéseket. A kutatás természetesen nem reprezentálja az intézmény és a kutatásba került évfolyamok összes tanulóját.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a romani nyelvvel való rendszeres találkozás az iskolában önmagában kevésnek bizonyul a kiegyensúlyozottabb többnyelvűség eléréséhez és fenntartásához. A magyar nyelv romanival szembeni végletes térhódításának megelőzése vagy mérséklése érdekében átgondolt nyelvpolitikai lépések jelentenének megoldást: mindenekelőtt a romani nyelvet érintő státusz- és korpusztervezés, a nyelvhasználati színterek mennyiségének növelése, ezáltal lehetőségek biztosítása a romani nyelv írott és szóbeli formában történő megjelenésére az iskolán kívül is. Álláspontom szerint mindezt eredményesen segítenék elő olyan, rendszeresen szervezett közösségi kulturális programok, melyeken a magyar nyelvvel egyetemben a romani jelenlétének ugyancsak kiemelt teret engednének. Ekképpen az ezekre a rendezvényekre látogató, romani nyelvtudás birtokában álló nyelvhasználók számára hasznot hozó és kellőképpen magas presztízsértékű lenne nyelvtudásuk. Ezen összejöveteleknek köszönhetően a résztvevők számára esély nyílna a többségi társadalom által használt nyelv mellett az anyanyelvükön való megnyilvánulásra is. A nyelvpolitikai beavatkozások teljes mértékű mellőzésével a magyarországi cigány/roma közösség kizárólag magyar nyelvűvé válása aligha kerülhető el (Heltai, 2015: 27).

Terveim között szerepel, hogy a jövőben, végzős korukban újra lefolytassam a vizsgálatot a kutatásban részt vett kilencedikes tanulókkal, tudniillik érdemesnek találom felmérni, hogy amennyiben nem változik az osztálylétszám és az osztályközösség összetétele, tapasztalhatunk-e radikális változást a kapott százalékarányokban a cigány/roma identitás megélését és felvállalását; a magyar és a romani nyelven történő kommunikációs helyzetek előfordulását; a romani nyelv tanulásával való szimpatizálást; a romani nyelvű emelt szintű érettségit tenni kívánczók számának növekedését vagy csökkenését illetően. Továbbá elemezni szeretném, hogy mindezek beigazolódása esetén mekkora a két kutatás között észlelhető szignifikancia szint.

Irodalom

- AJTP tanulói pályázat a 2019/2020. tanévre. AJTP tanulói pályázat felhívás. <http://www.ajtp.hu/olvaso?key=AABPTAIT> [2021.07.16.]
- Bartha Csilla (1999). *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Bartha Csilla (2001). Kétnyelvűség, nyelvcseré: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei. In Cserti Csapó Tibor (szerk.). *Cigány nyelvek nemzetközi szeminárium- konferenciakötet*, pp. 14-32. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.
- Cserti Csapó Tibor (2015). A cigány csoportok helyzete a modern társadalomban. Szociológiai megközelítések és azok problematikája. In Orsós Anna (szerk.). *A romológia alapjai*, pp. 79-116. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.
- Heltai János Imre (2015): A romani és a beás nyelvi tervezés lehetőségei és kihívásai Magyarországon. In: REGIO 23(4), 27-57.
- Kállai Ernő (2015). Cigány csoportok Európában és Magyarországon. In Orsós Anna (szerk.). *A romológia alapjai*, pp. 19-47. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék
- Lakatos Szilvia (2012). A romani nyelv közösségi használatának és közoktatási helyzetének vizsgálata Magyarországon. *Doktori (PhD) értekezés*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

Végjegyzetek

- 1 Tanulmányomban a cigány és roma kifejezések egymás szinonimáiként értendők.
- 2 In this paper gypsy and roma words are synonyms.
- 3 Az oláh cigányok más megnevezése a főként a Dél-Dunántúlon használatos kolompár kifejezés, mely külső és belső csoportnév is egyben. Ugyanezen közösség tagjaira utal a kelderás cigány kifejezés is (Lakatos, 2012: 26).
- 4 „Az elsődleges szocializáció az egyén életének legelső éveiben zajlik, egészen addig, amíg huzamosabb ideig közösségbe, intézménybe nem kerül. Az elsődleges közeg optimális esetben a család, ahol olyan alapvető folyamatok zajlanak, amelyek alapját jelentik minden későbbi szocializációs tapasztalatnak” (Berta-Csabai, 2014: 14).
- 5 Az interiorizáció vagy internalizáció egyszerűbben megfogalmazva nem más, mint motiváltság a szűkebb és tágabb környezetünkben látott minták átvételére és szabad akaratból történő alkalmazására, hiszen „a szocializációs folyamat célja, hogy a család és az intézmények által átadásra került értékek és normák, szabályok és attitűdök belsővé váljanak” (Berta-Csabai, 2014: 19).
- 6 A fölöttébb kedvezőtlen, sem egzisztenciális, sem szellemi és erkölcsi fejlődésük szempontjából nem kielégítő körülmények között nevelkedő gyermekek középiskolai, majd felsőoktatásban való tanulásának elősegítése érdekében létrehozott Arany János Tehetséggondozó Programban (AJTP) résztvevő kilencedikes tanulók egy előkészítő évfolyam elvégzését követően kezdik meg négy éves középiskolai tanulmányaikat, ennél fogva összesen öt évet töltenek el a középfokú oktatási intézményekben, így a programhoz csatlakozott Gandhi Gimnáziumban is. A program keretében „lehetőség nyílik arra, hogy a hátrányos helyzetű tehetséges gyerekek olyan középiskolákban, kollégiumokban tanuljanak, nevelőd-

jenek, amelyek célul tűzték ki a tehetséggondozást és a felsőfokú tanulmányokra való eredményes felkészítést” (www.ajtp.hu).

- 7 „A nyelvmegtartás arra a helyzetre utal, amikor egy közösség tagjai megpróbálják megtartani az(oka)t a nyelv(eke)t, amely(eke)t eddig használtak és megőrizni azokat a nyelvválasztási mintákat, amelyek eddig jellemezték a közösség nyelvhasználatát. Nyelvmegtartásról (...) valójában mindig azokban az esetekben beszélhetünk, amikor egy beszélőközösség nyelvcserhelyzetben van, tehát a többségi nyelv használatának kedvező társadalmi, gazdasági, jogi, politikai, stb. kényszerítő körülmények ellenére is tovább használja saját nyelvét” (Bartha, 1999: 129).